UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL LIMBA ROMÂNĂ, LINGVISTICĂ GENERALĂ ŞI LIMBI CLASICE

Emilia OGLINDĂ, Aliona SOBOL

LINGVISTICĂ CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ

(Suport de curs)

Aprobat
de Consiliul Calităţii al USM

CHIŞINĂU, 2015

CZU

Aprobat de Consiliul profesoral al Facultății de Litere

Recenzenți: ***Claudia CEMÂRTAN***, *doctor, conferențiar universitar;*
Raisa GALBEN, *doctor, conferențiar universitar*

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

ISBN

© E.Oglindă, A.Sobol, 2015
© USM, 2015

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....5

TEMA I. Metodele contrastiv-tipologică şi confruntativ-contrastivă (E.Oglindă) 7

TEMA II. Conceptele *limbă-etalon*, *limbă-ţintă*, *model*, *echivalenţă* din perspectiva lingvisticii contrastive (A.Sobol).....17

TEMA III. Aspecte teoretice şi aplicative ale lingvisticii contrastive (A.Sobol) 32

TEMA IV. Aspecte ale analizei contrastive la nivel gramatical (A.Sobol).....43

TEMA V. Avantajele descrierii sincronice a limbilor. Finalităţile lingvisticii contrastive în corelaţie cu unele principii antipozitiviste (A.Sobol) 51

TEMA VI. Obiectul tipologiei lingvistice. Ramificaţiile acesteia (E.Oglindă).....61

TEMA VII. Universaliile lingvistice, tipologia acestora (E.Oglindă).....69

TEMA VIII. Clasificarea tipologică a limbilor lumii. Tipologie morfologică şi tipologie sintactică (E.Oglindă).....78

TEMA IX. Conceptul *tip romanic*. Trăsăturile general romanice de ordin structural (E.Oglindă) 93

TEMA X. Tipologia categoriilor nominale, pronominale şi verbale (pe materialul limbilor romanice) (E.Oglindă).....104

TEMA XI. Din istoria tipologiei lingvistice (E.Oglindă) 135

Bibliografie 152

CUVÂNT ÎNAINTE

Cursul „***Lingvistica contrastiv-tipologică***” este axat pe definirea noţiunilor de bază ale lingvisticii contrastiv-tipologice, cu scopul de a forma la studenţi o concepţie argumentată privind domeniul menţionat. În suportul de faţă sunt abordate probleme circumscrise lingvisticii contrastiv-tipologice, fiind comentate fenomene de ordin structural în diverse limbi.

Cursul de faţă cuprinde multiple compartimente: „Conceptele de bază ale lingvisticii contrastive”, „Aspecte teoretice şi aplicative ale lingvisticii contrastive”, „Aspecte ale analizei contrastive la nivel gramatical”, „Avantajele descrierii sincronice a limbilor. Finalităţile lingvisticii contrastive în corelaţie cu unele principii antipozitiviste”, „Obiectul tipologiei lingvistice. Ramificaţiile acesteia”, „Universaliile lingvistice, tipologia acestora”, „Din istoricul tipologiei lingvistice”, „Clasificarea tipologică a limbilor lumii” ş.a.

În cadrul diviziunilor lingvisticii contrastive sunt examinate noţiunile *comparare sincronică* (contrastivă, caracterologică, tipologică, areală), *echivalenţă*, *model*, *limbă-etalon*, *limbă-ţintă, analiză contrastivă* etc., fiind relevate unele procedee ale metodei tipologice, compararea sincronică / contrastivă servind pentru a dezvălui izomorfismul şi alomorfismul limbilor cercetate. Aspectul aplicativ al cursului presupune caracterizarea trăsăturilor izomorfe şi a celor alomorfe proprii limbilor în cauză, compararea unor variate fenomene de ordin lexical şi morfosintactic, care denotă atât similitudini, cât şi deosebiri.

OBIECTIVE GENERALE

a. Cunoaştere şi înţelegere:

- să determine obiectivele şi conţinutul disciplinei ***Lingvistica contrastiv-tipologică***;
- să definească conceptele de bază ale acestei discipline;
- să semnaleze principiile pozitiviste şi antipozitiviste şi promotorii acestora;
- să stabilească finalităţile analizei contrastive şi tipologice;
- să explice problemele de bază ale lingvisticii contrastiv- tipologice;

b. Aplicare:

- să aplice procedeele metodelor contrastiv-tipologice şi confruntativ-contrastive la compararea fenomenelor în idiomurile cercetate;
- să evidenţieze diverse modele caracteristice structurii limbii române în raport cu cele ale altor limbi studiate (romanice şi neromanice);
- să compare structurile lexicale şi gramaticale izomorfe şi alomorfe în diferite limbi cercetate.

***c. Integrare*:**

- să argumenteze importanţa analizei tipologice şi confruntativ-contrastive;
- să aprecieze raportul dintre unele structuri izomorfe şi alomorfe în plan lexical şi gramatical;
- să evalueze importanţa principiilor pozitiviste şi antipozitiviste în lingvistică;
- să determine corelaţia dintre unele şcoli lingvistice;
- să estimeze pertinenţa unor concepţii în domeniul lingvisticii contrastiv-tipologice.

Tema I
METODELE CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ ŞI CONFRUNTATIV-CONTRASTIVĂ

***Obiective*:**

- să definească conceptul *tip lingvistic*;
- să definească metodele contrastiv-tipologică şi confruntativ-contrastivă;
- să compare metodele contrastiv-tipologică şi confruntativ-contrastivă;
- să compare unele metode structuraliste (de exemplu, metoda analizei transformaţionale) şi metoda confruntativ-contrastivă;
- să evalueze importanţa metodelor menţionate din perspectiva lingvisticii contemporane.

Subiecte:

- Corelaţia dintre domeniile contrastiv şi tipologic
- Metoda contrastiv-tipologică şi cea confruntativ-contrastivă
- Compararea sincronică / contrastivă în raport cu cea tipologică şi caracterologică
- Metoda analizei transformaţionale şi cea confruntativ-contrastivă.

Bibliografie

1. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998.
2. *Cristea T.* Analiza contrastivă – realizări şi perspective. În: *Cristea T.* Elements de grammaire contrastive. Bucureşti, 1977.
3. *Cristea T.* Heteronimie sau echivalenţă parţială. În: Lingvistica modernă în texte / Red. resp. M.Iliescu, L.Wald. Bucureşti, 1981.
4. *Ionaşcu Al.* Clasificarea tipologică. În: Tratat de lingvistică generală / Red. resp. Al. Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971, p.452 – 282.
5. *Graur Al., Wald L*. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a. Bucureşti, 1965.
6. *Lobiuc I.*Contactele dintre limbi. Vol.I. Iaşi, 1998.
7. *Mihail Z., Ossiac M*. Lingvistică generală şi aplicată. Ediţia a II-a. Bucureşti: Editura Fundaţiei *România* de *Mâine*, 2006.

8. *Lyons J*. Introducere în lingvistica teoretică. Bucureşti, 1995.
9. *Novac L., Oglindă E*. Lingvistica generală. Materiale didactice. Chişinău, 1998.
10. *Oglindă E.*Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chişinău: CEP USM, 2005.
11. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.
12. *Oglindă E*. Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive. În: Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură (Chişinău), 2013, nr. 9-12, p.88-93.
13. Tratat de lingvistică generală / Red. resp.: Al.Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971.
14. *Vraciu A*. Studii de lingvistică generală. Iaşi: Junimea, 1972.
15. *Гак В*. О контрастивной лингвистике. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Москва, 1989, с.5-17.
16. *Климов Г.А*. К взаимоотношению генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. În: Теоретические основы классификации языков. Москва, 1980, с.6-23.
17. *Мечковская Н.Б*. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей. 2-е изд. Москва: Наука, 2001.
18. *Нерознак В.П.* О трёх подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения языков (типологический, характерологический, контрастивный). În: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Отв. ред. В.Н. Ярцева. Москва, 1987.
19. *Солнцев В.М*. Типология языка и тип языка. În: Вопросы языкознания, 1978, №2, с.29-34.
20. *Ярцева В.Н*. К определению понятия „языковой тип". În: Лингвистическая типология. Москва, 1985.
21. *Ярцева В.Н.* „Языковой тип" среди сопредельных понятий. În: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с.24-61.

❖ *Corelaţia dintre domeniile contrastiv şi tipologic*

În studiile contrastiv-tipologice sunt relevate atât trăsăturile structurale similare, cât şi cele diferenţiale ale limbilor. În lucrările de lingvistică contrastivă se vor lua în considerare trăsăturile inedite ale unor limbi concrete, se va stabili coraportul dintre formaţiunile izomorfe şi cele alomorfe, ceea ce va permite să se descrie structura limbilor confruntate, în ansamblu, sau a unui grup de forme gramaticale, iar în sfera tipologiei lingvistice se va pune accentul pe trăsăturile structurale fundamentale ale unui număr mare de limbi [12, p.88 – 89].

După cum remarcă cercetătoarea T.Cristea, baza de comparaţie este o dimensiune ce scoate la iveală asemănările şi deosebirile dintre limbi, structurile echivalente, dar şi „ierarhia forţelor de diferenţiere", fapt care pune în valoare „întreg sistemul de relaţii şi reţeaua de combinaţii în care intră aceste unităţi echivalente" [2, p.366]. Finalităţile comune în analiza contrastivă şi cea tipologică vizează afinităţile şi diferenţele privind întrebuinţarea mijloacelor lingvistice în diverse limbi, realizarea legăturii cu lingvistica aplicată (de exemplu, predarea limbilor străine), fundamentarea legităţilor traducerii dintr-o limbă în alta etc. În lucrările de lingvistică contrastivă sunt analizate formele lingvistice şi conţinutul acestora, fiind estimată valoarea funcţională a fenomenelor în cadrul sistemului limbii. În unele lucrări, ca punct de plecare serveşte o anumită categorie şi mijloacele de redare a ei în limbile comparate.

În tipologie se urmăreşte stabilirea tipului lingvistic şi clasificarea tipologică a limbilor, iar analiza contrastivă vizează doar câteva idiomuri, stabilindu-se asemănările şi deosebirile structurale. În tipologie, un loc însemnat ocupă problema universaliilor lingvistice: din perspectivă pancronică, sunt cercetate fenomenele structurale proprii majorităţii limbilor sau chiar tuturor limbilor lumii. Postulatele de ordin deductiv pun în evidenţă însuşirile imanente ale limbilor, compatibilitatea/incompatibilitatea fenomenelor, raporturile implicative sau disjunctive între acestea. Studiul limbii de pe poziţiile teoriei menţionate preconizează reprezentarea ei ca un sistem de însuşiri interdependente universale [17].

Conceptul fundamental al tipologiei, **tipul de limbi**, este interpretat, de regulă, drept un ansamblu de trăsături structurale izomorfe

proprii unui număr considerabil de limbi. Astfel, din punct de vedere tipologic, este specificată poziţia unor limbi în raport cu celelalte, în baza unor particularităţi tipologice fundamentale.

În opinia unor specialişti în materie, *tipul lingvistic* ar cuprinde „un ansamblu de trăsături structural-funcţionale caracteristice unui grup de limbi" [19, p.29], fiind „o formă de organizare a conţinutului noţional al limbii" [20, p.9]. După cum remarcă savantul român D.Copceag, „tipul lingvistic ar putea fi interpretat ca orice mod de organizare a elementelor limbii, în diferitele ei sectoare şi la diferite niveluri" [1, p.21].

În opinia cercetătorului V.Gak, între lingvistica tipologică şi cea contrastivă nu există un hotar tranşant [15, p.5–6], ambele fiind axate pe noţiunile *izomorfism* şi *alomorfism*. Cercetările contrastive (sau confruntativ-contrastive) sunt considerate drept o fază necesară a investigaţiilor tipologice. Termenii *contrastiv*, *confruntativ* şi *tipologic* sunt interdependenţi. Din perspectiva lingvisticii *contrastive*, sunt abordate diferenţele structurale, în corelaţie cu fenomenele asemănătoare; studiul *confruntativ* dezvăluie omogenitatea structurală şi funcţională a limbilor comparate, cu referire la însuşirile eterogene ale acestora [15, p. 6–10].

Cele semnalate scot la iveală finalităţile comune ale cercetărilor de factură (confruntativ-) contrastiv-tipologică, fondate pe principii comune. În domeniul vizat, confruntarea unui număr mai mare de idiomuri ne permite să delimităm relaţiile dintre formaţiunile sau modelele invariante în corelaţie cu variantele lor şi să formulăm concluzii referitoare la structura limbilor comparate.

Studiile contrastiv-tipologice sunt întemeiate pe două tipuri ale comparării sincronice – contrastivă şi tipologică. În tipologie, sunt examinate serii de fenomene corelate, bunăoară: sistemul cazual, paradigmele conjugării, părţile de vorbire, părţile de propoziţie etc., care formează, în ansamblu, *modelul structural al limbii*. În diverse lucrări de specialitate, conceptul de *model* este interpretat controversat. În principiu, modelele dintr-o anumită limbă, reproduse în vorbire, preconizează aranjarea potrivit unor reguli a unităţilor în îmbinări, în funcţie de legăturile structurii lingvistice. Cu ajutorul analizei contrastiv-tipologice, fenomenele de limbă sunt analizate în baza structurii

limbilor, privită în ansamblu; sunt cercetate categorii lingvistice comune care îşi află o realizare diferită în limbile investigate.

Principiile analizei contrastive şi ale celei tipologice sunt similare, de exemplu: caracterul sistemic al unor fenomene interdependente, opoziţiile categoriale de la diferite niveluri în idiomurile confruntate, redarea conţinutului semantic dintr-o limbă în alta în baza structurilor echivalente.

❖ *Metoda contrastiv-tipologică şi cea confruntativ-contrastivă*

Metoda tipologică (sau contrastiv-tipologică) este utilizată cu scopul de a determina similitudinile atât în structura limbilor înrudite, cât şi a celor neînrudite şi de a realiza clasificarea tipologică a limbilor lumii [4, p.452–453]. Selectarea materialului lingvistic pentru a stabili asemănările şi deosebirile structurale dintre limbile confruntate şi compararea tipologică constituie procedeele de bază ale acestei metode. Metoda menţionată a fost fondată în sec. XIX de către savanţii germani W.Schlegel, A.Schelegel, W.von Humboldt, A.Schleicher, H.Steinthal ş.a., iar în sec. XX a fost perfecţionată de către I.I. Meşcianinov, V.N. Iarţeva, V.Uspensky, Iu.Rojdestvensky, G.Klimov (Rusia), V.Scalička (Cehia), F.N.Greenberg, E.Sapir (SUA), T.Milewski (Polonia) ş.a.

Cu ajutorul metodei tipologice sunt relevate atât formaţiunile izomorfe, cât şi cele alomorfe, proprii limbilor lumii, conceptele fundamentale fiind: „izomorfism", „alomorfism" şi „tip lingvistic". *Izomorfismul* preconizează asemănarea structurală a limbilor, *alomorfismul* semnifică diferenţele de ordin structural, *tipul lingvistic* este interpretat drept un ansamblu de trăsături structurale constante, caracteristice unui număr mare de limbi [a se vedea *supra*].

Ţinem să subliniem că aplicarea metodei tipologice nu se reduce la „asemănările şi deosebirile ce se manifestă în structura gramaticală a limbilor, indiferent de originea lor" [7, p.42], ci se extinde asupra celorlalte niveluri ale limbii: fonologic, lexical.

Asemenea metodei tipologice, cea confruntativ-contrastivă serveşte pentru a compara în plan sincronic din punct de vedere structural două sau mai multe limbi [2, p.365-366; 15, p.5-6]. În baza acestei metode sunt puse în evidenţă similitudinile şi deosebirile în utilizarea mijloacelor de limbă, sunt elaborate recomandări spre a înlesni însu-

şirea limbilor străine, sunt evaluate trăsăturile inedite ale idiomurilor comparate.

În opinia cercetătoarelor Z.Mihail şi M.Ossiac, studiul comparativ-sincronic „nu se aplică, de obicei, mai multor limbi simultan, ci doar asupra a câte două limbi, pentru care nu este obligatorie condiţia de a fi limbi înrudite" [7, p.32]. De fapt, se utilizează atât analiza *bicontrastivă*, cât şi cea *pluricontrastivă*, chiar dacă numărul idiomurilor confruntate este restrictiv.

Metoda în discuţie este utilă atât în plan teoretic, cât şi practic. Utilitatea ei teoretică rezidă în posibilitatea de a caracteriza specificul structural al idiomurilor confruntate, fiind acumulate variate fapte de limbă pentru investigaţiile tipologice. Din punct de vedere practic, „înţelegerea mai bună a sistemelor şi structurilor limbilor comparate sincronic (sau analizate contrastiv) duce … la mai buna stăpânire şi practicare a celor două limbi comparate" [7], ceea ce prezintă interes atât în sfera predării limbilor nematerne, cât şi în domeniul traductologiei aplicative.

În studiile din ultimele decenii se pune accentul pe *tipologia areală*, a cărei finalitate vizează descoperirea unor tendinţe convergente în limbi învecinate teritorial, care pot să nu fie înrudite genetic. Evident, tipologia areală solicită un tip special al comparării limbilor – cea *areală*, care dezvăluie similitudinile structurale, condiţionate de convergenţa lingvistică în cadrul unui areal geografic unic [6, p.160]. Conceptul fundamental este cel de „*uniune lingvistică*" (= „alianţă de limbă", „ligă de limbi"), ce cuprinde idiomuri neînrudite sau îndepărtat înrudite, învecinate geografic, care comportă trăsături structurale comune (lexicale, morfologice, sintactice etc.).

Această noţiune se distinge de „familia de limbi", „tipul de limbi" ş.a. Idiomurile ce fac parte dintr-o anumită *uniune lingvistică*, reduse la număr, îşi păstrează apartenenţa genetică diferită, spre deosebire de familia de limbi ce include doar idiomuri înrudite. Nu vom confunda *uniunea lingvistică* sau *liga de limbi* cu unul dintre tipurile cunoscute de limbi, întrucât în primul caz este vorba despre convergenţa limbilor. Cât priveşte tipul lingvistic [19, p.29–34; 20, p.24–61], acesta înglobează zeci şi chiar sute de idiomuri, fără să fie relevant factorul genetic: un tip lingvistic include atât idiomuri înrudite, cât şi de origine diversă, caracterizându-se prin multiple trăsături structurale comune.

Un exemplu de uniune lingvistică studiată detaliat este „uniunea lingvistică balcanică” din care fac parte româna, neogreaca, albaneza, bulgara, macedoneana. Între idiomurile semnalate există afinităţi morfologice, sintactice, lexicale, frazeologice. Cele mai importante sunt: postpoziţia articolului definit, formarea viitorului indicativ cu auxiliarul „a voi” (şi echivalentele lui în celelalte limbi balcanice) + infinitivul, sincretismul cazurilor genitiv şi dativ, repriza pronominală etc. [6].

Între metoda contrastiv-tipologică şi cea confruntativ-contrastivă există asemănări:

- ambele metode sunt întemeiate pe compararea sincronică (tipologică şi, respectiv, contrastivă);
- metodele menţionate au la bază conceptele *izomorfism* şi *alomorfism*;
- ele vizează similitudinile / diferenţele structurale, şi nu materiale;
- fenomenele structurale sunt investigate preponderent în plan sincronic, cu excepţia tipologiei contensive (diacronice).

În baza celor relatate, putem evidenţia câteva principii importante ale analizei tipologice şi confruntativ-contrastive:

- Diverse categorii de limbă nu constituie fapte izolate, ci un anumit sistem de fenomene interdependente.
- Compararea limbilor este fondată pe opoziţiile sistemice, examinate la diferite niveluri.
- La aplicarea analizei confruntativ-contrastive se vor examina, întâi de toate, trăsăturile individuale ale unei limbi concrete, dar şi discrepanţele şi asemănările dintre limbi. Principiul semnalat permite să descoperim în idiomurile studiate unele fenomene ce ar fi putut să rămână neobservate.
- Analiza confruntativ-contrastivă presupune cercetarea întregii structuri a limbilor confruntate sau a unui grup de forme gramaticale, iar în cadrul analizei tipologice – structura şi trăsăturile structurale fundamentale proprii unui număr mare de limbi.
- La baza analizei confruntativ-contrastive stă redarea conţinutului semantic dintr-o limbă în alta, ceea ce ţine de *echivalenţă*.

Conceptul în cauză denotă afinitatea semantică (de conţinut) dintre idiomuri, şi nu identitatea formală.

- Se promovează ideea despre structura de câmp a fenomenelor de la diferite niveluri (de exemplu, cel lexical şi gramatical), drept indiciu al evoluţiei limbii.
- Sunt dezvăluite trăsăturile contradictorii atribuite structurii limbii, fapt care nu este doar un rezultat al dezvoltării anterioare, ci şi o premisă a evoluţiei ulterioare.

❖ *Compararea sincronică / contrastivă în raport cu cea tipologică şi caracterologică*

În legătură cu procedeul comparării, în studiile contrastive se discută multiple raporturi:

- corelaţia dintre compararea sincronică / contrastivă şi cea tipologică şi caracterologică;
- compararea contrastivă şi compararea areală;
- compararea intralingvistică şi compararea interlingvistică.

Compararea presupune confruntarea fenomenelor de limbă pentru a descoperi raporturile dintre ele. Cercetătorul rus V.P. Nerознak disociază trei tipuri ale comparării sincronice – cea ***tipologică, caracterologică*** şi ***contrastivă*** [18, p.14–15]. Aspectul sincronic al ei se referă la tipologie, caracterologie şi lingvistică confruntativ-contrastivă, iar reconstrucţia internă este bazată pe compararea diacronică.

Tipologia sincronică este orientată spre sistematizarea şi inventarierea faptelor de limbă, ţinându-se cont de trăsăturile structurale. Unitatea taxonomică este, în cazul dat, *tipul lingvistic* ce înglobează trăsăturile structurale ale unui grup mare de limbi.

Aspectul **caracterologic**, dimpotrivă, studiază un număr restrictiv de idiomuri, reliefându-li-se caracteristicile esenţiale. Deşi caracterologia şi tipologia pun în evidenţă particularităţile diferenţiale ale limbilor, se deosebesc scopurile scontate ale acestora: descrierea tipologică relevă particularităţile structurale de bază proprii unui număr nelimitat de idiomuri, pe când în caracterologie se preconizează analiza variatelor trăsături ce comportă o serie restrânsă de limbi.

A se examina următorul tabel:

<table>
<tr><td colspan="3">Compararea sincronică
Compararea sincronică este orientată spre sistematizarea şi inventarierea faptelor de limbă, în baza trăsăturilor structurale. <u>Nu ţine cont de înrudirea limbilor.</u></td><td>Compararea diacronică
<u>Este întemeiată exclusiv pe cercetarea limbilor înrudite</u>.</td></tr>
<tr><td>contrastivă cercetează 2-3 limbi cu scopul de a releva deosebirile structurale în raport cu asemănările.</td><td>caracterologică studiază un număr restrictiv de idiomuri, reliefându-li-se caracteristicile esenţiale.</td><td>tipologică preconizează studiul unor trăsături structurale de bază proprii unui număr mare de limbi.</td><td>Compararea diacronică este orientată spre cercetarea tendinţelor evolutive comune ale unor limbi înrudite.</td></tr>
</table>

❖ ***Metoda analizei transformaţionale şi cea confruntativ-contrastivă***

Dintre metodele structuraliste, metoda generativ-transformaţională, fondată de către savanţii americani N.Chomsky, Ch. Hokett ş.a., atestă unele tangenţe cu metoda confruntativ-contrastivă. Metoda semnalată este axată pe ideea că sistemul sintactic al oricărei limbi poate fi prezentat drept un ansamblu de tipuri elementare de propoziţii (= propoziţii nucleare). Pornind de la structuri elementare, prin realizarea unor transformări se obţin diverse propoziţii [5, p.155–156]. La aplicarea metodei în cauză se folosesc câteva procedee fundamentale [11, p.276]:

- modificarea topicii;
- substituţia unor unităţi prin altele;
- intercalarea unor elemente noi;
- elipsa unor elemente etc.

În literatura de specialitate se menţionează despre gramatica transformaţională, pe care savantul englez J.Lyons o defineşte în felul următor: „Orice gramatică care afirmă că atribuie fiecărei propoziţii pe care o generează atât o analiză a structurii de adâncime, cât şi o analiză

a structurii de suprafaţă, făcând legătura dintre ele în mod sistematic, este o gramatică transformaţională" [8, p. 279].

Regulile transformaţionale servesc la demarcarea structurilor de adâncime sau de profunzime şi a structurilor de suprafaţă. Structurile de profunzime au un rol remarcabil în studiile contrastive, în care planul conţinutului este interpretat drept o structură de profunzime, pe când diverse mijloace de redare a acestuia – ca structuri de suprafaţă, diferite din punct de vedere structural.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Definiţi metodele contrastiv-tipologică şi confruntativ-contrastivă.
2. Specificaţi raportul dintre domeniile contrastiv şi confruntativ-contrastiv.
3. Menţionaţi tipurile comparării sincronice.
4. Indicaţi diferenţa dintre compararea sincronică a limbilor şi cea diacronică.
5. Relevaţi compararea contrastivă şi compararea areală.
6. Comparaţi unele metode structuraliste şi metoda confruntativ-contrastivă.
7. Daţi exemple de structuri izomorfe şi alomorfe în limbile studiate.
8. Estimaţi în ce constă utilitatea teoretică şi practică a studiului contrastiv al limbilor.

Aplicaţii:

- Citiţi capitolul: „Orientări şi metode noi în lingvistică". În: *Vraciu A*. Studii de lingvistică generală. Iaşi: Junimea, 1972, p.5–54. Răspundeţi la întrebările:

- Cum este interpretat conceptul de *structură* în lingvistica din a doua jumătate a sec. XX?
- În ce rezidă teoria despre planul expresiei şi cel al conţinutului în limbă, postulată de reprezentanţii şcolii glosematice?
- Ce înseamnă *schimbări lingvistice*? Pot afecta acestea structura limbii?
- În ce constă valoarea aplicativă a studiilor contrastive?

Tema II
CONCEPTELE *LIMBĂ-ETALON, LIMBĂ-ȚINTĂ, MODEL, ECHIVALENȚĂ* DIN PERSPECTIVA LINGVISTICII CONTRASTIVE

***Obiective*:**

- să releve obiectul de studiu al lingvisticii contrastive;
- să definească noţiunile *limbă-etalon, limbă-ţintă, model, echivalenţă;*
- să comenteze problema limbii–etalon.

***Subiecte*:**

- Conceptul *limbă-etalon* în viziunea unor lingvişti
- Conceptul *limbă-ţintă* în studiile contrastive
- Conceptul *model* în lingvistica contrastivă
- Definirea conceptului *echivalenţă* în teoria traducerii

Bibliografie

1. *Bell Roger T*. Teoria şi practica traducerii. Iaşi: Polirom, 2000.
2. *Ciochină L*. Traducerea ca echivalenţă socioculturală, interlinguală, cu referire la versiunile în limba engleză ale poveştilor lui Ion Creangă şi Petre Ispirescu şi ale povestirilor fantastice de I.L. Caragiale şi Mircea Eliade. Teză de doctorat. Bucureşti: Editura Universităţii Bucureşti, 1998.
3. *Condrea I*. Traducerea din perspectivă semiotică. Chişinău, 2006.
4. *Cristea T*. Heteronimie sau echivalenţă semantică. În: Lingvistica modernă în texte. Bucureşti, 1981.
5. Dicţionarul explicativ al limbii române. Ediţia a II-a. Bucureşti: Univers enciclopedic, 1996.
6. *Eco U*. A spune cam acelaşi lucru: Experienţe de traducere. Iaşi: Polirom, 2008.
7. *Moraru M*. Particularităţile stilistice în proza rusă contemporană şi modalităţi de redare a lor în limba română (pe baza povestirilor şi romanelor lui V. M. Şukşin). Teză de doctorat. Bucureşti, 1996.

8. *Steiner G*. După Babel. Aspecte ale limbii şi traducerii. Bucureşti: Univers, 1983.
9. Tratat de lingvistică generală /Red. resp. Al. Graur, S. Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971.
10. *Гак В.Г*. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград, 1977.
11. *Нерознак В.П*. О трёх подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения (типологический – характерологический – контрастивный). În: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Под ред. В.Н. Ярцевой. Москва: Наука, 1987, с.5–26.
12. *Соловьева И.М*. Сопоставительное изучение языка и перевод. În: Преподование иностранных языков. Москва: Наука, 1971.
13. *Швейцер А.Д.* Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). Москва: Наука, 1988.
14. *Юсупов У.К*. Проблемы сопоставительной лингвистики. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Ташкент, 1983.

❖ *Conceptul* limbă-etalon *în viziunea unor lingvişti*

Limba–etalon este considerată în lingvistica contrastivă un metalimbaj sau invariantă ce rezultă din compararea paricularităţilor a două sau mai multe limbi. În opinia lingvistului rus V.P. Neroznak, această invariantă poate fi atât o strălimbă (în lingvistica diacronică), cât şi un grup de limbi (în lingvistica tipologică), o uniune lingvistică (în lingvistica areală) sau limba maternă (în lingvistica contrastivă **)** [11, p.13]**.**

Reputatul savant rus V.G. Gak, autorul unor importante lucrări teoretice de lingvistică contrastivă şi traductologie [10], susţine că pentru comparare poate fi luată şi o limbă construită ipotetic sau inductiv în baza limbilor confruntate. Aceasta va conţine toate fenomenele posibile sau formele realizate de cel puţin una dintre limbile cercetate. Astfel, la compararea limbii ruse cu limba franceză ea va cuprinde şi categoria aspectului, caracteristică limbii ruse, şi pe cea a determinării, specifică limbii franceze.

Lingvistul U.K. Iusupov consideră că limba–etalon poate fi limba maternă, limba studiată sau altă limbă. De exemplu, la compararea categoriei cazului din limba rusă, ce are şase cazuri: Nominativ, Genitiv, Dativ, Acuzativ, Instrumental, Prepoziţional (*Именительный, Родительный, Дательный, Винительный, Творительный, Предложный*) cu cea din uzbecă, care, la fel, posedă şase cazuri: Nominativ, Genitiv, Dativ, Acuzativ, Locativ, Ablativ (*Именительный, Родительный, Дательный, Винительный, Местный, Исходный*), limba–etalon va fi un al treilea idiom ce dispune de opt cazuri. Patru dintre acestea – Nominativ, Genitiv, Dativ, Acuzativ (*Именительный, Родительный, Дательный, Винительный*) – coincid în limbile rusă şi uzbecă; Instrumentalul şi Prepoziţionalul (*Творительный, Предложный*) sunt în rusă, dar lipsesc în engleză, iar Locativul şi Ablativul (*Местный, Исходный*) funcţionează în engleză, dar nu se atestă în rusă [14]**.**

La compararea categoriei numărului în rusă şi engleză, limba–etalon poate fi oricare dintre limbile comparate, întrucât categoria numărului în aceste limbi realizează aceeaşi opoziţie binară singular – plural, sau o limbă în care există opoziţia ternară a categoriei semnalate (cum ar fi araba, poloneza, slovena, limba greacă veche sau limba slavă veche), care, pe lângă singular şi plural, conţin şi *dualul*. Este curios faptul că în limbile triburilor din Australia, pe lângă *dual*, mai există şi *trial, catrial*.

Utilizarea limbii–etalon este importantă prin faptul că se vor compara toate limbile cu unul şi acelaşi sistem, dar nu o limbă cu alta.

❖ Conceptul *limbă-ţintă* în studiile contrastive

Limba–ţintă, notată convenţional **(L')** sau **A)** (cf. în rusă**:** *язык перевода*, în engleză: *target language*), este considerată în procesul traducerii limba în care se traduce, iar în procesul predării – limba străină studiată. Limba din care se traduce sau limba maternă este numită **limba de bază (L)** sau **limba-sursă (B)** (cf. în rusă**:** *исходный язык,* în engleză: *starting basic language /source language*).

Misiunea traducătorilor este de a reproduce cât mai exact posibil toate caracteristicile gramaticale şi lexicale ale originalului din limba de bază (L) prin stabilirea echivalentelor în limba-ţintă. În acelaşi

timp, orice informaţie conţinută în textul original trebuie păstrată şi transmisă fidel în limba-ţintă. Traducătorul decodifică mesajul din limba de bază (L), apoi îl recodifică în limba-ţintă, astfel încât să nu se altereze conţinutul textului.

În procesul de traducere, traducătorul nu va întâmpina dificultăţi în transmiterea mesajului textului, iar în cadrul studierii unei limbi străine procesul de asimilare va fi mai uşor în cazul în care structura limbii de bază (L) coincide sau este asemănătoare, din punct de vedere formal şi semantic, cu cea a limbii-ţintă (L').

Compararea limbilor e fructuoasă numai în cazul când cel puţin un element al structurilor din limbile (L) şi (L') coincide. Totodată, la compararea limbii de bază (L) cu limba-ţintă (L'), traducătorii şi lingviştii îşi concentrează atenţia asupra erorilor ce apar la transpunerea formaţiunilor din limba de bază în limba comparată, cu scopul de a scoate în relief dificultăţile de achiziţie şi de traducere, precum şi corespondenţele interlinguale, care reflectă similitudinea obiectului de cercetare.

❖ Conceptul *model* în lingvistica contrastivă

Prin *model* în lingvistica contrastivă se înţelege un sistem de reguli reciproc substituibile ce exprimă o anumită funcţie categorială [12, p.163]. Cercetarea în cadrul lingvisticii contrastive este orientată spre relevarea echivalenţei unor astfel de funcţii în diverse limbi.

La aplicarea analizei contrastive, vom lua în considerare opoziţiile sistemice în limbile cercetate, şi nu fenomenele disparate. Caracterul sistemic al limbii prevede gruparea şi inventarierea mijloacelor de care dispune aceasta în serii de fenomene corelate. Astfel, pornind de la limba română, putem vorbi despre un model al sistemului cazual al substantivului sau al adjectivului, despre modelul modurilor sau al timpurilor verbale, al obiectului direct sau indirect, al predicatului verbal compus etc. Asemenea analiză permite examinarea particularităţilor unei limbi, dar şi a similitudinilor sau a deosebirilor, în corelaţie cu altele.

În operarea cu modele trebuie neapărat respectată condiţia: la baza confruntării modelelor a două sau câtorva limbi trebuie sa stea o funcţie categorială unică. Unii lingvişti sunt de părere că există două reguli

ale lingvisticii contrastive descriptive. Acestea implică şi conceptul de *model*:

1) descrie modelul înainte de a compara,

2) compară modele, nu limbi în întregime.

Evidenţierea modelului structural, caracteristic pentru un grup anumit de limbi, conduce la apariţia tipului lingvistic.

❖ Definirea conceptului *echivalenţă* în teoria traducerii

Fenomenul echivalenţei a cunoscut în ultimele decenii o atenţie sporită din partea cercetătorilor, îndeosebi a specialiştilor în traductologie, fiind unul dintre conceptele-cheie ale teoriei traducerii. Traducerea este considerată o activitate multiaspectuală şi de aceea a fost definită în diverse moduri. Deşi diferă, definiţiile au şi trăsături comune: referinţa la cele două limbi (cea din care se traduce şi cea în care se traduce) şi stabilirea echivalenţelor între textul original şi cel tradus, pentru a păstra caracteristicile originalului.

În opinia lingviştilor A.R. Metham şi Richard A. Hudson, autorii cunoscutei lucrări *Enciclopedie de lingvistică, informaţie şi control,* citată de lingvistul englez Roger T. Bell, „traducerea înseamnă înlocuirea reprezentării unui text într-o limbă printr-o reprezentare a unui text echivalent într-o a doua limbă" [1, p.24].

În concepţia lingviştilor menţionaţi, „scopul traducerii este de a reproduce cât mai exact posibil toate caracteristicile gramaticale şi lexicale ale originalului din „limba-sursă" prin căutarea de termeni echivalenţi în „limba-ţintă". În acelaşi timp, orice informaţie conţinută în textul original... trebuie păstrată şi în traducere" [apud 1, p.31]. O idee similară este enunţată şi de Roger T. Bell, care precizează următoarele obiective ale traducerii: „...transformarea unui text scris într-o anumită limbă într-un text echivalent scris într-o altă limbă, păstrând, pe cât posibil, conţinutul mesajului, caracteristicile formei şi rolurile funcţionale ale textului original" [1, p.11]. Prin urmare, atât obiectivele traducerii, cât şi esenţa traducerii înseşi se bazează pe conceptul de *echivalent*, definit în felul următor: „Care are aceeaşi valoare, acelaşi efect, aceeaşi semnificaţie sau acelaşi sens cu altceva" [5, p.328] sau *echivalenţă* ce semnifică: „Egalitate de valoare, de semnificaţie, de sens; calitatea a ceea ce este echivalent" [5, p.328].

Începând cu secolul al XVIII-lea, subiectul teoriei traducerii este axat, conform opiniei cunoscutului profesor, critic şi teoretician al literaturii şi culturii, scriitor american, George Steiner, pe trei categorii. Le reproducem *in extenso*: „Prima conţine literalitatea strictă, aranjarea faţă în faţă a cuvintelor în dicţionarul interlingual, manualul de limbă străină şi traducerea interliniară. A doua este marea zonă centrală a „transpunerii" prin intermediul reformulării fidele, dar independente. Traducătorul reproduce îndeaproape originalul, dar compune un text firesc în limba proprie şi care poate exista independent. A treia clasă e cea a imitaţiei, recreării, variaţiunii şi parabolei interpretative. Aceasta acoperă o suprafaţă întinsă şi difuză, care merge de la transpuneri ale originalului într-un idiom mai accesibil până la cele mai libere ecouri, adesea doar aluzive sau de natură parodică" [8, p.315].

Specialiştii din domeniul traducerii susţin: „...conţinutul originalului este absolut imposibil de „păstrat", textul tradus este o creaţie nouă care rezultă în urma citirii originalului, fiind o reconstruire şi nu o copie a acestuia" [1, p.177]. În procesul vizat, traducătorii au evidenţiat câteva aspecte: mărimea unităţii care trebuie tradusă, modul în care sunt aranjate componentele în cauză, păstrarea conţinutului sau a formei textului original.

Este cunoscut faptul că traducerea este inferioară originalului. În această ordine de idei, celebrul poet şi filosof italian Dante Alighieri susţinea: „Nulla cosa per legame musaico armonizzata si puo de la sua loquela in altra transmutare, senza rompere tutta sua dolcezza e armonia", ceea ce în româneşte semnifică: „Nimic cu deosebire expresiv, nimic din ceea ce au atins muzele nu poate fi trecut într-o altă limbă fără a-şi pierde savoarea şi armonia" [apud 8, p.301]. Aceeaşi opinie a fost împărtăşită, cu două secole mai târziu, de unul dintre cei mai cunoscuţi poeţi francezi ai secolului al XVI-lea, Joachim Du Bellay, care a utilizat imaginea focului şi a cenuşii: „Toutes lesquelles choses se peuvent autant exprimer en traduisant comme un peintre peut représenter l'âme avec le corps de celui qu'il entreprend tirer après le naturel". – „Mereu acelaşi lucru: cenuşa nu este o traducere a focului" [apud 8, p.301].

După cum menţionează G.Steiner, niciun produs uman nu poate fi perfect. Niciun fel de multiplicare, chiar de materiale care sunt eti-

chetate în mod convenţional ca fiind identice, nu pot produce cópii perfecte. Aşadar, nici traducerea nu poate fi perfectă şi e natural să existe anumite diferenţe şi asimetrii între traducere şi original. Potrivit opiniei unor traducători competenţi, contează gradul de fidelitate care trebuie urmărit în fiecare caz în parte.

De fapt, se zice că cititorul, având în faţă traducerea, îl citeşte nu numai pe autor, ci şi pe traducător. În acest sens, ni se pare interesantă analogia pe care o face lingvista Mihaela Moraru, specialist de limba rusă, profesor la Universitatea din Bucureşti, critic literar şi autor al mai multor manuale de traducere, dicţionare şi cărţi despre arta rusă. Cercetătoarea susţine că traducătorul nu creează cartea pe care o traduce, după cum actorul nu creează piesa în care joacă; traducătorul însă creează traducerea, după cum actorul – rolul şi de traducător depinde soarta cărţii traduse, după cum de actor depinde succesul piesei. De aceea sunt atât de mari rolul şi responsabilitatea traducătorului [7, p.234]. Or, traducătorul, efectuând traduceri din orice limbă, trebuie să fie un specialist foarte bun, care să ia în considerare particularităţile structurale ale limbii-sursă. Este deosebit de important să cunoască similitudinile şi, mai cu seamă, diferenţele de ordin lexical şi gramatical dintre limba-sursă şi limba-ţintă, ceea ce-i va permite să stabilească echivalentele potrivite, evitând astfel eventualele erori.

Una dintre cerinţele elaborate de teoria şi practica activităţii de traducere este cea a echivalenţei textelor iniţial şi final. Totodată, tipologia textelor influenţează tipurile de traducere şi, implicit, tipurile de echivalenţă. Fenomenul echivalenţei are un rol decisiv în abordarea teoretică a traducerii şi a precizării esenţei acesteia. Totuşi, echivalenţa nu are un statut teoretic distinct în teoria traducerii, întrucât mulţi autori o consideră drept un concept relativ. Acest fapt se datorează influenţei unor variaţi factori lingvistici şi culturali.

În contextul vizat, cercetătoarea din România Larisa Ciochină, care a efectuat un studiu interesant cu referire la versiunile în limba engleză a poveştilor lui Ion Creangă şi Petre Ispirescu, susţine: „Alegerea nivelului la care se stabileşte echivalenţa este determinată de configuraţia factorilor lingvistici şi extralingvistici, specifici unei situaţii. Teoria traducerii, în general, se sprijină pe miza echivalenţei a două structuri lexico-gramaticale, cea a limbii surse şi cea a limbii receptoa-

re, într-un context determinat" [2, p.57]. Astfel, stabilirea unei relaţii de echivalenţă presupune documentarea suplimentară a translatorului şi cunoaşterea unor informaţii despre valorile, relaţiile interpersonale, credinţa, comportamentul, dar şi despre viaţa cotidiană, istoria, tradiţiile şi obiceiurile poporului din a cărui limbă traduce.

După cum diverse definiţii ale traducerii corespund unor etape diferite de dezvoltare a traductologiei, la fel şi multiplele interpretări ale echivalenţei reflectă evoluţia concepţiilor privind esenţa traducerii. Deşi tipologia echivalenţei variază uneori de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc că între echivalenţele de traducere şi procedeele de traducere există o strânsă legătură. Astfel, cele mai multe încercări de a defini echivalenţa provin din descrierea unor procedee de traducere.

Unii cercetători au încercat să reprezinte noţiunea de echivalenţă din punct de vedere structural, în forma unor structuri ierarhice (V.N. Komissarov), liniare (W.Koller) sau de formule matematice (A.D. Şveiţer). În opinia unui pionier al traductologiei de provenienţă rusă, traducător şi lexicograf, autor al mai multor manuale de traducere şi dicţionare frazeologice, Iacov Reţker, noţiunea de echivalenţă se referă doar la *relaţiile dintre microunităţile textului*, nu şi la relaţiile intertextuale. Savantul relevă interpretarea echivalentului ca o corespundere constantă care, de regulă, nu depinde de context [apud 13, p.76].

Lingvistul W. Koller consideră însă că noţiunea de echivalenţă obţine un sens real numai în cazul când sunt precizate *tipurile relaţiilor de echivalenţă între texte*. Astfel, W.Koller deosebeşte cinci tipuri de echivalenţă:

1) *denotativă*, ce prevede păstrarea conţinutului textului (în literatura despre traducere este numită *invariant al conţinutului* sau *invariant al planului conţinutului*);
2) *conotativă,* ce urmăreşte transmiterea conotaţiilor textului pe calea selectării unor mijloace sinonimice de limbă (în traductologie, de obicei, se referă la *echivalenţa stilistică*);
3) *textual-normativă,* orientată spre particularităţile stilistice ale textului, spre normele lingvistice (în traductologie, de asemenea, deseori ţine de *echivalenţa stilistică);*
4) *pragmatică*, ce presupune o anumită orientare spre receptor (în traductologie este numită *echivalenţă comunicativă);*

5) *formală,* orientată spre transmiterea particularităţilor estetico-artistice individualizatoare şi a altor particularităţi formale ale originalului [apud 13, p.80].

Spre deosebire de savantul W.Koller, pentru care echivalenţa constituie o noţiune normativă (în lista de mai sus sunt reflectate, de fapt, cerinţele normative faţă de traducere), lingvistul rus V.N. Komissarov, expert în domeniul teoriei traducerii şi un reprezentant de frunte al şcolii lingvistice de teorie a traducerii, consideră echivalenţa drept *grade / niveluri diferite ale unităţii de sens a traducerii şi a originalului*. În viziunea lingvistului, există cinci grade/niveluri diferite:

1) al obiectivului comunicării;
2) al identificării situaţiei;
3) al mijlocului de descriere a situaţiei;
4) al semnificaţiei structurilor sintactice
5) al semnelor verbale [apud 13, p.81].

Aşadar, atât W.Koller, cât şi V.N. Komissarov disting cinci niveluri ale echivalenţei. W.Koller circumscrie cele cinci tipuri de echivalenţă aceluiaşi plan, pe când V.N. Komissarov le califică drept o structură ierarhică.

Lingviştii ruşi V.G. Gak şi Iu.L. Levin propun o tipologie trimembră a echivalenţei: *formală*, *semantică* şi *situativă*. În cazul echivalenţei *formale*, semnificaţiile comune în două limbi sunt exprimate prin forme lingvistice analoage, pe când echivalenţa *semantică* presupune exprimarea aceloraşi valori prin mijloace diferite. Esenţa echivalenţei *situative* constă în faptul că aceeaşi situaţie este descrisă în două limbi nu numai cu ajutorul unor forme variate, ci şi prin intermediul unor seme diverse, exteriorizate de aceste forme [apud 13, p.83].

Şi în lingvistica românească conceptul de *echivalenţă* a fost în atenţia cercetătorilor. Astfel, lingvista şi traducătoarea din România Teodora Cristea opinează că „...soluţia cea mai satisfăcătoare ar fi să se opereze cu o triplă echivalenţă: *de sens,* adică *de traducere*, *de formă* şi *de nomenclatură*" [4, p.367]. În cadrul *echivalenţei semantice*, un segment de expresie din limba de bază este asociat cu un segment de expresie din limba-ţintă. Această unitate cu un semnificat unic şi cu două semnificative, aparţinând la două limbi diferite, este denumită de către lingvistă prin termenul de *heteronim* sau *echivalent parţial.*

Noţiunea de echivalenţă poartă, până la urmă, mai degrabă, un caracter semantic, şi nu unul formal. Între unităţile limbii din două idiomuri diferite se pot stabili diverse tipuri de echivalenţă semantică. Unii autori delimitează două tipuri de echivalenţă: *totală* (numită şi *globală* sau *generală*) şi *parţială* sau *pe segmente*, iar alţii – trei tipuri.

Lingvista Irina Condrea, la fel, delimitează, pe lângă *echivalenţa totală* şi *parţială,* al treilea tip*,* din care fac parte aşa-numitele *false echivalente.* Despre echivalenţa *totală* se poate vorbi atunci când sensurile unor cuvinte sau sintagme din două limbi, practic, se suprapun. După cum susţine lingvista, „de regulă, acest tip de echivalenţă se stabileşte între cuvintele monosemantice, adică în cazurile, destul de puţine numeric, în care în ambele limbi cuvintele au doar câte un singur sens" [3, p.54]. Prof. Irina Condrea include în această categorie unităţile ce fac parte din următoarele clase semantice: termeni, nume proprii, cuvinte cu un caracter uzual care au echivalente permanente (zilele săptămânii, denumirile lunilor, ale anotimpurilor, unităţile monetare, formulele de salut şi de politeţe, unele expresii frazeologice, de exemplu: în română se zice *din toată inima,* în rusă – *от всего сердца)*.

Cazurile de *echivalenţă parţială* sunt mai frecvente şi rezidă în faptul că „...un cuvânt din limba-ţintă poate avea câteva corespondente în limba-sursă" [ibidem]. Acest fenomen este generat de polisemie. Astfel, limba-sursă poate dispune de mai puţine sensuri decât limba-ţintă, şi invers. Prin *echivalent fals* se are în vedere „...cuvântul care coincide total sau aproape total, ca aspect sonor, cu lexemul din limba-sursă, dar care are alt (sau şi alt) sens decât acesta. Asemenea cuvinte mai sunt numite şi „omonime interlingvistice" sau, respectiv, „omonime bilingve" [3, p.61].

Referindu-se la echivalenţa *semantică,* Susan Bassnett, cercetătoare de origine engleză, specialist de literatură comparată, precizează că nu sunt traductibile lexemele şi sensurile lor, ci mesajele pe care le poartă cuvintele. Acestea din urmă transformă enunţurile în funcţie de diferite situaţii. Traducătorul va traduce, mai întâi, funcţia socială sau culturală a unui cuvânt sau a unei expresii date, într-o situaţie dată, apoi va alege echivalentul în cea de-a doua limbă, care să aibă aproxi-

mativ aceeaşi funcţie. Aceasta nu înseamnă însă că unităţile lingvistice sunt trecute cu vederea. Numai prin intermediul lor mesajul poate fi transmis, căci ele fac parte din acesta [apud 2, p.56].

Un aspect aparte în cadrul echivalenţei de semnificaţie o constituie sinonimia. După cum observă Umberto Eco, scriitor italian, editor, filosof, dar şi un semiotician foarte cunoscut, sinonimia pune la încercare capacităţile oricărui traducător. Astfel, deşi putem considera sinonime termenii *father* sau *daddy* din engleză, *père* din franceză, *padre* din italiană, există diverse cazuri când *father* nu e sinonim cu *daddy*. În enunţul *God is our Father* (Dumnezeu e Tatăl nostru) nu putem înlocui *father* cu *daddy*. Aceeaşi situaţie este şi în cazul *omeų* şi *nana* din rusă. Expert în traduceri, Umberto Eco explică astfel fenomenul: „În termeni teoretici, acesta ar fi un caz în care *echivalenţa referenţială* (fireşte că *John's daddy* e exact aceeaşi persoană ca şi *John's father*, *le père de John* sau *il papa di John*) nu coincide cu *echivalenţa conotativă*, care se referă la modul în care cuvintele sau expresiile complexe pot provoca în mintea ascultătorilor sau a cititorilor aceleaşi asociaţii şi reacţii emotive" [6, p.26]. Aşadar, Umberto Eco delimitează două tipuri de echivalenţă: *referenţială* şi *conotativă.*

Asemenea lui Umberto Eco, John Cunnison Catford (denumit *Ian* de către elevii săi), lingvist scoţian, fonetician cu renume mondial, face distincţie doar între două tipuri de echivalenţă: *textuală* şi *formală.* Echivalenţa *textuală* este „...acea porţiune a textului tradus, care se schimbă atunci şi numai atunci când porţiunea dată a textului original s-a schimbat". Echivalenţa *formală* sau „corespondenţa formală face ca orice categorie lingvistică a textului în limba de receptare (unitate, clasă, structură, elemente ale structurii etc. să poată ocupa „aproximativ" acelaşi loc în „economia" textului din limba de receptare pe care-l ocupă categoria respectivă din textul originalului" [apud 2, p.51-52]. Totodată, John Catford consideră că *echivalenţa formală* este, în majoritatea cazurilor, aproximativă.

În timp ce teoria lui J.Catford accentuează *echivalenţa formală*, pentru Eugene Nida, unul dintre pionierii teoriei traducerii şi reprezentant al structuralismului american, acordă prioritate celor două situaţii comunicaţionale cu acelaşi efect emotiv atât asupra receptorilor originalului, cât şi asupra celor ai traducerii. Asemenea altor speci-

alişti în materie, E.Nida distinge două tipuri de echivalenţă, pe care le numeşte *formală* şi *dinamică. Echivalenţa dinamică* este definită ca „...o calitate a traducerii, în cadrul căreia conţinutul semantic al originalului este transmis limbii de receptare în asemenea mod, încât reacţia („response") receptorului, în general, este similară cu reacţia receptorilor originalului" [apud 2, p.53]. Aşadar, conceptul de echivalenţă *dinamică* introduce un component nou în teoria traducerii, cel de *situaţie comunicaţională*.

Conceptul de echivalenţă *formală* este analizat şi de Roger T. Bell, care susţine că traducătorul trebuie să se concentreze fie „...asupra găsirii de *echivalenţe formale*, care să „păstreze" sensul semantic al textului independent de context, în dauna valorii comunicative furnizate de acesta, fie de a găsi *echivalenţe funcţionale*, care să „păstreze" valoarea comunicativă pe care o dă contextul, în dauna sensului semantic independent de context" [1, p.25]. Aceeaşi alegere trebuia să o facă şi traducătorii din antichitate: echivalenţe la nivelul cuvintelor (a traduce cuvânt cu cuvânt – traducere literală) şi echivalenţe la nivelul semnificaţiei (traducere liberă).

Cercetătorul G.Jager introduce termenul *echivalenţă comunicativă*, pe care îl defineşte drept o relaţie între textul din limba-sursă şi cel din limba-ţintă, atestată în cazurile în care, la trecerea de la original la textul final, se păstrează sau rămâne neschimbată valoarea comunicativă a textului original [apud 13, p.79].

În concluzie, vom menţiona că tipologia textelor influenţează tipurile de traducere şi, implicit, tipurile de echivalenţă. După cum diverse definiţii ale traducerii corespund unor etape diferite de dezvoltare a traductologiei, la fel şi multiplele interpretări ale echivalenţei reflectă evoluţia opiniilor asupra esenţei traducerii. Deşi tipologia echivalenţei variază uneori de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsa legătură ce se stabileşte între echivalenţele de traducere şi procedeele de traducere. Unii cercetători au încercat să reprezinte noţiunea de echivalenţă din punct de vedere structural, în forma unor structuri ierarhice (V.N. Komissarov), liniare (W.Koller) sau de formule matematice (A.D. Şveiţer). Tipologia echivalenţei este variată şi din punct de vedere numeric, întrucât lingviştii deosebesc cinci tipuri de echivalenţă (W.Koller şi V.N. Komissarov), trei (V.G. Gak şi Iu.L. Levin,

Teodora Cristea) sau două (Umberto Eco, John Catford, Eugene Nida, Roger T. Bell).

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Explicaţi conceptul **limbă-etalon** în viziunea unor lingvişti.
2. Dezvăluiţi diferenţa dintre conceptele **limbă de bază** şi **limbă-ţintă.**
3. Comentaţi regulile lingvisticii contrastive descriptive ce se referă la conceptul **model**.
4. Definiţi conceptul **echivalenţă** în baza câtorva definiţii propuse.
5. Numiţi lingviştii care s-au ocupat de **tipologia echivalenţei**.
6. Comentaţi **tipologia echivalenţei** în viziunea mai multor lingvişti.
7. Comparaţi criteriile ce stau la baza diverselor interpretări ale conceptului **echivalenţă**.

Aplicaţii:

- Stabiliţi care va fi **limba–etalon** la compararea categoriei cazului în limbile latină şi română.
- Determinaţi **limba–etalon** la compararea categoriei cazului în limbile română şi rusă.
- Demonstraţi justeţea sau injusteţea afirmaţiei potrivit căreia, la compararea categoriei numărului în limbile latină, română, rusă, franceză şi engleză, **limba–etalon** poate fi oricare dintre limbile comparate.
- Determinaţi **limba–etalon** la compararea categoriei genului în limbile latină, română, rusă, franceză şi engleză.
- Comparaţi **modelul** sistemului cazual al substantivului în limbile cunoscute.
- Dovediţi similitudinile şi diferenţele **modelelor** de predicat verbal compus în baza confruntării acestora în limbile română, rusă, engleză şi franceză.
- Formulaţi o concluzie despre **modelul** atributului în limbile română şi franceză.
- Determinaţi, cu ajutorul dicţionarelor, **echivalentele** proverbelor şi ale zicătorilor româneşti în limbile studiate:

- *Prietenul adevărat la nevoie se cunoaşte.*
- *Cine se scoală de dimineaţă, departe ajunge.*
- *Cine râde la urmă, râde mai bine.*
- *Nu haina îl face pe om.*
- *Când pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă.*
- *Ochii care nu se văd se uită.*
- *Vorbă multă, sărăcia omului.*
- *Un necaz nu vine niciodată singur.*
- *Nu-i frumos ce-i frumos, ci-i frumos ce-mi place mie.*
- *Ce ţie nu-ţi place, altuia nu face.*
- *Când doi se ceartă, al treilea câştigă.*
- *Bate fierul cât e cald.*

- Comentaţi, din perspectiva dualismului asimetric al semnului lingvistic, proverbele de mai sus.
- Stabiliţi **echivalentele** româneşti / franceze / engleze /greceşti / ruse ale maximelor latineşti:

- *Ad Kalendas Graecas.*
- *Elephantum ex musca facis.*
- *Lupus in fabulis.*
- *Non semper erunt Saturnalia.*
- *Festina lente.*
- *Quaelibet vulpes caudam suam laudat.*
- *Corvus corvo oculum non eruit*.

- Consultând dicţionarele, stabiliţi, în limbile cunoscute, **echivalente** pentru comparaţiile constituite în limba română cu termenii: *alb, negru, albastru, dulce, amar, tare, harnic, puternic, rece etc*.
- Utilizând exemple concludente, ilustraţi afirmaţia potrivit căreia comparaţiile, metaforele, simbolurile şi alte figuri de stil au mecanisme diferite de constituire şi, prin urmare, diferă de la o limbă la alta.
- Găsiţi câte minimum 3 exemple ce ţin de **lexicul intraductibil** al limbilor studiate.
- Comentaţi procedeul de creare a **echivalentelor** englezeşti ale numelor proprii din povestea Harap-Alb de Ion Creangă: Gerilă – *Chilly-Willy*, Flămânzilă – *Hungry-Bungry,* Ochilă - *Jimlet*

the Gimlet, Setilă – *Thirsty Bursty*, Păsări-Lăţi-Lungilă – *Goosens the Nuisance.*

- Propuneţi alte **echivalente** în engleză şi în limbile cunoscute, potrivite pentru numele de la exerciţiul anterior.
- Stabiliţi, în limbile cunoscute, **echivalentele** posibile ale cuvintelor polisemantice *nepot / nepoată*.
- Formulaţi, în baza unor exemple concludente, o concluzie cu privire la **echivalenţă** în cadrul cuvintelor polisemantice.
- Stabiliţi, în toate limbile cunoscute, câte 5 exemple de **cuvinte-falşi prieteni** pentru unele lexeme româneşti (de exemplu: rom. *librărie* – engl. *library (=bibliotecă)*.
- Demonstraţi cazuri de **echivalenţă / nonechivalenţă** în cadrul limbajului nonverbal al unor popoare (de exemplu: pentru exprimarea dezacordului).
- Comparaţi, din perspectiva **echivalenţei** textelor, poezia *Somnoroase păsărele* de Mihai Eminescu şi versiunile acesteia în limbile cunoscute.

Tema III
ASPECTE TEORETICE ŞI APLICATIVE ALE LINGVISTICII CONTRASTIVE

***Obiective*:**

- să definească analiza contrastivă;
- să evidenţieze premisele analizei contrastive;
- să explice unele realizări în domeniul lingvisticii contrastive în diferite ţări.

***Subiecte*:**

- Premisele analizei contrastive
- Realizările în domeniul lingvisticii contrastive în diferite ţări.

Bibliografie

1. *Cerches G*. Analiza contrastiv-tipologică a obiectului gramatical în limbile rusă şi română. În: Limba Română, (Chişinău), 2008, nr.11-12, p.88-93.
2. *Cincilei G., Junghietu M.* Studiu comparativ al substantivului în franceză şi română. Chişinău, 1980.
3. *Cristea T.* Analiza contrastivă – realizări şi perspective. În: Lingvistica modernă în texte. Bucureşti, 1981.
4. *Cristea T.* Heteronimie sau echivalenţă semantică. În: Lingvistica modernă în texte. Bucureşti, 1981.
5. Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
6. Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă şi română / Redactori responsabili: Ecaterina Fodor, Solomon Vaimberg. Bucureşti, 1983.
7. *Manoliu-Manea M*. Gramatica comparată a limbilor romanice. Bucureşti, 1971.
8. *Mihail Z., Osiac M*. Lingvistică generală şi aplicată. Ed. a 2-a. Bucureşti: Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2006, p.31-37.
9. *Oglindă E., Cerches G*. Lingvistică generală. Compendiu (suport didactic destinat studenţilor de la masterat). Chişinău: CEP USM, 2008.

10. *Oglindă E.* Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive şi funcţionale. În: Limba Română, (Chişinău), 2013, nr. 9-12, p.88-93.
11. *Păduraru G., Oglindă E*. Elemente de morfosintaxă contrastivă (Suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2010.
12. *Saussure F.de*. Curs de lingvistică generală. Iaşi, 1998.
13. *Sârbu R*. Repere ale analizei contrastive orientate uni- şi bidirecţionale. În: Analele Universităţii de Vest din Timişoara. Seria *Ştiinţe Filologice*, XLVIII, 2010, p.272-285.
14. *Гак В.Г.* Сравнительная типология французского и русского языков. 2-е изд-е. Москва: Просвещение, 1983.
15. *Ермолаева Л.С*. Очерки по сопоставительной грамматике германских языков. Москва: Высшая школа, 1987.
16. Методы сравнительного изучения современных романских языков / Под редакцией М.А. Бородиной, М.С. Гурычевой. Москва: Наука, 1966.
17. *Нерознак В.П*. О трех подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения типологический – характерологический – контрастивный. În: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку. Москва, 1987, p.5-27.
18. *Толоченко П*. Сопоставительная характеристика языковых явлений (на материале русского и румынского языков). Кишинев, 1999.

❖ *Premisele analizei contrastive*

Analiză contrastivă este definită drept metodă de cercetare a fenomenelor lingvistice, al cărei obiectiv rezidă în dezvăluirea diferenţelor existente între sistemele a două limbi sau între două stadii evolutive ale aceleiaşi limbi. Scopul *analizei contrastive* constă în evidenţierea elementelor de structură comune şi, mai ales, a celor distincte (numite de unii lingvişti *contraste*) din structurile limbilor comparate [14, p.32].

Sunt cunoscute două procedee de analiză contrastivă (*unidirecţională / unilaterală* şi *bidirecţională / bilaterală)*, pe care lingvistul român Richard Sârbu le caracterizează în felul următor: „Analiza contrastivă *unidirecţională* presupune relevarea semnificaţiilor unei forme oarecare ale uneia din limbi şi determinarea modalităţilor de exprima-

re a semnificaţiilor analoage în limba cu care se face confruntarea. În esenţă, aceasta este o abordare semasiologică a fenomenelor lingvistice, întrucât unităţile confruntate sunt examinate în direcţia dinspre formă către conţinut (sau funcţie). În acest caz, categoria confruntată are un caracter formal, reunind o anumită formă cu un anumit conţinut.

În cazul analizei contrastive *bidirecţionale,* drept bază a confruntării este considerat cel de-al treilea termen «tertium comparationis» – o anumită noţiune extralingvistică – şi se urmăresc mijloacele de exprimare a acestuia în limbile confruntate. În fapt, aceasta este o abordare de tip onomasiologic a fenomenelor lingvistice, în care confruntarea se produce în direcţia dinspre conţinut către formele care exprimă acest conţinut. În acest caz, categoria confruntată are un caracter funcţional, apărând sub forma unor categorii conceptuale de tipul: „determinare", „nedeterminare", „cauzalitate", „apartenenţă", „colectivitate", „deplasare", „poziţionare" ş.a." [13, p.276].

La efectuarea *analizei unidirecţionale*, confruntarea este ireversibilă, întrucât se realizează într-o singură direcţie; o limbă este considerată limbă de bază, de regulă, limba maternă, iar cealaltă – limbă-ţintă. În cazul *analizei contrastive bidirecţionale*, compararea se face în ambele direcţii: de la limba de bază spre limba-ţintă şi invers, întrucât în ambele limbi sunt atrase numai acele fenomene lingvistice care corespund limbii-etalon, ca termen mediu de comparaţie, şi anume: categoriile funcţional-semantice care se pretează condiţiilor de echivalenţă.

Este importantă confruntarea bilaterală a limbilor, bunăoară a limbii materne cu cea străină şi invers, dar şi cea unilaterală, delimitându-se analiza *bicontrastivă* a două limbi şi analiza *pluricontrastivă*, folosită în cazul mai multor limbi comparate.

Utilitatea *analizei contrastive* poate fi urmărită atât din perspectivă teoretică, cât şi practică. Astfel, din punct de vedere teoretic, sunt reliefate mai clar particularităţile limbilor comparate, este scos în evidenţă specificul de sistem şi de structură, iar rezultatele *analizei contrastive* stau la baza tipologiei lingvistice. Valoarea practică a analizei contrastive rezidă în aplicarea rezultatelor în didactică şi traductologie, fapt remarcat de către autorii *Lingvisticii generale şi aplicate*: „Din punct de vedere didactic, de pildă, orice manual de predare a unei

limbi străine este, implicit, o lucrare de ordin contrastiv: în lecţiile lui sunt comparate (fonetic şi fonologic, morfologic, lexical etc.) limba care se predă şi limba în care se predă (de obicei, limba maternă a elevilor sau studenţilor), pentru a se atrage atenţia cu deosebire asupra punctelor, aspectelor, elementelor în privinţa cărora cele două limbi se deosebesc mult, eventual foarte mult, şi aceasta tocmai în vederea înţelegerii mai bune, a cunoaşterii şi stăpânirii acelor elemente diferenţiatoare, în scopul practicării, al folosirii cât mai adecvate, cât mai corecte a limbii străine avute în vedere" [9, p.32].

Pornind de la fenomene asemănătoare, *analiza constrastivă* identifică divergenţele, diferenţele sistematice ale limbilor comparate, axându-se pe câteva premise:

- *caracterul sistemic al fenomenelor de limbă,*
- *îmbinarea structurilor izomorfe şi alomorfe,*
- *orientarea inductivă a analizei constrastive,*
- *redarea conţinutului semantic în procesul comparării contrastive a limbilor.*

Una dintre premise este *caracterul sistemic al fenomenelor de limbă,* care a fost remarcat de celebrul lingvist elveţian Ferdinand de Saussure. Fondatorul lingvisticii moderne susţinea: „Limba este un sistem ai cărui termeni sunt solidari şi unde valoarea unuia nu rezultă decât prin prezenţa simultană a celorlalţi" [12].

În unele lucrări de gramatică contrastivă se atrage atenţia asupra premisei menţionate: „*Caracterul sistemic al limbii* prevede gruparea şi inventarierea mijloacelor de care dispune aceasta în serii de fenomene corelate. Astfel, sistemul cazual, paradigmele de conjugare, clasele părţilor de vorbire ş.a. alcătuiesc, în ansamblu, modelul structural al limbii, disociabil în subsisteme. O asemenea analiză facilitează descrierea particularităţilor unui idiom concret, dar şi a similitudinilor şi a deosebirilor în raport cu alte limbi, demonstrând cu prisosinţă cât de inadecvată ar fi extrapolarea categoriilor unei limbi într-un alt idiom în care acestea nu apar sau ocupă o poziţie periferică" [10, p.108-109].

Premisa privind *îmbinarea structurilor izomorfe şi alomorfe* se bazează pe termenii *izomorfism* (gr. *isos* – egal, *morphe* – formă) şi *alomorfism* (gr. *allos* – altul, *morphe* – formă). Conform *Dicţionarului general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, conceptul de *isomorfism / izomorfism*

este definit drept: „Teză a lingvisticii moderne care susţine paralelismul total sau parţial dintre două structuri diferite: 1) izomorfismul dintre limbă şi cultură (B.P. Whorf, E.Sapir, C.Levi-Strauss), 2) izomorfismul dintre planul expresiei şi al conţinutului (L.Hjelmslev), preocupat de găsirea unor structuri comune, indiferent de deosebirile constatate astfel (J.Prieto, B.Malmberg, J.Kurylowicz), 3) izomorfismul dintre două structuri semantice în limbi diferite, condiţionat de cuplurile de limbi puse în paralel. Unii lingvişti susţin teza izomorfismului fără rezerve (L.Hjelmslev şi glosematica), iar alţii (E.Coşeriu) subliniază că diferenţele dintre cele două planuri nu sunt deloc neglijabile, limitând izomorfismul la adoptarea unor principii de analiză comune (comutarea, trăsăturile minimale distinctive)" [5, p.192].

Termenul *izomorfism* desemnează o relaţie, corespondenţă între două obiecte, fenomene etc., care au aceeaşi structură; identitate de structură; coincidenţe de ordin structural în diferite limbi, iar cel de *alomorfism* – deosebiri de ordin structural în diferite limbi.

Lingvista din Rusia Victoria Iarţeva consideră că fiecare lingvist trebuie să pornească de la stabilirea asemănărilor (ce e comun pentru limbă), apoi să scoată în evidenţă deosebirile. Pe fundalul asemănărilor, se proiectează mai bine deosebirile. Izomorfismul şi alomorfismul sunt, aşadar, două laturi indisolubil legate.

Analizând unele echivalente româneşti ale îmbinărilor din limba rusă, formate dintr-un verb succedat de un substantiv la cazul instrumental (rusă: творительный), observăm următoarele modele structurale, formate din verbe, diverse prepoziţii şi substantive la cazul acuzativ:

- резать ножом - a tăia cu cuţitul — V.+ Prep. (**cu**) + S. (acuz.)
- качать головой **-** a clătina, a da din cap — V.+ Prep. (**din**) + S. (acuz.)
- наполняться слезами – a se umple de lacrimi — V.+ Prep. (**de**) + S. (acuz.)
- любоваться природой – a admira natura — V + S. (acuz.)
- пренебречь другом – a ignora prietenul, — V + S. (acuz.)
  a-l ignora pe prieten — V.+ Prep. (**pe**) + S. (acuz.)
- заворожить красотой - a încânta prin frumuseţe — V.+ Prep. (**prin)** + S. (acuz.).

Aşadar, unui model structural binomic V + S (instr.) din limba rusă îi corespund, în limba română, cel puţin 6 modele distributive cu verbul în antepoziţie, dintre care 5 trinomice şi 1 binomic. În baza acestui exemplu, putem urmări alomorfismul mijloacelor de expresie a obiectului indirect în limbile rusă şi română. O informaţie mai amplă despre acest fenomen o găsim în suportul didactic *Elemente de morfosintaxă contrastivă* [11, p.66-89].

Un exemplu de alomorfism poate fi urmărit şi în cadrul mijloacelor de expresie a valorilor aspectuale: numai în limbile slave se materializează într-un sistem organizat de opoziţii morfologice. Astfel, unui infinitiv românesc îi corespund două infinitive în limba rusă: *a întâlni – встретить* (perfectiv) / *встречать* (imperfectiv), *a traduce – перевести* (perfectiv) / *переводить* (imperfectiv), *a întreba – спросить* (perfectiv) / *спрашивать* (imperfectiv).

Premisa referitoare la *orientarea inductivă a analizei constrastive* rezidă în compararea faptelor reale, prin ridicarea de la particular la general.

Premisa axată pe *redarea conţinutului semantic în procesul comparării contrastive a limbilor* presupune faptul că la baza *analizei contrastive* stă redarea conţinutului semantic dintr-o limbă în alta, ceea ce ţine de echivalenţă. Textele în diferite limbi pot fi echivalente într-o anumită măsură (total sau parţial), în funcţie de diferite niveluri de prezentare (echivalenţă în ce priveşte contextul, semantica, gramatica, lexicul). Conform opiniei lingvistei Teodora Cristea, în analiza contrastivă se operează cu o triplă echivalenţă: de sens (traducere), de formă (structurare) şi de nomenclatură (metalimbaj) [4, p.368]. *Analiza constrastivă* vizează îndeosebi diferenţele sau contrastele între limbi.

❖ *Realizările în domeniul lingvisticii contrastive în diferite ţări*

În ultimul timp, în virtutea unor contacte mai intense între limbi, cauzate de diverşi factori (economici, politici, culturali), iau amploare cercetările în plan contrastiv şi cele situate la confluenţa domeniilor comparativ şi contrastiv. În lingvistica românească există câteva lucrări fundamentale de acest gen, printre care *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, semnată de Th.Simenschy şi Gh.Ivănescu.

Cursul de gramatică comparată a limbilor indo-europene, rămas în manuscris de la Theofil Simenschy, filolog, traducător, autor de gramatici ale limbilor clasice, al doilea lingvist român care se dedică studiului comparativ al limbilor indo-europene după Iuliu Valaori, este completat şi definitivat de lingvistul şi filologul român Gheorghe Ivănescu şi apare cu titlul *Gramatica comparată a limbilor indo-europene* (1981). Lucrarea urmăreşte să reconstituie limba indo-europeană primitivă prin studiul descriptiv al limbilor indo-europene, fiind o introducere în gramatica fiecărei limbi indo-europene sau în gramatica contrastivă a unor grupuri de limbi, cum ar fi cele celtice, germanice şi slave şi conţinând consideraţii de natură tipologică.

O contribuţie valoroasă pentru studiul limbilor romanice îl constituie lucrările: *Gramatica comparată a limbilor romanice* (1971) şi *Elemente de sintaxă comparată romanică: tipologie şi istorie* (1977), apărută şi în limba spaniolă în 1985, semnate de Maria Manoliu-Manea, lingvistă americană de origine română, stabilită în S.U.A.

În aceeaşi perioadă apare încă un studiu, citat ulterior frecvent de lingvişti, *Probleme de tipologie contrastivă a limbilor: determinanţi congruenţi de relaţie* (1981) de Mircea Gheorghiu, autor al unor lucrări de morfologie a limbii ruse, lexicologie a limbii române şi de lingvistică generală. Preocuparea principală a lingvistului constă în relevarea aceloraşi mijloace de care se foloseşte o limbă în locul celor de care dispune cealaltă, prin analiza unor texte din diverse stiluri şi stabilirea unor echivalente structural-formale şi funcţionale bilingve şi polilingve. Cercetarea bazată pe analiza determinanţilor congruenţi de relaţie sub raport interlingvistic rus-român este utilă atât în predarea limbilor străine, cât şi în alcătuirea gramaticilor contrastive.

În lucrarea *Structuri morfosintactice de bază în limbile romanice* (1993), semnată de Sanda Reinheimer Râpeanu, se analizează, printre altele, procesul de degradare a conţinutului aspectual al sufixelor latineşti incoative şi necesitatea de a întrebuinţa alte mijloace existente pentru redarea sensului incoativ (lexicale: verbul *a începe* + infinitiv sau conjunctiv, numeroase construcţii perifrastice).

De aceeaşi autoare sunt semnate şi *Fonetică şi fonologie romanică (1981)* şi *Lingvistica romanică: lexic – morfologie – fonetică (2001),* care examinează unitatea celor mai importante limbi romanice (ro-

mâna, franceza, italiana, spaniola şi portugheza), comentând pe larg atât similitudinile, datorate originii comune latine, cât şi deosebirile, cu specificarea poziţiei fiecareia în contextul romanic. Comentariul grafiei, pronunţiei şi al formelor gramaticale ale limbilor romanice actuale este însoţit de numeroase exemplificări paralele (din literatura clasică, modernă sau contemporană) şi de o serie de aplicaţii.

Analizei contrastive au fost supuse diverse aspecte ale limbilor română şi rusă. În lucrarea *Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă şi română* (1983), sub redacţia lingviştilor români Ecaterina Fodor şi Solomon Vaimberg, se acordă o atenţie sporită verbului, evidenţiindu-se alomorfismul mijloacelor de expresie lingvistică a valorilor aspectuale. Astfel, doar în limbile slave ele se materializează într-un sistem organizat de opoziţii morfologice care denotă un caracter inedit. După cum menţionează autorii, „dacă aspectul nu beneficiază de echivalente izomorfe în limba română, parte din modalităţile acţiunii, care n-au nevoie obligatoriu de mărci morfologice specifice, îşi pot găsi, în schimb, corespondente româneşti adecvate" [6, p.283].

Lingvistul român Alexandru Zacordoneţ a abordat stilistica comparată a limbilor română şi rusă în lucrarea *Probleme de stilistică comparată privind limba română şi limba rusă* (2000). Autorul remarcă faptul că aceste limbi prezintă unele similitudini în vocabular şi în gramatică, generate de trăsăturile comune indo-europene, dar aproape toate aspectele şi elementele lingvistice comportă deosebiri cauzate de apartenenţa limbilor română şi rusă la subtipuri diferite: analitic şi sintetic.

Rezultatele cercetărilor contrastive au fost expuse în numeroase teze de doctor, printre care: *Temporalitate şi aspectualitate în limbile română şi bulgară* (1986) de Daniela Stoianova, *Particularităţile stilistice în proza rusă contemporană şi modalităţi de redare a lor în limba română (pe baza povestirilor şi romanelor lui V.M. Şukşin)* (1996) de Mihaela Moraru, *Verbul slovac şi verbul românesc din perspectiva categoriilor gramaticale (studiu confruntativ)* (2007) de Marilena Felicia Ţiprigan etc.

În lingvistica din Republica Moldova, în condiţiile unui bilingvism rus-român, s-au efectuat studii aprofundate în plan contrastiv ale limbilor română şi rusă. O lucrare de acest gen, cu o pronunţată tentă aplicativă, o constituie analiza contrastivă a fenomenelor de limbă (pe

material rus şi românesc), realizată de lingvistul Petru Tolocenco [7]. Investigaţia reliefează greşelile tipice ale vorbitorilor de limbă română, provocate de interferenţa limbilor şi de anumite diferenţe structurale (de exemplu: absenţa categoriei aspectului verbal în limba română).

Printre studii mai recente, bazate pe analiza contrastivă a unor fenomene lingvistice, putem enumera tezele de doctor: *Supinul şi echivalentele sale structural-semantice în limba rusă* (1990), semnată de Emilia Oglindă, *Studiu contrastiv-tipologic al obiectului gramatical indirect în limbile rusă şi română* (2009), elaborată de Galina Păduraru.

O experienţă bogată în acest domeniu de cercetare au acumulat şi lungviştii ruşi, care au examinat, în plan contrastiv, diverse limbi. M.S. Gurâceva a descris limbile romanice, L.S. Ermolaeva a întocmit gramatica limbilor germanice [15], V.G. Gak, E.B. Roizenblit, V.Vinogradov, I.Miloslavski au comparat limba rusă şi o altă limbă (franceză, spaniolă ş.a.) etc.

Confruntând limbile romanice din perspectivă contrastiv–tipologică, lingvista din Rusia M.S. Gurâceva [16] remarcă tipul structural general comun al limbilor de origine latină, care se manifestă la toate nivelurile limbii. Compararea / confruntarea limbilor înrudite permite urmărirea procesului istoric de formare a structurii şi de modificare ulterioară a acesteia. Totodată, lingvista menţionează că originea comună a limbilor nu presupune neapărat asemănarea lor în plan structural. Este relevată individualitatea limbii române, care diferă de limbile-surori prin postpoziţia articolului hotărât, prin formarea numeralului, care urmează, în unele cazuri, modelul slav etc.

Lingvistul rus V. G. Gak [14] şi-a consacrat multe lucrări variatelor aspecte ale limbii franceze (teoriei şi practicii traducerii, ortografiei), inclusiv studiului contrastiv-tipologic (al subiectului, al predicatului etc.), lexicologiei şi frazeologiei limbilor franceză şi rusă, oferind date importante atât pentru teoria şi practica traducerii, cât şi pentru procesul didactic.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Care sunt scopurile şi utilitatea aplicării analizei contrastive?
2. Comentaţi premisele analizei contrastive.
3. Definiţi termenii *izomorfism* şi *alomorfism*.

4. Enumeraţi câteva lucrări importante din domeniul lingvisticii contrastive din ţară şi din afară.
5. Efectuaţi o recenzie de 1-2 pagini a unui studiu contrastiv.

Aplicaţii:

- Explicaţi termenii *izomorfism* şi *alomorfism* în baza analizei echivalentelor din limbile franceză, engleză şi rusă ale predicatului verbal compus din enunţul *Ion a terminat să lucreze*.
- Comparaţi topica adjectivului posesiv în limbile studiate.
- Explicaţi prin ce contrastează enunţurile echivalente:

✓ *Merge la şcoală pe jos*.
✓ *Il va à l'école à pied.*
✓ *Идёт в школу пешком.*

- Determinaţi deosebirea dintre negaţia exprimată gramatical sau lexical în limba engleză şi în cea română:

✓ *He* **does not** *see anything.*/*He sees* **nothing.**
✓ ***Nu** vede **nimic**.*

- Comentaţi conceptele *izomorfism / alomorfism* în baza analizei contrastive a verbelor din limba rusă şi a echivalentelor româneşti ale acestora: *зачитать, дочитать, перечитать, прочитать, почитать.*
- Stabiliţi câte 5 exemple de substantive din limbile latină, română, engleză, franceză, greacă şi rusă a căror formă de gen diferă. Precizaţi ce deosebiri mai sunt condiţionate de necorespunderea genului în limbile cunoscute.
- Dovediţi, efectuând o analiză contrastivă, că necoincidenţa diatezei unor verbe în limbile română şi rusă generează multiple greşeli de exprimare.
- Stabiliţi ce necorespunderi de regim verbal în limbile română şi rusă generează următoarele greşeli de exprimare:

✓ *Ei conduc cu ţara*.
✓ *Riscă cu viaţa*.
✓ *Sunt învinuiţi în aceasta*.
✓ *S-a îndrăgostit într-un tânăr.*

- Găsiţi alte exemple de coincidenţă / necoincidenţă a regimului verbal în limbile cunoscute.
- Selectaţi varianta corectă, argumentând alegerea făcută:

- ✓ *Следует пересмотреть / пересматривать решение.*
- ✓ ***Не** следует пересмотреть / пересматривать принятое решение.*
- ✓ *Мы **часто** встречались / встретились.*
- ✓ ***Внезапно** в темноте появлялась / появилась чёрная фигура.*

- Traduceţi în limba română enunţurile de la exerciţiul anterior, formulând o concluzie în ceea ce priveşte selectarea formelor verbale româneşti, în funcţie de aspectul verbal al verbului din limba rusă.

Tema IV
ASPECTE ALE ANALIZEI CONTRASTIVE LA NIVEL GRAMATICAL

Obiective:

- să explice polisemia la nivel gramatical drept manifestare a asimetriei semnului lingvistic;
- să comenteze fazele analizei contrastive la nivel morfologic;
- să definească noţiunea de *distribuţie*;
- să ilustreze distribuţia *complementară*, *contrastivă*, *defectivă*.

Subiecte:

- Tipurile polisemiei la nivel gramatical în lumina asimetriei semnului lingvistic
- Fazele analizei contrastive la nivel morfologic
- Conceptul *distribuţie* în studiile contrastive.

Bibliografie

1. *Constantinescu Dobridor Gh*. Dicţionar de termeni lingvistici. Bucureşti: Teora, 1998.
2. *Coşeriu E*. Am făcut distincţia între *sistem* şi *normă* în limbă. În: *Limba Română* (Chişinău), 2008, nr.5-6.
3. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
4. *Coşeriu E.* Sincronie, diacronie şi istorie: Problema schimbării lingvistice. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1997.
5. Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
6. *Ionescu E*. Manual de lingvistică generală. Ed. a II-a. Bucureşti: All, 1992.
7. *Mihail Z.*, *Osiac M*. Lingvistică generală şi aplicată. Ed. a II-a. Bucureşti: Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2006.
8. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (Suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.

9. *Sobol A*. Unele echivalente româneşti ale verbelor aspectuale cu prefixul *no-* din limba rusă. În: Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu. Chişinău: CE USM, 2002.
10. *Tratat de lingvistică generală* / Red. resp. Al.Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971.
11. *Медникова Э.М*. Значение слова и методы его описания. Москва: Высшая школа, 1974.
12. *Методы сопоставительного изучения языков*. Москва: Наука, 1988.
13. *Юсупов У.К*. Проблемы сопоставительной лингвистики. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Ташкент, 1983.
14. *Ярцева В.Н*. Контрастивная грамматика. Москва, 1981.
15. http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dominte/3-3.htm#4.
16. http://worldbibles.org.

❖ *Tipurile polisemiei la nivel gramatical în lumina asimetriei semnului lingvistic*

Semnul lingvistic este bilateral, reprezentând reunirea celor două laturi, semnificant şi semnificat, între care există o asimetrie: semnificantul este liniar, iar semnificatul – neliniar. Caracterul liniar al semnificantului rezidă în faptul că semnele limbii se desfăşoară succesiv; dacă ne gândim la modul de alcătuire a semnificantului, un semn, cum e, de pildă, *copil,* este realizat prin succesiunea elementelor – fonemelor /c-o-p-i-l/.

Totodată, prin asimetria semnului lingvistic se subînţelege lipsa unui raport univoc între planul expresiei şi cel al conţinutului. Astfel, unei unităţi în planul expresiei îi pot corespunde mai multe unităţi în planul conţinutului, şi invers: o singură unitate în planul conţinutului poate corela cu mai multe unităţi în planul expresiei. Această asimetrie este ilustrată de fenomenele polisemiei (lexicale şi gramaticale), sinonimiei, omonimiei etc. Se poate vorbi despre polisemia gramaticală în cadrul categoriei modului şi a timpului. Un exemplu concludent constituie valorile gerunziului: verbal – *murind*, adjectival – lebădă *murindă*, adverbial – merge *şchiopătând*.

În plan contrastiv, polisemia la nivel gramatical poate fi explicată prin faptul că acelaşi conţinut semantic al unui fenomen, care e actualizat printr-un singur model într-o limbă, e redat într-un alt idiom printr-o gamă variată de modele. Astfel, cazul acuzativ din limba română cumulează valorile a trei cazuri din limba rusă: acuzativ (rusă: винительный), instrumental (rusă: творительный) şi prepoziţional (rusă: предложный).

❖ *Fazele analizei contrastive la nivel morfologic*

În general, la efectuarea analizei contrastive la nivel morfologic se parcurg următoarele etape:

- stabilirea registrului de forme categoriale opozitive (gen, număr, caz etc.) în fiecare dintre limbile confruntate;
- relevarea sensurilor paradigmatic (forma flexionară a unui cuvânt) şi sintagmatic ale formelor categoriale în idiomurile comparate;
- scindarea în seme (unitate minimală a structurii gramaticale) a fiecărui sens categorial;
- confruntarea semelor în componenţa diferitelor sensuri ale formelor comparate;
- delimitarea asemănărilor şi a deosebirilor privind structura semantică a formelor morfologice.

Aşadar, în afară de sensul lexical, unităţile semantice au şi un sens gramatical. Lexemul *lucrasem*, spre exemplu, pe lângă sensul noţional, include şi anumiţi indicatori ai valorii gramaticale: *-a-* sufix pentru tema de perfect, *-se-* sufix pentru tema de mai- mult - ca- perfect şi *-m*, desinenţa de persoana I, singular. În cazul traducerii automate, comparaţia segmentelor se face de la stânga la dreapta şi reîncepe după identificarea primului segment, continuând astfel până la identificarea tuturor segmentelor cuvântului dat. Astfel, românescul *lucrasem* va fi descompus în următoarele segmente: *lucr-, -a-, -se-, -m* [10, p.514].

❖ *Conceptul* **distribuţie** *în studiile contrastive*

Conform *Dicţionarului de termeni lingvistici*, termenul de origine latină *distribuţie* (lat. *distributio*) este definit astfel: „…repartizare, orientare, în mai multe direcţii, a părţilor de vorbire, calitate a unei

părţi de vorbire de a avea vecinătăţi; de a se combina cu alte părţi de vorbire în cadrul propoziţiei, în raport cu anumite posibilităţi ce-i sunt proprii" [1, p.122]. Distribuţia poate fi substantivală, verbală etc.

După posibilitatea unor părţi de vorbire de a se îmbina cu alţi termeni, pot fi delimitate două tipuri de distribuţie: *unidirecţională* şi *bidirecţională.* Cea *unidirecţională* e bazată pe capacitatea unor părţi de vorbire (substantive, majoritatea adjectivelor, numerale, majoritatea pronumelor şi a verbelor, unele interjecţii) de a se combina, pe rând, cu câte un termen, în cadrul aceleiaşi propoziţii, şi presupune o relaţie binară. Distribuţia *bidirecţională* presupune capacitatea unor părţi de vorbire (adjectivele pronominale relative, inclusiv cele nehotărâte, verbele copulative, adverbele relative, prepoziţiile, conjuncţiile) de a se îmbina concomitent cu doi termeni, în cadrul aceleiaşi propoziţii.

Conceptul *distribuţie* a fost şi în atenţia lingviştilor ruşi. E.M. Mednikova defineşte termenul drept „totalitatea tuturor ocurenţelor în care poate apărea o unitate de limbă, în opoziţie cu toate ocurenţele în care nu poate apărea" [11, p.101]. Lingvista delimitează două tipuri de distribuţie: *complementară* (cf. rusă: дополнительная дистрибуция) şi *contrastivă* (cf. rusă: контрастирующая дистрибуция). Două unităţi sunt în distribuţie *complementară* dacă se exclud reciproc în toate contextele (unde apare prima unitate nu poate apărea a doua, şi invers; de exemplu, alomorfele *pot* şi *poat-*. Variantele în distribuţie *complementară* ale unei invariante se numesc variante poziţionale.

Distribuţia *contrastivă* este un raport ce se stabileşte între doi termeni sau două serii de termeni, care pot apărea alternativ în aceeaşi poziţie. O corelaţie poate fi descrisă ca distribuţie contrastivă, indiferent dacă cele două elemente ale acesteia comută sau nu. După criteriul menţionat, în lingvistica românească pot fi distinse două varietăţi ale distribuţiei *contrastive*: *cu comutare* şi *fără comutare*. De exemplu, [sak] şi [zak] sunt în *distribuţie contrastivă cu comutare*, deoarece **[s]** şi **[z]** sunt sunete nonechivalente care alternează în aceeaşi poziţie, atrăgând o modificare în planul conţinutului (determină semnificaţii diferite). În cadrul *distribuţiei contrastive fără comutare,* termenii se află în variaţie liberă, cum ar fi sunetele echivalente care alternează în aceeaşi poziţie, fără a atrage o modificare în planul conţinutului.

Astfel, în limba română vocala **[o]** se pronunţă la fel în poziţie accentuată sau neaccentuată, pe când în limba rusă se pronunţă **[o]** în poziţie accentuată şi **[a]** în poziţie neaccentuată.

Al treilea tip de distribuţie presupune că două unităţi sunt în *distribuţie defectivă,* dacă în unele contexte se pot substitui unele pe altele, iar în celelalte se exclud. Astfel, desinenţele de plural *–e* şi *–uri* se pot substitui după morfemul *chibrit*, dar se exclud reciproc în *num-* şi *caz-* [15]. *Distribuţia defectivă* este caracteristică segmentelor fonice, întrucât nu există nicio limbă în care toate cuplurile de sunete ar contrasta în orice poziţie.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Explicaţi conceptul polisemiei la nivel gramatical.
2. Comentaţi fazele analizei contrastive la nivel morfologic.
3. Explicaţi noţiunea *sens gramatical*.
4. Definiţi conceptul *distribuţie*.
5. Dezvăluiţi diferenţa dintre tipurile de distribuţie.

Aplicaţii:

- Comentaţi fenomenul polisemiei modurilor şi a timpurilor din limba română în baza următoarelor exemple:

Şi morarul cu lopata / Dă-i şi dă-i, mai să-l dea gata. (Iu.Filip);
Poimâine eşti deputat! (I.L. Caragiale);
Peste două săptămâni, când ne întoarcem, eşti invitatul nostru. (A.Busuioc);
Citeam acum scrisori de acasă. (C.Petrescu);
Ei, eu te-am salutat, cucoane, şi să ne vedem sănătoşi. (L.Rebreanu).

- Selectaţi alte exemple de polisemie gramaticală.
- Traduceţi exemplele de mai sus în limbile cunoscute şi observaţi dacă fenomenul polisemiei modurilor şi a timpurilor este specific şi acestor limbi.
- Comparaţi modelele de predicat verbal compus (format cu semiauxiliarul *a termina*) din limba română cu echivalentele acestora din franceză, rusă şi engleză.
- Stabiliţi modelele de atribut (substantival, adjectival şi verbal) în limbile română, rusă şi franceză.

- Analizaţi modelele echivalentelor româneşti ale verbelor prefixale din limba rusă:

- *подвинуть(ся),* pf., – a (se) mişca **puţin**, a (se) deplasa*;*
- *побаиваться,* ipf., pop. – a se **cam** teme, a **cam** avea frică;
- *поглядывать*, ipf. – 1. a se uita, a arunca priviri, a privi **din când în când;**
- *постукивать*, ipf. – a ciocăni, a bate **uşor, din când în când;**
- *подумать*, pf. – a (se) **mai** gândi, a **mai** chibzui;
- *помолчать,* pf. – a tăcea **un timp oarecare;**
- *погуливать*, ipf., pop. – 1. a se plimba, a umbla **de colo până colo;**
- *покрякать*, pf., pop. – 1. a măcăi **de câteva ori***;*
- *погореть*, pf. – 2. pop. a arde **complet, tot, mult;**
- *поколоть*, pf., II – 1. pop. a împunge, a înţepa **în multe locuri, mult**;
- *побежать*, pf. – 2. **a începe** a alerga; 4. **a începe** a curge;
- *полететь*, pf. – 1. **a-şi lua zborul**, a zbura.

- Explicaţi în baza următoarelor texte paralele prin ce diferă normele gramaticale ale limbilor română, franceză, rusă şi engleză:

Mi-am cumpărat un dicţionar explicativ.
J'ai acheté un dictionnaire explicatif.
Я купил толковый словарь.
I bought an explanatory dictionary.

➢ Mi-e foame.
J'ai faim.
Я голоден/ голодна.
I'm hungry.

➢ **Creaţia**

1:1 La început Dumnezeu a creat cerurile şi pământul.

1:2 Şi pământul era pustiu şi gol; peste faţa adâncului de ape era întuneric, şi Duhul lui Dumnezeu se mişca pe deasupra apelor.

1:3 Dumnezeu a zis: „Să fie lumină!" Şi a fost lumină.

1:4 Dumnezeu a văzut că lumina era bună; şi Dumnezeu a despărţit lumina de întuneric.

1:5 Dumnezeu a numit lumina zi, iar întunericul l-a numit noapte. Astfel, a fost o seară, şi apoi a fost o dimineaţă: aceasta a fost ziua întâi.

The Beginning

1:1 In the beginning God created the heavens and the earth.

1:2 Now the earth was formless and empty, darkness was over the surface of the deep, and the Spirit of God was hovering over the waters.

1:3 And God said, „Let there be light," and there was light.

1:4 God saw that the light was good, and he separated the light from the darkness.

1:5 God called the light „day," and the darkness he called „night." And there was evening, and there was morning-the first day.

Бытие

1:1 В начале сотворил Бог небо и землю.

1:2 Земля же была безвидна и пуста, и тьма над бездною, и Дух Божий носился над водою. 1:3 И сказал Бог: да будет свет. И стал свет.

1:4 И увидел Бог свет, что он хорош, и отделил Бог свет от тьмы.

1:5 И назвал Бог свет днем, а тьму ночью. И был вечер, и было утро: день один.

Genesis

1:1 Au commencement DIEU créa les cieux et la terre.

1:2 Et la terre était sans forme, et vide, et les ténèbres [étaient] sur la face de l'abîme; et l'Esprit de Dieu se mouvait sur le dessus des eaux. 1:3 Et Dieu dit : Que la lumière soit; et la lumière fut.

1:4 Et Dieu vit que la lumière était bonne; et Dieu sépara la lumière des ténèbres.

1:5 Et Dieu nomma la lumière, jour; et les ténèbres, nuit. Ainsi fut le soir, ainsi fut le matin; [ce fut] le premier jour. (pentru traduceri ale Bibliei în diverse limbi a se vedea http://worldbibles.org).

- Stabiliţi, pentru următoarele îmbinări de cuvinte, echivalentele din limbile franceză, rusă şi engleză şi comparaţi mijloacele de exprimare a raporturilor sintactice în aceste limbi: *o emisiune interesantă, inel de logodnă, lampă de masă, maşină de cusut, o lucrare a studentului, un pahar cu apă, a citit o carte.*
- Stabiliţi tipul de distribuţie (*unidirecţională* / *bidirecţională*) a lexemelor evidenţiate din următoarele exemple:

- Frumuseţea *naturii* ne vrăjeşte.
- Nu ştia *cine* vorbeşte.
- Copilul *a recitat* frumos.

Tema V
AVANTAJELE DESCRIERII SINCRONICE A LIMBILOR. FINALITĂȚILE LINGVISTICII CONTRASTIVE ÎN CORELAȚIE CU UNELE PRINCIPII ANTIPOZITIVISTE

***Obiective*:**

- să explice principiile pozitiviste;
- să releve principiile antipozitiviste;
- să compare cele două categorii de principii;
- să evalueze avantajele şi unele deficienţe ale descrierii sincronice a limbilor;
- să aprecieze finalităţile lingvisticii contrastive din perspectiva principiilor antipozitiviste (J.Lyons, E.Coşeriu ş.a.).

***Subiecte*:**

- Avantajele şi deficienţele descrierii sincronice a limbilor
- Principiile pozitiviste
- Principiile antipozitiviste
- Finalităţile lingvisticii contrastive în corelaţie cu unele principii antipozitiviste.

Bibliografie

1. *Coşeriu E.* Am făcut distincţia între *sistem* şi *normă* în limbă. În: Limba Română (Chişinău), 2008, nr.5-6.
2. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
3. *Coşeriu E.* Sincronie, diacronie şi istorie: Problema schimbării lingvistice / Versiune în limba română de Nicolae Saramandu. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1997.
4. Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
5. *Ionescu E*. Manual de lingvistică generală. Ed. a II-a. Bucureşti: All. 1992.
6. *Mihail Z., Osiac M*. Lingvistică generală şi aplicată. Ed. a II-a. Bucureşti: Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2006.
7. *Oglindă E., Păduraru G*. Introducere în lingvistică (Suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.

8. Методы сопоставительного изучения языков. Москва: Наука, 1988.
9. *Юсупов У.К.* Проблемы сопоставительной лингвистики. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Ташкент, 1983.
10. *Ярцева В.Н*. Контрастивная грамматика. Москва, 1981.

❖ *Avantajele şi deficienţele descrierii sincronice a limbilor*

Termenul *sincronie* (gr. *syn* - împreună, concomitent, *cronos* - timp) a fost pus în circulaţie de Ferdinand de Saussure şi definit în opoziţie cu termenul *diacronie*. Potrivit *Dicţionarului general de ştiinţe*, „Sincronia desemnează un anumit stadiu de limbă, aspectul unei limbi la un moment dat. Studiul sincronic al limbii presupune o perspectivă statică asupra acesteia; limba este concepută ca un sistem imobil, care poate fi studiat în sine, nu ca rezultat al unei evoluţii. Saussure afirmă primatul sincroniei, considerând că fiecare fapt de evoluţie a funcţionat la un moment dat într-un anumit sistem. Lingvistica sincronică este prin excelenţă o lingvistică descriptivă şi structurală. Dacă, după Saussure, între sincronie şi diacronie există o antinomie radicală, în lingvistica modernă se susţine că această dicotomie este, în esenţă, de natură metodologică, aspectele statice şi cele dinamice coexistând în mod dialectic. Distincţia dintre acestea reflectă, de fapt, distincţia dintre funcţionarea şi constituirea oricărei limbi” [4, p.454].

F. de Saussure considera că „… aşa cum sincronia ignoră diacronia (trecutul), tot aşa diacronia ar trebui să ignore sincronia („stările de limbă”)” [apud 3, p.243]. Eugeniu Coşeriu, unul dintre cei mai importanţi lingvişti ai secolului al XX-lea, este de acord doar cu prima parte a afirmaţiei, întrucât: „Un moment al limbii poate fi descris fără luarea în consideraţie a altora, în acelaşi sens în care o parte poate fi separată dintr-un întreg sau o etapă dintr-un proces, însă descrierea întregului nu poate ignora părţile, după cum nici descrierea procesului nu poate ignora etapele acestuia” [3, p.243].

Eugeniu Coşeriu a schimbat radical punctul de vedere saussurian prin introducerea atât a diacroniei, cât şi a sincroniei în istorie. Într-un interviu, celebrul lingvist de origine basarabeană susţinea: „ ... sincronia nu se află în afară de istorie, dat fiind că descrierea unui obiect

într-un moment al dezvoltării sale este un fapt şi de istorie şi se găseşte în istoria acestei limbi. În acest sens, considerăm unitatea de sincronie şi diacronie în istorie şi istoria exact cu poziţia pe care Ferdinand de Saussure ar fi atribuit-o mai curând sincroniei şi cercetării sincronice, adică istoria este cercetarea care e mai bogată şi care poate justifica şi descrierea sincronică, şi nu contrariul" [1].

În general, un fenomen lingvistic poate fi studiat din trei perspective: 1) sincronică sau descriptivă; 2) diacronică (istorică sau evolutivă) şi 3) comparativă. Din perspectivă sincronică pură, se poate examina câte o singură limbă, alegându-se o anumită etapă din evoluţia ei, pentru a fi cercetată din mai multe puncte de vedere (fonetic şi fonologic, morfologic, lexical, sintactic, stilistic).

Studiul comparativ-sincronic, în schimb, se aplică, de obicei, asupra a numai câte două limbi, pentru care nu este obligatorie condiţia de a fi înrudite. După cum remarcă unii cercetători, „…singura condiţie de îndeplinit în acest caz este ca dintre cele două limbi comparate să se aleagă stări de evoluţie contemporane (de exemplu: limbile română şi franceză în secolul al XIX-lea sau limba română şi limba maghiară în secolul al XX-lea)" [6, p.31].

În linii mari, putem menţiona următoarele avantaje oferite în cadrul descrierii sincronice a limbilor:

- faptele de limbă sunt examinate ţinându-se cont de întreaga structură a limbilor;
- sunt prevăzute concepte lingvistice generale / comune, care au o realizare diferită în limbile comparate;
- confruntarea unui număr mai mare de limbi oferă posibilitatea de a se delimita relaţiile dintre modelele invariante faţă de cele variante şi de a formula concluzii referitoare la structura limbilor comparate.

❖ *Principiile pozitiviste*

In jurul anului 1870, ca o consecinţă a influenţei exercitate de un mare lingvist german August Schleicher, discipolii filologului Georg Curtius fondează şcoala numită la început în glumă, apoi în serios a „neogramaticilor" (*neo-* + *gramatic* – calc după modelul german *Junggrammatiker)*, adică a tinerilor gramaticieni, care activau la Uni-

versitatea din Leipzig, Germania. Reprezentanţii de vază au fost: Karl Brugmann, Hermann Osthoff, Hermann Paul, Berthold Delbrück, August Leskien. Karl Brugmann şi Hermann Osthoff au fost semnatarii Manifestului ştiinţific, apărut în 1878, prin care acest curent îşi anunţa existenţa. Ferdinand de Saussure, la începutul carierei sale, de asemenea a fost neogramatic, formându-se la Universitatea din Leipzig.

Curentul a încercat să introducă în lingvistică şi istorie supremaţia unor legi asemănătoare celor din natură, fizică, biologie; a susţinut principiul regularităţii schimbărilor fonetice şi analogia ca factori principali în crearea formelor noi, a promovat studiul limbilor moderne şi al dialectelor lor. În Italia de acest curent a fost influenţat Graziadio Isaia Ascoli, în SUA – Leonard Bloomfield, în lingvistica franceză – Antoine Meillet, iar în cea românească – Alexandru Philippide. Al. Philippide, O.Densusianu şi S.Puşcariu au elaborat lucrări importante bazate pe aceste principii.

Neogramaticii continuă tradiţia pozitivistă. *Pozitivismul* este un curent filosofic a cărui teză principală este că singura cunoaştere autentică este cea ştiinţifică, iar aceasta nu poate veni decât de la afirmarea pozitivă a teoriilor prin aplicarea strictă a metodei ştiinţifice. Neogramaticii sunt convinşi că limba e legată de viaţa sufletească a vorbitorilor şi nu există decât sub forma vorbirii. Partizanii concepţiei neogramaticiste susţin principiul legilor fonetice.

Pozitivismul se bazează pe patru principii:

1) principiul individului sau al faptului individual (al atomismului ştiinţific),
2) principiul substanţei,
3) principiul evoluţionismului,
4) principiul naturalismului.

Conform concepţiei prof. E.Coşeriu, principiile sunt prezentate în felul următor.

Principiul individului sau al faptului individual (al atomismului ştiinţific) se caracterizează prin faptul că atenţia cercetătorilor din diverse domenii se concentrează asupra fiecărui fapt particular. Universalitatea e considerată rezultat al generalizării unui număr foarte mare de fapte particulare. În literatură se va stabili ce este o tragedie şi ce trăsături denotă doar după evidenţierea unor particularităţi similare,

detectabile în mai multe tragedii. În psihologie: un copil îşi creează conceptul de elefant, suprapunând imaginile mai multor elefanţi.

În lingvistică se are în vedere fiecare fapt de vorbire, de exemplu orice sunet. Orice sunet pronunţat este diferit de oricare altul. Nu există două vocale perfect identice în pronunţarea a doi vorbitori. Conform principiului individului sau al faptului individual (al atomismului ştiinţific), trebuie să selectăm trăsăturile specifice ale acestor sunete diferite şi să determinăm mai multe clase, de exemplu clasa sunetelor *a.* Aoristul din greacă poate fi punctual, ingresiv, terminativ etc. (valori cu care apare în texte), iar imperfectul din italiană: durativ şi momentan (deşi acestea sunt doar valori diferite ale aceluiaşi timp).

Corolarul (concluzia) acestei teorii este convingerea că experienţa şi studiul faptelor ar trebui să preceadă oricărei teorii şi că teoria însăşi nu e posibilă decât ca o generalizare pe baza cunoaşterii unui număr cât mai mare de fapte.

Conform *principiului substanţei***,** fiecare fapt este considerat prin ceea ce *este* ca substanţă, şi nu prin ceea *ce face*, nici prin scopul pentru care *se face*, adică nu din punctul de vedere al funcţiei sau al finalităţii sale. În literatură genurile literare nu sunt apreciate conform funcţiilor pe care le pot avea, ci conform substanţei (proză sau versuri, număr de personaje etc., dar un roman poate avea aceleaşi funcţii pe care le are poemul). Astfel, poemul este o specie a poeziei epice, cu caracter eroic, istoric, mitologic, dar poate fi şi o specie lirică, în formă de proză scurtă, cum ar fi *Cântarea României* de Alecu Russo).

În lingvistică principiul nu se aplică prin luarea în considerare a faptelor în relaţiile lor funcţionale, ci prin ceea ce sunt ele în vorbire, adică prin substanţa lor materială. În consecinţă, anumite timpuri verbale din limbi diferite sunt socotite identice, dacă prezintă similitudini în structura lor materială (timpurile perifrastice cu *habere* în limbile romanice (*am lucrat*, dar şi *am să lucrez*) şi cu *to have* (în engleză se formează patru timpuri: I have worked etc.).

În concordanţă cu *principiul evoluţionismului*, faptele sunt analizate în evoluţia lor sau ca faze ale unei evoluţii. În literatură: genurile literare se nasc, se dezvoltă şi mor asemenea organismelor naturale. În lingvistică se manifestă ca predilecţie absolută pentru istorie, în prejudiciul descrierii. Se consideră că obiectul principal sau exclusiv al

lingvisticii este istoria limbii, pentru că numai evoluţia poate explica esenţa limbilor, iar descrierea este considerată un obiectiv secundar. Este importantă şi gramatica istorică, care stabileşte fazele unei limbi, pornind de la o fază originară.

Principiul naturalismului. Se consideră, conform acestui principiu, că o anumită ştiinţă există şi s-a *maturizat* doar în momentul când e capabilă să facă previziuni. Corolarul acestui principiu e că ştiinţele naturii sunt luate ca model pentru ştiinţă în general, iar faptelor culturale li se aplică metode naturaliste. Limbile sunt definite ca organisme naturale, cu o evoluţie proprie, se vorbeşte de viaţa limbilor, a cuvintelor, de limbi-mame, fiice, familii de limbi. Aceste metafore au prins rădăcini în terminologia curentă. În lingvistică, ca şi în natură, există anumite legi, cum ar fi cele fonetice.

❖ *Principiile antipozitiviste*

În jurul anului 1900 se afirmă ideologia antipozitivistă, promovată ulterior de şcolile structuraliste. În această ideologie, principiilor pozitiviste li se opun *principiile antipozitiviste.*

Principiului faptului individual, al atomismului ştiinţific i se opune *principiul universalităţii individului* (al sistemului de fapte, al contextului sau al structurii). În loc de a începe cu faptul individual pentru a ajunge la sistem (prin inducţie), cercetarea antipozitivistă începe invers: pornind de la sistemul de fapte, structuri sau contexte, se ajunge la elementele sale constitutive (prin deducţie). De exemplu: sunt propuse mai multe desene sau fotografii cu bărbi de forme, dimensiuni şi culori diferite. Nu toate vor putea fi identificate ca barbă până nu le vom observa în context (care va fi, de data aceasta, o faţă umană).

Conform principiului universalităţii individului, o masă la care se scrie este o masă în general. Nu avem nevoie de mulţi elefanţi pentru a ne forma conceptul de elefant, e suficient doar unul, iar pentru a stabili ce este o tragedie, nu examinăm mai multe tragedii, deoarece, când o analizăm, trebuie deja să ştim ce este o tragedie.

În lingvistică principiul poate fi explicat astfel: silabele se împart în deschise (terminate în vocale) şi închise. Există limbi care au numai silabe deschise, dar nu se cunosc limbi lipsite de asemenea silabe, de

aceea silabele deschise pot fi considerate o trăsătură universală a limbilor. Se afirmă primatul limbii, care nu se construieşte arbitrar pe baza vorbirii, ci poate fi dedusă din vorbire.

Principiului substanţei i se opune *cel al funcţiei* sau *al formei***.** Faptele diferite ca substanţă sunt tratate ca identice, dacă au aceeaşi funcţie, şi invers: faptele identice ca substanţă sunt tratate ca diferite, dacă au funcţii diferite. În lingvistică principiul poate fi explicat astfel: *e* deschis şi *e* închis corespund unei singure unităţi în spaniolă şi română, deoarece nu realizează funcţii deosebite, ceea ce reprezintă în franceză şi italiană. În franceză *e* închis: parlé [parlé], *e* deschis: parlais [parlè], iar în italiană: lexemul colto [kolto] cu *o* închis are semnificaţia *cult*, colto [kɔlto] cu *o* deschis – *cules* (participiul verbului *cogliere* – a strânge, a culege). În română enunţul *Paul cântă la vioară.* poate fi înţeles în anumite contexte diferit: 1. Cântă în acest moment, aici, acum (semelfactiv) şi 2. Cântă frecvent, zilnic, e cântăreţ (iterativ).

Orice limbă poate exprima tot atât cât este aptă a reda alta, adăugând detalii ce asigură exteriorizarea explicită. Astfel*, niger* în latină are semnificaţia de *negru strălucitor*, de aceea îl vom traduce în română prin două lexeme: *negru* + *strălucito*r. Şi un exemplu curios: dacă o limbă are numerale până la 4, pentru *5* se va spune, să zicem, *o mână,* pentru 10 *–2 mâini*, pentru 15 – *2 mâini şi 1 picior*. În această limbă nu se va vorbi de 86, dar dacă trebuie, se va desemna astfel: *de 4 ori cele 2 mâini şi cele 2 picioare+1 mână+1*.

În gramatica contrastivă, în predarea limbilor străine nu se va recurge la traducerea literală, ci se va căuta redarea conţinutului. Pentru ruşi, enunţul *I wrote to my friend* ar putea fi înţeles: *Eu, bărbat / femeie am scris / am terminat de scris prietenului meu / prietenei mele*, pentru că în engleză aceste determinări nu există.

Principiului evoluţionismului i se opune *principiul stării de lucruri sau al esenţialităţii statice,* care valorifică descrierea, în opoziţie cu abordările genetice şi studiile istorice. În lingvistică îi corespunde opoziţia sincronie / diacronie, descriere / istorie şi afirmarea primatului aspectului sincronic asupra celui diacronic. În limbă se face exclusiv descriere ori mai întâi descriere, apoi istorie, făcând ca

istoria să depindă de descriere. Nu se porneşte de la evoluţie pentru a explica starea, ci invers. Obiectivul principal de care se ţine cont este o stare de limbă la care s-a ajuns. Nu interesează cum a evoluat latina, ci cum s-a format româna. Se porneşte de la limba în discuţie în forma sa actuală şi se demonstrează cum au apărut sau de unde provin elementele ei.

Principiului naturalismului i se opune *principiul culturii,* sau, mai exact, distincţia dintre obiectele naturale şi cele culturale, deci dintre ştiinţele naturii şi ştiinţele culturii. Ştiinţele naturii nu mai sunt considerate model al ştiinţelor în general. Prin ce se deosebeşte caracterul specific al culturii de cel al naturii? Obiectele naturale aparţin lumii *necesităţii*, care e guvernată de *cauze* ce produc anumite *efecte*. Obiectele culturale, în schimb, aparţin lumii specific umane a libertăţii – activităţilor şi creaţiilor libere ale omului – unde faptele create nu sunt determinate de cauze, ci se produc în vederea unei finalităţi. Cauza lor eficientă este în fiecare caz omul, care le efectuează pentru ceva. Nu ar trebui să întrebăm *de ce, din ce cauză* se prezintă aceste fapte, conform schemei cauză – efect (=fapt natural), ci *pentru ce, cu ce finalitate se produc.* Aceasta este schema ce corespunde lumii libertăţii şi care ar trebui să fie aplicată atunci când se interpretează limbajul, mitul, arta, religia etc., adică diferite forme ale culturii. Ştiinţele culturii nu pot şi nici nu trebuie să prevadă dezvoltări viitoare, aşa cum li se reclama în epoca pozitivistă.

În lingvistică principiul poate fi explicat prin exemplul practicii filologice de restaurare a unui text deteriorat. Dacă într-un manuscris latin se întâlneşte, bunăoară, prepoziţia *sine,* urmată de un substantiv, a cărui desinenţă lipseşte sau nu poate fi citită şi figurează, să zicem, doar forma *stud,* se ştie totuşi că e vorba de un substantiv în cazul ablativ *(studio* la singular şi *studiis* la plural). Cu alte cuvinte, *se prevede* că prepoziţia *sine* se va constitui cu ablativul, ca oricare alt *sine* din latină. În schimb, nimeni – nici vorbitorul, nici lingvistul – nu poate să prevadă cu exactitate şi în detalii cum se va schimba în viitor un sistem lingvistic.

Dintre cele patru principii antipozitiviste, lingvistica actuală aplică mai mult primele trei.

❖ *Finalităţile lingvisticii contrastive în corelaţie cu unele principii antipozitiviste*

Lingvistica contrastivă, deopotrivă cu cea sincronică, diacronică, comparativ-istorică, este un compartiment al lingvisticii particulare, care este delimitată de cea generală. În literatura de specialitate acest domeniu este numit şi lingvistică confruntativ-contrastivă, reprezentând „...o descriere a câtorva idiomuri (de regulă, două-trei), atât înrudite, cât şi neînrudite, din perspectiva discrepanţelor şi asemănărilor de ordin structural...” [7, p.6].

Lingvistica contrastivă s-a format ca ştiinţă în secolul al XX-lea, dar confruntarea limbilor a început foarte demult. Gramaticile din Epoca Renaşterii, de exemplu, erau scrise în comparaţie cu greaca sau latina.

Lingvista din Rusia V.N. Iarţeva [10] consideră că nu e de ajuns pentru confruntare o singură parte de vorbire, chiar dacă e una principală. Întrucât gramatica contrastivă serveşte la reliefarea şi compararea diferenţelor pe baza similitudinilor, fiecare lingvist trebuie să pornească de la stabilirea a ce e comun pentru limbile confruntate, apoi să releve nuanţele de context sau stilistice ce deosebesc aceste limbi.

Studiile de specialitate [8] evidenţiază mai multe obiective ale lingvisticii contrastive:

- determinarea similitudinilor şi a deosebirilor în utilizarea mijloacelor lingvistice în diferite limbi;
- stabilirea acelor particularităţi ale limbilor confruntate care au rămas neidenificate la studierea lor;
- stabilirea tendinţelor caracteristice pentru aceste limbi;
- determinarea echivalenţelor şi a lacunelor / golurilor;
- studierea interacţiunii şi a îmbogăţirii reciproce a două limbi în cazul contactului permanent;
- determinarea cauzelor similitudinilor şi ale deosebirilor;
- verificarea universaliilor deductive pe materialul limbilor confruntate;
- compararea modelelor atestate în două sau câteva limbi în temeiul aceleiaşi categorii funcţionale;
- fundamentarea comparării contrastive pe conceptul de *echivalenţă.*

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Definiţi termenii *sincronie* şi *diacronie.*
2. Explicaţi dicotomia *sincronie / diacronie* în accepţie saussuriană.
3. Comentaţi poziţia lui Eugeniu Coşeriu în legătură cu dicotomia *sincronie / diacronie.*
4. Enumeraţi avantajele descrierii sincronice a limbilor.
5. Caracterizaţi succint concepţia pozitivistă.
6. Numiţi reprezentanţii de vază ai curentului neogramaticilor.
7. Numiţi principiile pozitiviste şi antipozitiviste.
8. Enumeraţi obiectivele lingvisticii contrastive.

Aplicaţii:

- Elaboraţi o prezentare în care să elucidaţi esenţa unui principiu pozitivist şi a celui antipozitivist ce i se opune.
- Selectaţi exemple din limba română, care ar dovedi principiul *funcţiei* sau *al formei*: faptele diferite ca substanţă sunt tratate ca identice, dacă au aceeaşi funcţie, şi invers: faptele identice ca substanţă sunt tratate ca diferite, dacă au funcţii diferite.
- Comparaţi exemplele din română cu echivalentele acestora din limbile cunoscute.
- Selectaţi din limbile cunoscute exemple ce ar dovedi principiul *funcţiei* sau *al formei.*
- Traduceţi în limbile cunoscute propoziţia *Eu i-am scris prietenei*. Comparaţi variantele obţinute.

Tema VI
OBIECTUL TIPOLOGIEI LINGVISTICE. RAMIFICAȚIILE ACESTEIA

Obiective:

- să definească obiectul tipologiei lingvistice;
- să indice ramificaţiile tipologiei;
- să releve finalităţile tipologiei sincronice în corelaţie cu tipologia diacronică;
- să estimeze unele opinii despre noţiunile *tip lingvistic* şi *clasă de limbi*;
- să releve principiile analizei tipologice;
- să explice noţiunea *categorie conceptuală*;
- să evalueze obiectivele lingvisticii cognitive.

Subiecte:

- Finalităţile tipologiei *sincronice* şi ale celei *diacronice* (contensive)
- Ramificaţiile tipologiei
- Principiile analizei tipologice
- Noţiunea *categorie conceptuală*
- Obiectivele lingvisticii cognitive.

Bibliografie

1. *Condrea I.* Traducerea din perspectivă semiotică. Chişinău, 2006.
2. *Mihail Z., Osiac M.* Lingvistică generală şi aplicată. Ed. a II-a. Bucureşti: Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2006.
3. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (Suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.
4. *Акуленко В.В.* Типология и сопоставительное изучение языков. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.6-8.
5. *Бондарко А.В.* Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Ленинград, 1983.

6. *Бондарко А.В.* Принципы функциональной грамматики и аспектологии. Москва, 2001.
7. *Васильев Л.М.* Современная лингвистическая семантика. Москва, 1990.
8. *Гак В.Г.* Сопоставительное изучение языков и лингвистическая типология. În: Русский язык за рубежом, 1974, №3, с.52–58.
9. *Гак В.Г.* К типологии типологических исследований. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.54–55.
10. *Городецкий Б.Ю.* Основы концептуального аппарата лингвистической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.62–65.
11. *Есперсен О.* Философия грамматики. Москва, 1958.
12. *Колшанский Г.В.* Универсальная и частная типология языков. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.108–110.
13. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1996.
14. *Кубрякова Е.С.* О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный». În: Вестник ВГУ, серия „Лингвистика и межкультурная коммуникация", 2001, вып.1.
15. *Кубрякова Е.С.* Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. În: Издания АН СЛЯ, 2004, т. 63, № 3, с.3-12.
16. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990.
17. *Нерознак В.М.* О трёх подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения. În: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Отв.ред. В.Н. Ярцева. Москва, 1987.
18. Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / Отв. редактор: Б.А.Серебренников. Москва: Наука, 1973.
19. *Солнцев В.М.* К вопросу о предмете и задачах типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.151-154.

❖ *Finalităţile tipologiei sincronice şi ale celei diacronice (contensive)*

În cadrul studiilor tipologice se preconizează a fi relevate, pe de o parte, trăsăturile structurale asemănătoare, comune, ceea ce implică *izomorfismul* limbilor, iar, pe de altă parte, trăsăturile diferenţiale, deosebitoare, fapt care ajută a stabili *alomorfismul* acestora [19, p.152–153] . De aici rezultă două aspecte ale tipologiei lingvistice: 1) studiul idiomurilor conform unor trăsături integrante, similare, ce arată tendinţele comune în evoluţia structurii lor; 2) cercetarea limbilor în baza unor trăsături diferenţiale. Astfel, izomorfismul şi alomorfismul sunt două laturi indisolubil legate ale *tipologiei sincronice*, orientate spre sistematizarea şi descrierea fenomenelor de limbă, ţinând seama de însuşirile de ordin structural. Procedeul fundamental îl constituie compararea *tipologică* sau confruntarea unor idiomuri sau niveluri de limbă [17].

Finalităţile tipologiei lingvistice [8, p.52] rezidă în următoarele:

- a releva asemănările şi diferenţele în ceea ce priveşte întrebuinţarea mijloacelor lingvistice în diferite limbi;
- a evita efectele indezirabile ale interferenţei lingvistice, ţinând seama de trăsăturile izomorfe şi alomorfe ale limbilor comparate;
- a fundamenta conceptele lingvistice şi legităţile traducerii dintr-o limbă în alta;
- a elucida fenomenele similare, proprii majorităţii limbilor sau chiar tuturor limbilor lumii, formulând universaliile lingvistice.
- a clasifica universaliile lingvistice;
- a examina unele tendinţe în evoluţia structurii limbilor.

❖ *Ramificaţiile tipologiei*

În domeniul tipologiei lingvistice există discipline speciale. Potrivit concepţiei unor cercetători, există câteva compartimente ale tipologiei lingvistice [9, p.54–55; 10, p.62–65; 12, p.108–110]:

1) distingem tipologia *generală* şi cea *particulară*, deosebindu-se volumul materialului studiat;
2) manifestarea variată a diferenţelor structurale între limbi ne

ajută să demarcăm tipologia *calitativă* şi cea *cantitativă*. În primul caz, fenomenul sau modelul structural se atestă într-un idiom, însă nu se întâlneşte în altele, iar în cazul tipologiei cantitative fenomenul în cauză apare în mai multe limbi, însă nu coincide frecvenţa acestuia. În opinia prof. V.Gak, divergenţele cantitative prevalează în detrimentul celor calitative: limbile se deosebesc nu atât prin nomenclatura elementelor (a trăsăturilor), cât prin frecvenţa şi locul lor în structura idiomurilor lumii [9, p.54];

3) nivelul de analiză ne permite să stabilim tipologia *structurală* şi cea *funcţională*: cea dintâi cercetează tipurile formelor lingvistice, iar tipologia funcţională dezvăluie legităţile utilizării acestor tipuri de forme în vorbire;
4) delimităm direcţiile de cercetare: *semasiologică* şi *onomasiologică*. Direcţia semasiologică prevede analiza diverselor funcţii, realizate de elementele aceluiaşi tip în limbile lumii, iar direcţia onomasiologică constă în examinarea multiplelor modalităţi de exprimare a unuia şi aceluiaşi conţinut în numeroase idiomuri.

Din cele semnalate putem conchide că în studiile tipologice s-a făcut distincţia dintre tipologia sincronică şi cea diacronică, tipologia generală şi specială, tipologia structurală şi funcţională, tipologia semasiologică şi onomasiologică, tipologia cantitativă şi calitativă, considerate ramificaţii ale tipologiei.

❖ *Principiile analizei tipologice*

Sunt preconizate multiple principii de care trebuie să se ţină cont la efectuarea analizei contrastive şi a celei tipologice a limbilor [8, p.53–58]:

1. Faptele de limbă reprezintă un anumit sistem de fenomene interdependente.
2. Compararea tipologică este întemeiată pe opoziţiile sistemice din idiomurile comparate, examinate la diferite niveluri.
3. Ca şi analiza contrastivă, cea tipologică operează cu noţiunea de **model structural** al limbii ce cuprinde serii de fenomene interdependente în domeniul nominal (sistemul cazual), în sfera verbului (paradigmele conjugării), părţile de vorbire, părţile de propoziţie etc.

4. Analiza tipologică preconizează cercetarea structurii şi a trăsăturilor structurale fundamentale, proprii unui număr mare de limbi.
5. Asemenea analizei contrastive, cea tipologică se bazează pe noţiunea *echivalenţă* (în special, cea parţială), ce denotă afinitatea semantică (de conţinut) dintre idiomuri, şi nu identitatea formală. Este de reţinut că echivalenţa parţială se atestă atunci când „un cuvânt din limba-ţintă poate avea câteva corespondente în limba-sursă" [1, p.54].
6. Analiza tipologică este întemeiată pe principiul relativist, avându-se în vedere *gradul* diferit *de afinitate structurală*.

Analiza tipologică preconizează câteva *procedee* [18, p.236–246]:

- selectarea obiectelor tipologizării;
- disocierea trăsăturilor relevante în cadrul clasificării tipologice;
- stabilirea modelelor de tipologizare.

În literatura de specialitate sunt relevate două modele de tipologizare:

- de anchetă;
- de etalon.

Tipologia de anchetă este inductivă: cercetarea dispune de o listă a trăsăturilor, desemnate drept marcate (+) şi nemarcate (-). Se cere o definire strictă a conceptelor ce indică trăsături folosite în cadrul clasificării. *Tipologia de etalon* este deductivă: se construieşte limba-etalon care se aplică asupra limbilor concrete, şi invers [18, p.249–250]. La realizarea studiului tipologic se ţine cont de gradul de coeziune a nivelurilor în sistemul limbii, iar caracteristicile tipologice rezultă din modificările pertinente din punct de vedere tipologic în structura limbilor. Sunt relevate, întâi de toate, limbile izolante şi cele neizolante, dar şi alte tipuri de limbi, evidenţiindu-se mijloacele de redare a raporturilor dintre cuvinte.

Cercetătorii disting categoriile tipologice, formele tipologice şi semnificaţiile tipologice [18]. **Categoriile tipologice** reprezintă concepte generalizate, caracteristice sistemelor din limbile comparate, ce cuprind formele tipologice şi semnificaţiile tipologice. Ele comportă următoarele trăsături:

- ✓ caracter *interlingvistic*: categoria tipologică este comună pentru sistemele limbilor confruntate;
- ✓ aparţin unor *niveluri diferite*: la exteriorizarea categoriilor în cauză sunt implicate unităţi ce aparţin nivelurilor lexical, morfologic, sintactic;
- ✓ *varietate tipologică*: sensul tipologic poate fi exteriorizat prin multiple categorii lexico-gramaticale;
- ✓ se realizează *sinonimia* de la diferite niveluri (intercategorială) şi *echivalenţa* interlingvistică.

Formele tipologice constituie unităţi interlingvistice de la variate niveluri ce servesc pentru a reda semnificaţiile tipologice. **Semnificaţiile tipologice** sunt sensuri interlingvistice abstractizate, exprimate prin forme tipologice de la diverse niveluri, întrebuinţate drept bază a confruntării.

❖ *Noţiunea* categorie conceptuală

Categoria *conceptuală* constituie „un sistem închis de semnificaţii ale însuşirii semantice universale sau o semnificaţie aparte a acestei însuşiri, fără să fie luat în seamă gradul de gramaticalizare a acestora şi mijlocul de exprimare într-o anumită limbă" [16, p.216]. În limbile lumii se atestă numeroase categorii conceptuale: modalitatea, aspectualitatea, determinarea, subiectivitatea etc., exteriorizate la nivelurile glosematic (lexical), morfologic, sintactic. Astfel, modalitatea poate fi redată la nivel lexical prin intermediul verbelor modale, la nivel morfologic – graţie modurilor verbale personale etc.

Noţiunea *categorie conceptuală* nu este interpretată univoc:

- nu există o delimitare strictă între categoriile *conceptuale lingvistice* şi cele *logice*;
- categoriile *conceptuale* ale limbii sunt uneori identificate cu cele *semantice*.

Savantul danez O.Jespersen nu face distincţie între categoriile *conceptuale* şi cele *logice* [11], alţi lingvişti (I.I. Meşcianinov, A.V. Bondarko ş.a.) relevă interdependenţa categoriilor *conceptuale* şi *semantice*. Cercetătorul A.V. Bondarko le consideră laturi diferite ale

unuia şi aceluiaşi fenomen, delimitând două varietăţi (=niveluri) de categorii conceptuale:

- nivelul categoriilor *conceptuale universale,* fundamentale;
- nivelul categoriilor *conceptuale* actualizate în funcţiile semantice ale limbii în cauză. Cele din urmă includ, alături de realizările *invariantelor universale,* şi *variante* conceptuale private de caracter universal.

Astfel, se conturează un sistem ontologic gradual al varierii semantice manifestate şi de elemente particulare, pe care o anumită limbă este capabilă să le redea cu ajutorul mijloacelor proprii [5, p.63–65; 6]. În opinia funcţionalistului rus, categoriile *semantice* cuprind, de fapt, un ansamblu de categorii *conceptuale* ce corespund eminamente funcţiilor semantice ale limbii în cauză, actualizându-se atât în limbă, cât şi în vorbire. A.V. Bondarko semnalează fenomenele semantice intermediare, apte a funcţiona în calitate de categorii conceptuale, ale căror mărci gramaticale, lexicale şi derivative îşi găsesc expresia în actele de vorbire.

Unii specialişti în materie disociază categoriile conceptuale şi cele semantice. Categoriile *semantice* sunt exprimate cu ajutorul mijloacelor concrete, specifice fiecărei limbi, aflate într-o strânsă conexiune cu „sfera conotaţiilor, altfel spus, cu conţinutul semantic suplimentar, raportat la gândirea imaginativă şi la domeniul valorilor şi al funcţiilor de ordin structural…" [7]. Categoriile *conceptuale* şi *semantice* denotă unele tangenţe:

- acestea au un caracter universal;
- sunt variate din punct de vedere structural;
- posedă un grad avansat de complexitate şi de abstractizare;
- corelează cu alte categorii semantice.

❖ *Obiectivele lingvisticii cognitive*

În ştiinţa despre limbă la etapa actuală se impun câteva direcţii fundamentale, dintre care se disting lingvistica **funcţională** şi cea **cognitivă**. Potrivit unor definiţii curente, obiectul de studiu al lingvisticii cognitive este „limba în calitate de mecanism cognitiv general", ce constituie un eficient instrument de cunoaştere, a cărui menire constă în codarea şi transformarea informaţiei. În domeniul vizat se înscrie „baza mentală a înţelegerii şi a producerii vorbirii, când cunoaşterea

lingvistică ia parte la prelucrarea informaţiei", fiind examinate structurile cognitive şi procesele în care este implicat *homo loquens*. Un obiectiv important este „descrierea sistemică şi elucidarea căilor de însuşire a mecanismelor respective de către om şi principiile de structurare a acestora" [13, p.53].

Finalităţile lingvisticii cognitive se referă la:

- raportul dintre limbă şi conştiinţă;
- rolul limbii în conceptualizarea şi disocierea lumii înconjurătoare în procesul cunoaşterii;
- legătura dintre aptitudinile cognitive umane şi limbă, formele de interacţiune a acestora;
- interacţiunea dintre diverse sisteme de percepere, reprezentare şi producere a informaţiei în cadrul cuvântului [14; 15].

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Relevaţi finalităţile tipologiei sincronice şi diacronice.
2. Indicaţi ramificaţiile tipologiei lingvistice.
3. Explicaţi principiile analizei tipologice.
4. Definiţi conceptele *categorie tipologică, formă tipologică, semnificaţie tipologică*.
5. Definiţi categoriile conceptuale.
6. Comparaţi categoriile conceptuale şi cele semantice.
7. Comentaţi finalităţile lingvisticii cognitive.

Aplicaţii:

- Citiţi compartimentul 1.4. *Lingvistica modernă*. În: *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică. Bucureşti, 1995, p.51–67. Scrieţi un rezumat al acestui compartiment. Răspundeţi la următoarele întrebări:

✓ Cum înţelegeţi afirmaţia: „Lingvistica este o ştiinţă descriptivă, nu prescriptivă"?

✓ Există o limită tranşantă între limbile „civilizate" şi cele „primitive"?

- Argumentaţi prioritatea descrierii sincronice în studiile tipologice.
- Ce înţelegeţi prin „abordarea structurală" a faptelor de limbă?

Tema VII
UNIVERSALIILE LINGVISTICE, TIPOLOGIA ACESTORA

Obiective:

- să definească noţiunea *universalie lingvistică*;
- să distingă diferite tipuri de universalii;
- să delimiteze universaliile lingvistice de cele logice;
- să ilustreze universaliile în cauză;
- să estimeze interpretarea universaliilor în literatura de specialitate (J.Greenberg, E.Coşeriu ş.a.).

Subiecte:

- Conceptul *universalie lingvistică*
- Tipologia universaliilor
- Universaliile lingvistice în accepţia lui N.Chomsky, E.Coşeriu ş.a.

Bibliografie

1. *Chomsky N.* Cunoaşterea limbii. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1996.
2. *Coşeriu E*. Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Chişinău, 1994.
3. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
4. *Coşeriu E.* Universaliile limbajului (şi celelalte). În: Dacoromania, serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p.19-50; *Coseriu E*. Gramática, Semántica, Universales. Estudios de lingüística funcional. Madrid, 1978.
   www.dacoromania.inst-puscariu.ro/.../2002-20...
5. *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică / Trad. din limba engleză. Bucureşti, 1995.
6. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chişinău: CEP USM, 1998.
7. *Вардуль И.Ф.* Понятие универсалии в лингвистической типологии. În: Языковые универсалии и лингвистическая типология. Москва, 1969.
8. *Вежбицкая А*. Семантические универсалии и описание язы-

ков (Пер. с англ. А.Д. Шмелева). Москва: Языки русской культуры, 1999.
9. *Гринберг Дж., Осгуд Ч., Дженкинс Д.* Меморандум о языковых универсалиях. În: Новое в лингвистике. Выпуск V. Москва, 1970, с.31-44.
10. *Гринберг Дж.* Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов. În: Новое в лингвистике. Выпуск V. Москва, 1970, с.114–162.
11. *Гецадзе И.О.* Типологический метод и выявление конкретных языковых универсалий. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.60-62.
12. *Мечковская Н.Б.* Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей. 2-е изд. Москва: Наука, 2001.
13. *Николаева Т.М.* Универсалии. În: Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990, с.535–536.
14. Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / Отв. редактор: Б.А. Серебренников. Москва: Наука, 1973.
15. *Степанов Ю.С.* Методы и принципы современной лингвистики. Москва, 1975.
16. *Рождественский Ю.В.* Типология слова. Москва, 1969.
17. *Успенский Б.А.* Структурная типология языков. Москва, 1965.
18. *Хомский Н.* Аспекты теории синтаксиса / Перевод с английского под редакцией и с предисловием В.А. Звегинцева. Москва: Издательство Московского университета, 1972.

❖ *Conceptul* universalie lingvistică

Universaliile lingvistice sunt considerate „*legi tipologice ale limbii*" [14] şi sunt demarcate în baza următoarelor două principii:

- limba constituie o structură integră;
- limbile aparte sunt interpretate în calitate de variante ale unei invariante structurale.

Universaliile lingvistice sunt examinate în cadrul unei discipline speciale – universalogia. Diferenţa dintre domeniul tipologic şi cel al teoriei universaliilor rezidă în faptul că stabilirea *universaliilor* presupune cuprinderea *tuturor limbilor*, cercetarea *tipologică* se limitează la *o parte a limbilor*. Se consideră că tipologia e *pancronică*, deoarece cuprinde perspectivele sincronică şi diacronică, iar cercetarea universaliilor este *acronică* [14, p.234].

Există doi poli ai trăsăturilor relevante din punct de vedere tipologic: **universalii** şi **unicalii**. **Universaliile** sunt caracteristice tuturor idiomurilor (universalii absolute) sau majorităţii limbilor lumii (universalii relative), pe când **unicaliile** denotă o singură limbă. Trăsăturile **dominante** sunt proprii *majorităţii* limbilor, iar trăsăturile **recesive** se atestă în grupuri *minoritare* de limbi. Schematic, trăsăturile semnalate pot fi reprezentate în felul următor: **universalii > trăsături dominante > trăsături recesive > unicalii** [4, p.117; 9, p.237].

Se disting universalii lingvistice şi universalii logice. Cele dintâi sunt delimitate în funcţie de nivelul limbii la care se atestă. Astfel, deosebim universalii *fonetice, semantice, morfologice*, *sintactice*. Universaliile logice pot fi *absolute* şi *relative* (statistice), *implicative*, *disjunctive, inductive, deductive.* În unele studii şi articole se menţionează, alături de varietăţile indicate, universaliile „sincronice" şi „diacronice" [13, p.535–536]. Un exemplu de universalie dinamică ar fi: „Pronumele demonstrative, personale şi interogative se formează într-o fază anterioară constituirii pronumelor reflexive, posesive, nehotârâte şi negative".

De menţionat că termenul *universalie sincronică* nu este potrivit, din motivul că *universaliile* sunt *pancronice* sau, mai degrabă, *acronice*, de aceea unii cercetători propun ca termenii *universalii sincronice* şi *universalii diacronice* să fie înlocuiţi prin termenii *universalii statice*, respectiv *dinamice* [12, p.261].

❖ *Tipologia universaliilor*

Savantul american J.Greenberg a realizat, în colaborare cu Ch.Osgood şi G.Jenkins, o clasificare detaliată a universaliilor lingvistice (fonologice, morfologice şi sintactice) în lucrarea *Memorandum privind universaliile lingvistice* (1962), tradusă în diferite limbi.

În unele studii, J.Greenberg acordă o atenţie deosebită universaliilor gramaticale [10, p.114–162].

Să examinăm câteva tipuri de universalii *logice*: *absolute*, *relative* (statistice), *implicative*, *disjunctive* [9, p.31–44].

- Universaliile **absolute** corespund formulei: „În toate limbile lumii se atestă ....". (De exemplu: „În toate limbile lumii există vocale şi consoane"; „În toate limbile lumii propoziţia constituie unitatea comunicativă de bază a limbii"; „În toate limbile se stabileşte raportul dintre subiect şi predicat"; „Toate limbile conţin categoria posesivităţii"; „Subsistemul pronumelor personale cuprinde forme speciale pentru persoanele I - a, a II - a şi a III - a".
- Universaliile **relative** dezvăluie formula: „În majoritatea limbilor se atestă..." De exemplu: „În majoritatea limbilor sunetele suportă modificări fonetice în fluxul sonor", bunăoară asimilarea regresivă în limbile indo-europene, asimilarea progresivă în limbile altaice şi fino-ugrice etc.; „În majoritatea limbilor sunt consoane nazale" [7]; „Majoritatea limbilor au cel puţin două foneme vocalice" [12, p.253].
- Universaliile **implicative** ilustrează formula: „Atunci când în limba dată se atestă fenomenul A, atunci apare şi fenomenul B". De exemplu: „Dacă într-o limbă substantivele şi adjectivele posedă categoria genului, aceste părţi de vorbire denotă şi acordul gramatical"; „Dacă într-o anumită limbă există numărul dual, ea comportă şi numărul plural"; „Dacă limba respectivă dispune de prepoziţii, substantivul la cazul genitiv succede substantivul determinat, şi viceversa" [13]; „Dacă într-o anumită limbă pentru substantiv este relevantă opoziţia categorială de gen, aceeaşi opoziţie caracterizează şi pronumele"; „Dacă în limba respectivă există legătura prin subordonare, ea atestă şi legătura prin coordonare" [12, p.254]; „Dacă adjectivul comportă opoziţii categoriale de gen, număr şi caz, aceleaşi opoziţii le sunt proprii şi substantivului" [16, p.337].
- Universaliile **disjunctive** se conformează formulei: „Dacă într-o limbă există fenomenul A, atunci nu apare fenomenul B".

Universaliile *deductive* vizează fenomene obligatorii pentru toate

limbile, iar cele inductive se referă la fenomene comune tuturor limbilor cunoscute [12, p.248]. Drept exemplu de universalii deductive ne pot servi următoarele: „Toate limbile naturale sunt organizate în diferite niveluri"; „În sistemul oricărei limbi naturale şi în activitatea de vorbire în orice limbă naturală se distinge centrul şi periferia"; „Toate limbile naturale atestă redundanţa în procesul de transmitere a informaţiei". Iată două exemple de universalii *inductive*: „În orice limbă există opoziţia dintre consoanele surde şi sonore"; „Orice limbă conţine pronume" [12, p.249].

Ţinem să semnalăm următoarele exemple de *universalii fonologice*: „În orice limbă numărul de foneme nu poate fi mai mic decât opt şi mai mare decât optzeci"; „Dacă limba în cauză atestă grupul de consoane lichidă + nazală, ea atestă şi grupul lichidă + surdă"; „Orice limbă dispune de silabe deshise, realizate după modelul: consoană + vocală" [12].

Este de notat un exemplu concludent de universalie *lexico-semantică*: „În majoritatea limbilor exprimarea formelor de relief este întemeiată pe desemnarea părţilor corpului omenesc" [12, p.270].

Sunt de menţionat câteva exemple de universalii *gramaticale*: „Limbile aglutinante şi flective (care dispun de afixe) se divizează în cele sufixale (aglutinante) şi prefixal-sufixale (flective), însă nu se atestă limbi exclusiv prefixale"; „Dacă limba dată posedă flexiune, ea conţine şi mijloace derivative"; „Morfemul radical nu poate să reprezinte morfemul **0**"; „În toate limbile cuvintele sunt clasificate în părţi de vorbire"; „În diferite limbi ale lumii, cea mai frecventă este categoria nominală a numărului" [12, p. 266]; „În toate limbile enunţul conţine tema şi rema"; „În orice limbă există conjuncţii"; „În toate limbile inversia (topica indirectă) serveşte ca mijloc de evidenţiere logică şi emoţională a unei părţi din enunţ" [17].

❖ *Universaliile lingvistice în accepţia lui N.Chomsky, E.Coşeriu ş.a.*

Savantul american N.Chomsky abordează problema universaliilor lingvistice în baza postulatelor preluate din filosofia carteziană (R.Descartes) despre ideile înnăscute. Sunt delimitate universaliile *substanţionale* şi universabiile *formale*. În primul caz, se subînţelege

un ansamblu de categorii sintactice sau morfologice (substantivul, verbul etc.), atestate în majoritatea limbilor naturale, pe când universaliile *formale* pun în lumină ideea existenţei unei gramatici ce satisface anumite condiţii abstracte. Astfel, potrivit concepţiei reputatului generativist, universaliile comportă un caracter deductiv, deoarece presupun o totalitate de însuşiri atribuite unei limbi abstracte, indiferent de faptul dacă există sau nu în limbi concrete [18].

N.Chomsky a comparat circa 4000 de idiomuri ale lumii, diferite ca genealogie şi structură, componenţă fonetică şi morfologie, care comportă multiple afinităţi în domeniul sintaxei. Savantul a emis conceptul de *gramatică universală*, întemeiată pe structurile de adâncime sau premise înnăscute, ce se păstrează în psihicul şi creierul uman. Aceste premise determină regulile de generare a enunţurilor dotate cu sens şi posibilitatea de a le traduce în alte limbi [1, p.93–111].

Gramatica universală cuprinde sistemul iniţial de cunoştinţe înnăscute şi ar putea constitui o bază pentru a elabora gramatica oricărei limbi naturale. Potrivit opiniei lui N.Chomsky, „studiul unei limbi poate oferi dovezi cruciale privind structura altei limbi, dacă continuăm să acceptăm presupunerea plauzibilă, conform căreia capacitatea de însuşire a unei limbi, obiectul de studiu al GU, este comună pentru întreaga specie” [1, p.48].

În lucrarea *Universaliile limbajului (şi celelalte)*, prof. E.Coşeriu evidenţiază interdependenţa dintre universaliile lingvistice şi diversitatea structurală a limbilor lumii, susţinând că „cercetarea universaliilor lingvistice este importantă şi se anunţă a fi fructuoasă tocmai, întâi de toate, în sensul în care limbile sunt, în principiu, diferite” [4, p.43]. Analiza multilaterală a universaliilor lingvistice solicită a lua în considerare divizarea structurii generale a limbajului în câteva planuri.

În structura generală a limbajului, prof. E.Coşeriu distinge trei planuri: planul *universal* al ***vorbirii***; planul *istoric* al ***limbilor***; planul *individual* al ***discursului*** [2, p.135]. Celor trei planuri le corespund trei tipuri de cunoaşteri (competenţe) lingvistice autonome: competenţa ***elocuţională*** („a şti să vorbeşti în general, independent de o limbă sau alta”), cunoaşterea sau competenţa ***idiomatică*** („a şti să vorbeşti (o anumită) limbă”) şi cea ***expresivă*** („a şti să vorbeşti în circumstanţe determinate, a şti să structurezi „discursuri” în conformitate cu circumstanţele”).

Sunt de relevat trei tipuri de conţinuturi corelative: ***desemnare*** (referire la realitate); ***semnificaţie*** („conţinut dat de opoziţiile idiomatice funcţionale"), ***sens*** (conţinutul propriu-zis al discursurilor), criteriile de concordanţă fiind congruenţa, corectitudinea şi adecvarea [2, p.136]. În viziunea prof. E.Coşeriu, celor trei planuri ale limbajului le corespund trei tipuri de lingvistici: lingvistica vorbirii în general; lingvistica limbilor; lingvistica discursului sau a textului.

Universaliile pot aparţine fiecăruia dintre cele trei niveluri. Trezeşte interes afirmaţia că toate universaliile limbilor sunt, concomitent, universalii ale limbajului, însă nu toate universaliile limbajului sunt în mod necesar universalii ale limbilor [4].

Prof. E.Coşeriu realizează o amplă clasificare a universaliilor lingvistice, pornind de la tipurile *universalităţii*. În opinia reputatului savant, *universalitatea conceptuală* sau *universalitatea ca posibilitate* rezidă în faptul că toate categoriile lingvistice sunt universale, iar universalitatea *esenţială* sau *universalitatea* ca *necesitate raţională* corespunde afirmaţiei că este universală orice proprietate ce aparţine conceptelor „limbă" şi „limbaj". Savantul mai semnalează şi *universalitatea ca generalitate istorică* (*empirică*) care dezvăluie universalitatea proprietăţilor ce se constată în toate limbile.

În baza celor trei tipuri de universalitate, E.Coşeriu delimitează universaliile *posibile*, *esenţiale* şi *empirice* [4, p.17]. Astfel, existenţa infixului ca procedeu universal al expresiei reprezintă o universalie *posibilă*. Universaliile *esenţiale* sunt variate: „Limbajul se prezintă în mod necesar sub forma limbilor"; „Orice limbă trebuie să aibă expresie şi conţinut"; „Orice limbă implică organizare gramaticală"; „Orice limbă se schimbă de-a lungul istoriei sale"; „În orice limbă există cuvântul ca unitate lexicală"; „În orice limbă este necesară distincţia între nume şi verb" [4, p.19–20]. Un exemplu de universalie *empirică* ar fi: „Toate limbile au vocale şi consoane, însă o limbă fără vocale e imposibilă".

Mai sunt şi două tipuri de universalii derivate: cele *selective* şi *implicative*, întemeiate pe derivaţiile *posibilitate* + *generalitate*, *posibilitate* + *necesitate*. Universaliile *selective* se atestă, mai cu seamă, în domeniul fonologiei şi al formării cuvintelor; cele *implicative* sunt diferite: „Termenul neutru al unei opoziţii semantice binare are

două semnificate de limbă"; „Dacă o limbă are flexiune, ea are şi derivare" [4, p.22–23] etc.

Universaliile pot fi clasificate şi în baza *gradului de generalitate* a aspectelor limbajului cărora li se aplică, deosebindu-se universalii *generice* şi *specifice*. Universaliile *generice* vizează „principiile şi normele limbajului considerate în modul lor general sau şi în aspectele particulare" [4, p.24–25], de exemplu: „Toate limbile disting categorii verbale". Universaliile specifice cuprind fapte particulare ca atare, de exemplu: „Toate limbile posedă categoria numărului" etc.

Din perspectiva raportului *statică – dinamică*, savantul remarcă universaliile *statice* şi cele *dinamice*. Cele dintâi reliefează proprietăţi universale ale limbilor considerate în ele însele, iar universaliile dinamice scot la iveală tendinţe în evoluţia structurii limbilor, de exemplu, tendinţa spre simetrie a sistemelor fonologice, tendinţa spre regularitate a sistemelor lingvistice [4, p.25].

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Definiţi conceptul de *universalie lingvistică*.
2. Specificaţi tipurile de universalii lingvistice.
3. Precizaţi diferenţa dintre universaliile *lingvistice* şi universaliile *logice*.
4. Exemplificaţi universaliile *absolute, relative* şi *implicative*.
5. Daţi exemple de universalii *fonologice, semantice, morfologice* şi *sintactice*.
6. Comparaţi clasificarea universaliilor în accepţia lui J.Greenberg, E.Coşeriu, N.Chomsky.
7. Evaluaţi importanţa teoriei despre universaliile lingvistice din perspectiva tendinţelor evolutive ale limbilor.

Aplicaţii:

- Citiţi Capitolul *Analiza componenţială şi universaliile semantice*. În: *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică / Trad. din limba engleză. Bucureşti, 1995. Faceţi un rezumat al compartimentului menţionat şi răspundeţi la următoarele întrebări:
- ✓ În ce rezidă principiile analizei componenţiale?

- ✓ Ce conţinut atribuie J.Lyons conceptului *universalie semantică*?
- Evaluaţi importanţa analizei componenţiale pentru cercetarea subsistemelor lexicale ale diferitelor limbi.
- Citiţi studiul: *Eufemisme vechi şi moderne*. În: *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală. Bucureşti, 2000. Scrieţi o recenzie a studiului vizat. Răspundeţi la următoarele întrebări:
- ✓ În ce constă raportul dintre *tabu* şi *eufemism*?
- ✓ Ce concepte sunt supuse tabuizării?
- Argumentaţi ideea despre tabuizare şi eufemizare drept universalii semantice.

Tema VIII
CLASIFICAREA TIPOLOGICĂ A LIMBILOR LUMII. TIPOLOGIE MORFOLOGICĂ ŞI TIPOLOGIE SINTACTICĂ

***Obiective*:**

- a defini conceptul de *tip lingvistic*;
- a caracteriza principalele tipuri de limbi;
- a delimita tipologia morfologică de cea sintactică;
- a compara limbile aglutinante şi cele flective;
- a compara limbile izolante şi cele flective analitice, limbile incorporante şi cele flective sintetice;
- a comenta tipurile sintactice de limbi: nominativ, ergativ, activ ş.a.

Subiecte:

- Conceptele *tip lingvistic* şi *clasă de limbi*
- Clasificarea morfologico-tipologică a limbilor. Tipurile izolant, aglutinant, flectiv, incorporant
- Clasificarea sintactico-tipologică a limbilor: tipurile nominativ, ergativ, activ ş.a.
- Avantajele şi deficienţele clasificării tipologice a limbilor.

Bibliografie

1. *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală. Bucureşti, 2000.
2. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998.
3. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
4. *Gheorghiu M.* Probleme de tipologie contrastivă a limbilor. Determinanţi congruenţi de relaţie. Bucureşti, 1981.
5. *Ionaşcu Al.* Clasificarea tipologică. În: Tratat de lingvistică generală / Red. resp. Al. Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971, p.452–482.
6. *Ionescu E.* Manual de lingvistică generală. Bucureşti, 1992.
7. *Lobiuc I*. Contactele dintre limbi. Vol.I. Iaşi, 1998.
8. *Novac L, Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chişinău: CEP USM, 1998.

9. *Oglindă E.*Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chişinău: CEP USM, 2005.
10. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.
11. *Городецкий Б.Ю.* Основы концептуального аппарата лингвистической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.62–65.
12. *Гухманн М.М.* Историческая типология и проблема диахронических констант. Москва, 1981.
13. *Касевич В.*Б. Классификация и ранжирование языков в лингвистической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.92-95.
14. *Кацнельсон С.Д.* История типологических учений. În: Грамматические концепции в языкознании XIX века. Ленинград: Наука, 1985, с.6-58.
15. *Климов Г.А*. К взаимоотношению генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. În: Теоретические основы классификации языков. Москва, 1980, с.6-23.
16. *Климов Г.А*. Типология языков активного строя. Москва: Наука, 1977.
17. *Солнцев В.М*. Типология языка и тип языка. În: Вопросы языкознания, 1978, №2, с.29-34.
18. *Солнцев В.М*. К вопросу о предмете и задачах типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.151-154.
19. *Соловьёва И.М*. Сопоставительное изучение языков и перевод. În: Преподавание иностранных языков. Теория и практика. Москва, 1971, с.161-173.
20. *Шарадзенидзе Т.С*. Морфологическая классификация языков и основные вопросы диахронической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.172-173.
21. *Ярцева В.Н.* „Языковой тип" среди сопредельных понятий. În: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с.24-61.

❖ *Conceptele* tip lingvistic *şi* clasă de limbi

Clasificarea tipologică se realizează în baza asemănării structurale a limbilor, evidenţiindu-se *identităţile formale* sau „moduri identice de organizare a materialului lingvistic" [2, p.46]. Noţiunea „structură" semnifică ansamblul de relaţii ce se stabilesc între unităţile lingvistice, modul de organizare a acestora. Potrivit concepţiei savantului francez E.Benveniste, „odată ce am admis faptul că limba este un sistem, nu ne rămâne decât să-i analizăm *structura*. Fiind alcătuit din unităţi care se condiţionează reciproc, fiecare sistem se deosebeşte de celelalte prin ordonarea internă a unităţilor sale, ordonare care reprezintă propria sa structură" [1, p.91-92].

Din perspectivă tipologică, structura ar putea fi interpretată drept „**principiul incluziunilor succesive de la fonem la frază**" considerat de către cercetătorul E.Ionescu „de o utilitate redusă pentru clasificarea limbilor", dat fiind faptul că „există puţine limbi în care e discutabil dacă principiul incluziunii se realizează pe un traseu fonem > rădăcină > cuvânt > propoziţie sau de un traseu „nestandard" (de exemplu, fonem > propoziţie sau fonem > cuvânt > propoziţie)" [6, p.28].

Clasificarea tipologică (morfologică şi sintactică) este fundamentată pe conceptul „*tip lingvistic*", definit în raport cu alte concepte (*clasă de limbă, tip al corespondenţelor*). Tipul lingvistic presupune un număr relativ redus de trăsături structurale comune limbilor ce pot aparţine unor familii de limbi diferite, pe când fiecare limbă concretă posedă numeroase particularităţi ce o deosebesc de alte idiomuri [8, p.118; 10, p.258].

În legătură cu noţiunea menţionată, este abordat aspectul cantitativ: câte trăsături structurale ar fi suficiente pentru a demarca un tip lingvistic de celelalte, pe de o parte, şi pentru a descrie o anumită limbă, pe de altă parte? Această problemă nu a fost, deocamdată, elucidată exhaustiv. Cu referire la tipul lingvistic şi la idiomuri aparte, seria de trăsături structurale relevante variază. Specialiştii în materie (V.N. Iarţeva, G.V. Kolşanski ş.a.) reliefează interdependenţa nivelurilor limbii de care trebuie să se ţină cont la identificarea tipurilor de limbi. Din punctul de vedere al tipologiei contensive (diacronice) [12], există diverse tendinţe evolutive în structura atât a unor limbi, în particular, cât şi a tipurilor de limbi, în ansamblu, ceea ce prezintă interes pentru stabilirea tipurilor de limbi.

Studiul aprofundat al diferitelor idiomuri scoate la iveală faptul că unele fenomene se atestă în unele idiomuri şi lipsesc în altele [4; 17]. Astfel, în limbile rusă şi germană atestăm afonizarea consoanelor sonore în poziţia finală a cuvintelor, iar în română, franceză, italiană, engleză ş.a. fenomenul în cauză nu apare. De exemplu, în limba rusă cuplurile: „рог" – „рок"; „код" – „кот"; „молод" – „молот" sunt pronunţate la fel, deoarece la sfârşitul cuvintelor se neutralizează opoziţia dintre consoanele sonore şi cele surde. În limbile de tip incorporant (polisintetic), bunăoară eskimosă, ciukotă etc., are loc fenomenul incorporării, pe când în idiomurile izolante (chineza, tibetana ş.a.), flective (româna, germana, franceza etc.) şi aglutinante (uzbeka, maghiara ş.a.) acesta lipseşte.

O problemă controversată vizează delimitarea *tipului de limbi* de *clasa de limbi*. După cum s-a remarcat *supra*, tipul de limbi înglobează un ansamblu de trăsături structurale caracteristice unui grup mare de limbi ce reliefează însuşiri esenţiale ale structurii tuturor limbilor ce i se circumscriu tipului respectiv [17; 21]. Potrivit concepţiei prof. E.Coşeriu, tipul lingvistic include „principiile funcţionale şi categoriile tehnice ale unei limbi"; noţiunea în cauză semnifică principiile de structurare funcţională, categoriile de opoziţii funcţionale ale unei limbi [3, p.284].

Tipurile de limbi pot fi deduse în baza unor serii diferite de particularităţi lingvistice: *tipurile generale* dezvăluie trăsăturile sistemice şi raporturile ierarhice în cadrul sistemelor, pe când *tipurile particulare*, ale subsistemelor, evidenţiază trăsăturile unor niveluri aparte [18, p.153]. Conceptul *clasa de limbi* presupune totalitatea de limbi ce constituie tipul respectiv [11, p.63]. La caracterizarea acestora se operează cu noţiunea „*model*" ce denotă o anumită funcţie categorială. Cercetarea este orientată, cu precădere, spre a releva echivalenţa unor asemenea funcţii în diverse limbi [19, p.164].

Savanţii care abordează clasificarea tipologică întâmpină mari dificultăţi. După cum semnalează lingvistul ieşean I.Lobiuc, „stabilirea tuturor procedeelor unei limbi ar permite gruparea lor în comportamente mai generale, cele funcţionale mai ales decizând determinarea tipului unei limbi, aproape inevitabil prin comparaţie cu alte limbi. Deci, dificultatea este enormă când se doreşte carcaterizarea unei limbi prin

câteva trăsături particulare. Comparaţia între mai multe limbi permite sugestia unei ierarhii între criterii" [7, p.157].

❖ *Clasificarea morfologico-tipologică a limbilor. Tipurile izolant, aglutinant, flectiv, incorporant*

Clasificarea morfologico-tipologică a limbilor a fost abordată în secolul al XIX-lea de către savanţii germani Fr.Schlegel, A.Schlegel, W. von Humboldt, fiind dezvoltată mai târziu de către A.Schleicher, H.Steinthal ş.a. În secolul al XX-lea clasificarea morfologică este aprofundată de către lingviştii E.Sapir, J.Greenberg, T.Milewski, V. Iarţeva, V.Solnţev, Iu.Stepanov, G.Klimov, S.Kaţnelison, N.Troubetzkoy, W.Mathesius ş.a.

Sunt de relevat multiple criterii ale unei asemenea clasificări: structura morfematică a cuvintelor, corelaţia dintre categoriile morfologice, inclusiv părţile de vorbire, modalităţile de redare a sensurilor gramaticale etc. Sunt pertinente gradul de sinteză a componentelor cuvântului, apte a desemna raporturile gramaticale, tehnica de sinteză a morfemelor ce constituie cuvântul, diferite universalii etc.

În legătură cu clasificarea tipologică a limbilor, s-ar putea indica unele carenţe [14 p.12-13]: în clasificările tradiţionale este vehiculată ideea, potrivit căreia lipsa flexiunii sau a aglutinării în idiomurile izolante ar însemna că acestea nu posedă structură gramaticală; tipurile de limbi sunt considerate ca trepte ale procesului glotogonic, orientat de la tipul „amorf" spre cel flectiv; se preconizează în mod exagerat că limbile izolante ar fi „amorfe", iar cele flective ar constitui tipul superior de limbi. Se afirmă că tipul aglutinant este o fază intermediară între tipurile izolant şi flectiv.

Modelul humboldtian al clasificării morfologico-tipologice nu evidenţiază mijloacele implicite de redare a sensurilor gramaticale; nu am putea susţine categoric că orice tip de limbi se caracterizează printr-un anumit mijloc de exprimare a funcţiei gramaticale şi nu atestă altele. În baza celor semnalate, lingvistul S.D. Katznelison susţine că tehnica gramaticală nu este indiferentă faţă de conţinutul categoriilor gramaticale, deoarece mijlocul dominant de exteriorizare a semnificaţiilor gramaticale sugerează categoriile gramaticale ale limbilor în cauză. În opinia sa, flexiunea şi aglutinarea condiţionează anumite ca-

tegorii nominale şi verbale, şi anume: cazul, genul, numărul, aspectul. S.D. Katznelison propune să se examineze *in globo* limbile flective şi aglutinante ce reprezintă tipul sintetic şi limbile izolante şi analitice (subtip al limbilor flective) ce înfăţişează tipul analitic [14, p.15].

Nu este întru totul clar dacă modelul menţionat cuprinde limbile incorporante sau polisintetice: dacă acestea sunt limbi „ultrasintetice", urmează să diferenţiem şi limbi „ultraanalitice" (izolante); sunt trecute cu vederea multiple tipuri intermediare în care mijloacele sintetice de redare a semnificaţiilor gramaticale se îmbină cu cele analitice, fără să existe o delimitare netă între analitism şi sintetism.

În cele ce urmează, vom caracteriza succint principalele tipuri de limbi conform clasificării morfologice [5, p.452–482].

- ***Tipul izolant***

Tipul izolant cuprinde idiomurile chino-tibetane (chineza, vietnameza, laoţiana ş.a.) şi malaio-polineziene (malaeza, indoneziana, maori ş.a). O trăsătură importantă a limbilor izolante este numărul redus de morfeme extraradicale: prefixe, sufixe etc. şi rolul deosebit al cuvintelor auxiliare. Uneori, pentru a reda sensurile gramaticale se folosesc sufixoizi: în limba chineză, morfemul „men", ataşat pronumelor personale de pers. I, II, III, indică pluralul acestora. De ex., „wo" înseamnă „eu", iar „women" – „noi"; „ni" se traduce: „tu", iar „nimen" – „voi"; „ta" semnifică „el", „tamen" – „ei" [10, p.261].

În limbile izolante cuvintele imuabile conţin, de regulă, rădăcini şi nu posedă flexiuni: unităţile lexicale nu-şi schimbă aspectul formal şi apar izolat în componenţa propoziţiei. Un exemplu concludent este enunţul din limba chineză: „Mao pa gou, gou bu pa mao" (Pisicile se tem de câini, câinii nu se tem de pisici) [10, p.260], în care lexemele „mao" şi „gou" nu-şi modifică numărul şi cazul.

Chiar dacă în idiomurile izolante numele nu comportă categoriile de gen şi caz ş.a., raporturile gramaticale sunt exteriorizate de alte mijloace – topică, intonaţie. Posibila schimbare a lor este însoţită atât de modificarea sensului, cât şi a statutului gramatical al cuvintelor în cauză. În antepoziţia verbului, substantivul sau pronumele îndeplinesc funcţia de subiect, pe când în postpoziţia verbului – cea de obiect. De ex., în chineză propoziţia „jen hao ni" se va traduce: „Omul te iubeşte pe tine"; schimbând ordinea cuvintelor, vom obţine: „Ni hao jen" (Tu

îl iubeşti pe om). În primul caz, cuvântul „jen" apare în funcţie de subiect, pe când în celălalt exemplu acelaşi substantiv este obiect direct [10, p.260].

Funcţia sintactică a cuvintelor este condiţionată, în mare măsură, de anturajul în care se atestă acestea. În diverse ambianţe, unul şi acelaşi glosem poate fi întrebuinţat fie ca nume, fie ca verb sau adjectiv, fiind raportat la diferite clase lexico-gramaticale. Astfel, „lu" poate însemna: „plug", „a ara"; „kaishi" – „început", „a începe", „ki" – „masă", „a mânca" etc. Pornind de la exemple de tipul celor semnalate, unii specialişti în domeniul limbii chineze consideră că în limbile izolante clasificarea cuvintelor în părţile de vorbire nu ar avea un statut distinct. Credem că în asemenea ambianţe nu este vorba despre polisemie, ci, mai degrabă, de omonimia gramaticală a cuvintelor respective. În opinia lui E.Ionescu, caracteristicile fundamentale ale limbilor izolante se rezumă la următoarele: „ele sunt lipsite de ceea ce noi suntem obişnuiţi să numim „morfologie"; apoi este discutabil dacă aceste limbi admit clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire" [6, p.29].

- ***Tipul aglutinant***

Tipul aglutinant este reprezentat de limbile turcice – turca, uzbeka, tătara, azera, găgăuza, turkmena, kazaha, kirghiza, iakuta ş.a. şi de cele fino-ugrice – finlandeza, estoniana, udmurta, komi, saami, maghiara, hantî, mansi etc.

Termenul *aglutinant* provine din verbul latin „*aglutinare*" (a aglutina, a alipi) şi sugerează trăsătura specifică a tipului semnalat – aglutinarea sau alipirea morfemelor extraradicale la rădăcina cuvintelor. În limbile aglutinante, spre deosebire de cele izolante, sensurile gramaticale sunt exprimate cu ajutorul sufixelor strict monosemantice. Astfel, „raportul dintre un afix şi valoarea lui este de corespondenţă biunivocă" [6, p.31]. Afixele aglutinează succesiv la rădăcina cuvântului, desemnând, fiecare, doar un singur sens gramatical [10, p.262]. Dat fiind faptul că un anumit afix denotă o singură valoare, iar pentru a reda concomitent câteva semnificaţii este nevoie de mai multe afixe ce se alipesc succesiv la radicalul verbului sau al numelui, cuvintele capătă un aspect polimorfematic.

De ex., în componenţa cuvântului turcesc „dallarda" (pe crengi), sufixul „-lar" indică doar pluralul, iar sufixul „-da" – locativul. Într-un

idiom fino-ugric – maghiara – sensul de plural exprimă sufixul „-ak” („-ek” ş.a.), iar cel de locativ – elementul „-ba”, de ex., „hazakba” (în case) [10, p.162].

În limbile aglutinante afixele se detaşează uşor de radicalul cuvintelor, fără a surveni modificarea fonetică a acestora. Astfel, în turcă „atlarâmga” înseamnă „cailor mei”, „atlarâm” – „caii mei”, „atlar” – cai. În maghiară, „hazaknak” are sensul „caselor”, „hazak” – „case”. Pentru a asigura coeziunea elementelor ce alcătuiesc cuvântul, idiomurile aglutinante recurg la armonia vocalică despre care s-a menţionat *supra*: fenomenul dat rezidă în asimilarea progresivă vocalică, fiind întrebuinţate vocale din aceeaşi serie atât în rădăcina cuvântului, cât şi în afixe. A se compara în maghiară: „hazak” (case) şi „kertek” (grădini).

- ***Tipul flectiv***

La tipul flectiv se referă limbile indo-europene (romanice, germanice, slave, celtice, baltice etc.) şi cele semito-hamitice (araba, ivrit, amhara etc.). Limbile de tip flectiv se divizează în subtipul *sintetic* şi cel *analitic* sau, după cum le numeşte E.Ionescu, „limbi cu flexiune analitică şi limbi cu flexiune sintetică” [6, p.31] (de fapt, se atestă, de obicei, subtipurile mixte: sintetico-analitic şi analitico-sintetic). În idiomurile vizate sensurile gramaticale sunt exteriorizate prin intermediul flexiunii interne şi externe: în limbile indo-europene predomină flexiunea externă, iar în cele semito-hamitice prevalează flexiunea internă.

Între subtipul sintetic şi cel analitic nu există o distincţie clară. Sintetismul presupune modificarea cuvântului, odată cu schimbarea valorilor gramaticale, când semnificaţiile gramaticale sunt redate cu ajutorul flexiunii. În limba latină de tip flectiv sintetic, substantivele se declină modificându-şi flexiunea: Nom.: homo; Gen.: hominis, Dat.: homini, Acc.: hominem, Voc.: homo, Abl.: homine etc.; Nom.: hortus, Gen.: horti, Dat.: horto, Acc.: hortum, Voc.: horte, Abl.: horto etc. Aceleaşi valori cazuale sunt marcate într-o limbă preponderent analitică prin intermediul unor mijloace auxiliare – prepoziţii şi articole, ca în franceză: l’homme, de l’homme, a l’homme etc.; le jardin, du jardin, au jardin etc.

În sistemul verbal sunt folosite ca elemente ajutătoare verbele auxiliare. De ex., în limbile romanice verbele „a fi” (fr.: „être”, ital.: „essere”, span.: „ser”, „estar” etc.), „a avea” (fr.: „avoir”, ital.: „avere”,

span.: „haber”, „tener” etc.), „a voi” ş.a. îndeplinesc această funcţie. Multe forme ale indicativului şi ale altor moduri verbale inserează auxiliare, bunăoară perfectul compus:

rom.: am vorbit; fr.: j'ai parlé; it.: ho parlato; sp.: he hablado
ai vorbit; tu as parlé; hai parlato; has hablado.

Raportul dintre elementele sintetice şi cele analitice diferă de la o limbă la alta, iar formaţiunile analitice se întâlnesc frecvent în limbile romanice (în special, în franceză, dar şi în română, italiană, spaniolă, portugheză etc.), în unele limbi germanice (engleză), slave (bulgară) ş.a. Alte limbi slave sunt preponderent sintetice (rusa, ucraineana ş.a.), ca şi germana din grupul germanic [10, p.263].

În limbile semito-hamitice are preponderenţă flexiunea internă ce presupune alternanţa vocalică în interiorul radicalului, cu ajutorul căreia sunt exprimate diverse valori gramaticale şi sunt diferenţiate cuvintele între ele. Într-un idiom ca araba radicalul este discontinuu, constituindu-se, de obicei, din trei sau patru consoane între care sunt intercalate vocale – elemente ale flexiunii interne discontinue. A se compara radicalul „**d r s**” (a învăţa) şi formele de singular şu plural **dars** (lecţie) şi **durus** (lecţii). Morfemele corelative **a ...o**; **u...u** reprezintă flexiunea internă şi sunt unităţi constitutive ale transfixului – morfem complex discontinuu.

În limbile germanice se atestă atât flexiunea externă, cât şi cea internă, însă cea din urmă, spre deosebire de arabă, nu este discontinuă sau întreruptă. A se compara în limba germană formele de singular şi plural ale substantivelor: „Bruder” (frate) şi „Brüder” (fraţi), „Vogel” (pasăre) şi „Vögel” (păsări).

Comparând limbile flective cu cele aglutinante, remarcăm câteva diferenţe între ele:

- în idiomurile flective o însemnătate deosebită la redarea semnificaţiilor gramaticale are flexiunea, pe când în limbile aglutinante aceasta lipseşte;
- afixele din idiomurile aglutinante sunt monosemantice, iar flexiunea din limbile flective este polisemantică şi polifuncţională;
- eliminarea flexiunii menite a exterioriza raporturile dintre cuvinte ar deştăma integritatea cuvântului care, într-o asemenea ipostază, nu poate fi întrebuinţat;

- în limbile aglutinante coeziunea între morfemele componente ale cuvintelor se datorează armoniei vocalice, iar în limbile flective există fenomenul fuziunii ce presupune contopirea unor sunete sau grupuri de sunete (de exemplu, a consoanelor) la hotarul între radical şi afixe;
- în idiomurile aglutinante consemnăm caracterul polimorfematic al cuvintelor ce rezultă din monosemantismul afixelor;
- în limbile flective polifuncţionalismul flexiunii implică omoformia unor morfeme extraradicale.

De exemplu, flexiunea „ **- o**" din logoforma „*puero*" din limba latină desemnează sensurile cazuale ale dativului şi ablativului, valoarea numărului singular; flexiunea **„ - o**" din logoforma „*imago*" redă sensurile cazurilor nominativ şi vocativ, numărul singular, genul feminin; flexiunea „ **- s**" din engleză desemnează valoarea de plural, de ex., în cuvintele „dogs", „cats" etc. sau cea a cazului posesiv în „Genna's" etc.

În limba română articolul definit „ **- l**" în „*băiatul*", „*ochiul*" ş.a. indică numărul singular, genul masculin, cazurile nominativ şi acuzativ; articolul **unor** ce anticipează logoformele *fete*, *case* exprimă numărul plural, cazurile genitiv şi dativ. În limba rusă flexiunea „ **- a**" indică pluralul, ca în cuvântul „*ворота*", sensul de genitiv, ca în cuvântul „*стола*", „*волка*", acuzativul poate avea aceeaşi marcă în logoformele: „*человека*", „*отца*", iar în logoformele: „*девочка*", „*дорога*", flexiunea „ **- a**" redă ideea de feminin, singular, nominativ.

➢ ***Tipul incorporant***

Un alt tip – *incorporant* sau *polisintetic* – reprezintă idiomurile amerindiene (hopi, cinuk, nutka, nawajo etc.) şi cele paleoasiatice (ciukota, nivha, sivha ş.a.). În limbile vizate se atestă încorporarea: inserarea determinanţilor subiectului şi ai obiectului în radicalul cuvântului determinat; astfel, determinanţii verbului predicat (obiectele direct, indirect şi circumstanţialele) sunt încorporate în radicalul acestuia. Drept consecinţă, o serie de elemente formează o integritate structural-funcţională (o propoziţie sau o frază).

Spre deosebire de idiomurile incluse în tipurile izolant, aglutinant şi flectiv, în cele incorporante nu există o limită tranşantă între cuvânt şi propoziţie, utilizându-se aşa-numitele *cuvinte-propoziţii*: „În astfel de limbi, o propoziţie are aspectul şi dimensiunile unui cuvânt din

aproape orice limbă modernă" [6, p.32]. Asemenea entităţi nu trebuie confundate cu cuvintele compuse şi cu cele derivate din alte tipuri de limbi, din motivul că unităţile complexului incorporant nu desemnează o singură parte de propoziţie, iar sensul acestuia rezultă din conexiunea tuturor elementelor componente.

❖ *Clasificarea sintactico-tipologică a limbilor: tipurile nominativ, ergativ, activ ş.a.*

În secolul al XX-lea a fost elaborată clasificarea tipologico-sintactică a limbilor în baza structurii propoziţiilor, a raportului dintre tranzitivitatea / intranzitivitatea verbului predicat şi forma de redare a subiectului etc. În lucrările savanţilor I.I. Meşcianinov, G.A. Klimov, S.D. Katznelison ş.a. sunt delimitate tipurile nominativ, ergativ, activ, posesiv etc., descrise detaliat în monografiile şi studiile de specialitate [6; 14; 15; 16].

În limbile de tip *nominativ* (indo-europene, semito-hamitice, turcice, fino-ugrice ş.a.) subiectul este folosit la aceeaşi formă, fiind exprimat, de regulă, print-un substantiv sau o parte de vorbire substantivizată la cazul nominativ, indiferent de tranzitivitatea / intranzitivitatea verbului predicat, semnificaţia acestuia ş.a. În limbile ce aparţin tipului nominativ menţionăm posibilitatea transformării construcţiei active în cea pasivă şi viceversa, acordul dintre predicat şi subiect, utilizarea obiectul direct la cazul acuzativ.

În limbile indo-europene actuale se observă atât topică liberă, cât şi cea fixă, în funcţie de subtipurile analitic şi sintetic. De ex., în limbile analitice engleză, franceză ş.a. predomină topica fixă, iar în română şi rusă etc., circumscrise subtipurilor analitico-sintetic şi sintetico-analitic, se atestă frecvent topica liberă.

În limbile de tip *ergativ* (basca, idiomurile caucaziene, unele limbi iraniene şi indiene, vechea tibetană ş.a.) remarcăm opoziţia dintre verbele tranzitive şi cele intranzitive, pe de o parte, şi cea dintre cazurile ergativ şi absolutiv, pe de altă parte; între agentiv (agentul acţiunii) şi factitiv (purtătorul acţiunii).

Spre deosebire de idiomurile de tip nominativ, subiectul este folosit la un anumit caz în funcţie de tranzitivitatea / intranzitivitatea verbului predicat. Atunci când verbul predicat este tranzitiv, subiectul este între-

buinţat la cazul ergativ, iar obiectul direct – la nominativ; atunci când verbul predicat este intranzitiv, acesta apare la absolutiv.

În limbile de tip *activ* (limbile amerindiene tupi-guarani, siu, posibil strălimba indo-europeană ş.a.) este pertinentă opoziţia dintre verbele de acţiune (dinamice) şi cele de stare (statice). În asemenea idiomuri, pe lângă verbele dinamice, subiectul este la cazul activ, iar în îmbinare cu verbele statice acesta este la nominativ şi la alte cazuri. De ex., în limba amerindiană dakota se întrebuinţează prefixe speciale „wa-", „ya-" pentru a forma construcţia activă şi prefixele „ma-", „ni-" indicând construcţia inactivă (statică). În multe limbi de tip activ se atestă fenomenul încorporării [16].

Alături de tipurile activ, nominativ şi ergativ, este de relevat şi tipul *pasiv* (unele limbi amerindiene şi paleoasiatice). În limbile cu structură pasivă, lipseşte opoziţia tranzitiv / intranzitiv, iar subiectul şi obiectul logic constituie „părţi pasive", atestându-se frecvent fenomenul încorporării. Între cuvânt şi propoziţie nu există un hotar strict; cuvintele sunt incluse în diferiter clase [16]. În exemplul din limba ciukotă: „Tî - ata - kaa - nmî – rkîn" (Eu vânez cerbii graşi), unităţile „kaa" (cerb) şi „ata" (grăsime) sunt încorporate în complexul „Tî - nmî - rkîn".

Din cele relatate putem conchide următoarele:

- Deosebim tipologia morfologică şi sintactică, delimitate în baza unor criterii de ordin gramatical. Diverse limbi sunt clasificate în anumite tipuri în baza unor trăsături izomorfe (asemănărilor de ordin structural).
- Idiomurile izolante diferă de celelalte tipuri conform următoarelor particularităţi: imuabilitatea cuvintelor-rădăcini, lipsa flexiunilor, numărul restrictiv de afixe, cu excepţia subtipului tematic (limbile malaio-polineziene: maori, indoneziana, malaeza ş.a.), redarea preponderentă a semnificaţiilor gramaticale prin mijloace semantico-sintactice (topică ş.a.), dar şi prin reduplicare, sufixoizi etc.
- Diferenţa fundamentală între limbile aglutinante şi cele flective rezidă în monosemantismul afixelor în limbile aglutinante (fenomen numit „*haplosemie*" sau simplitatea înţelesului), pe de o parte, şi polisemantismul flexiunii în idiomurile de tip flectiv („*sintosemie*" sau complexitatea înţelesului).

- Spre deosebire de tipurile izolant, aglutinant şi flectiv, tipul incorporant atestă fenomenul încorporării şi cuvintele-propoziţii.
- În tipologia sintactică, tipul nominativ se opune celorlalte tipuri de limbi prin utilizarea subiectului la acelaşi caz (de regulă, nominativ), indiferent de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului predicat.
- Limbile de tip ergativ, activ şi pasiv au o trăsătură comună: subiectul propoziţiei este întrebuinţat la cazuri diferite, în funcţie de categoriile verbului predicat şi ale altor părţi de propoziţie; limbile de tip pasiv nu cunosc distincţia dintre verbele tranzitive şi cele intranzitive.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Definiţi conceptele *tip lingvistic* şi *clasă de limbi*.
2. Demilitaţi criteriile clasificării *morfologico-tipologice* de cele ale clasificării *sintactico-tipologice* a limbilor.
3. Caracterizaţi limbile de tip izolant.
4. Comparaţi limbile de tip aglutinant şi cele de tip flectiv. Relevaţi specificul limbilor incorporante.
5. Explicaţi diferenţa dintre limbile sintetice şi cele analitice.
6. Caracterizaţi limbile de tip nominativ.
7. Argumentaţi deosebirile dintre limbile de tip ergativ, activ, pasiv, pe de o parte, şi limbile de tip nominativ, pe de altă parte.
8. Specificaţi mijloacele de redare a sensurilor gramaticale în diferite tipuri de limbi.

Aplicaţii:

- Citiţi Capitolul III *Corelaţii între clasificarea genetică, tipologică şi spaţială a limbilor*. În*: Lobiuc I.* Contactele dintre limbi. Vol.I. Iaşi, 1998, p.156–167. Scrieţi o adnotare a acestui capitol. Răspundeţi la întrebările:

✓ Care sunt cauzele afinităţii tipologice a limbilor?
✓ Cum se manifestă izomorfismul limbilor?
✓ Ce înseamnă *tip lingvistic* în accepţia prof. E.Coşeriu?

- Explicaţi conceptele *familie lingvistică, clasă tipologică de limbi, uniune lingvistică*.

Citiţi Capitolul VII *Poziţia adjectivului faţă de substantiv*. În: *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998. Scrieţi un rezumat al acestui capitol. Comparaţi topica părţilor de vorbire menţionate în limbile pe care le studiaţi.

- Consultaţi tabelele de mai jos. Caracterizaţi limbile studiate în conformitate cu trăsăturile atribuite tipurilor respective.

TIPUL DE LIMBI.TRĂSĂTURILE CARACTERISICE
Tipul izolant. În limbile izolante se atestă un număr redus de morfeme extraradicale: prefixe, sufixe etc., iar cuvintele auxiliare au un rol deosebit. Raporturile gramaticale sunt exteriorizate, mai cu seamă, prin topică şi intonaţie. Unităţile lexicale nu-şi schimbă aspectul formal şi apar izolat în componenţa propoziţiei. Funcţia sintactică a cuvintelor este condiţionată, în mare măsură, de anturajul în care se atestă acestea. ***Tipul aglutinant***. În limbile aglutinante are loc aglutinarea sau alipirea morfemelor extraradicale la rădăcina cuvintelor. Sensurile gramaticale sunt exprimate cu ajutorul sufixelor strict monosemantice. Afixele aglutinează succesiv la rădăcina cuvântului, desemnând, fiecare, doar un singur sens gramatical. Pentru a asigura coeziunea elementelor ce alcătuiesc cuvântul, idiomurile aglutinante recurg la armonia vocalică. ***Tipul flectiv***. În idiomurile flective sensurile gramaticale sunt exteriorizate prin intermediul flexiunii interne şi externe. Limbile de tip flectiv se divizează în subtipul *sintetic* şi cel *analitic* (de fapt, se atestă subtipurile mixte: sintetico-analitic şi analitico-sintetic). Sintetismul presupune modificarea cuvântului, odată cu schimbarea valorilor gramaticale, când semnificaţiile gramaticale sunt redate cu ajutorul flexiunii. Într-o limbă preponderent analitică, sensurile gramaticale sunt redate prin intermediul unor mijloace auxiliare – prepoziţii şi articole, verbe auxiliare ş.a. ***Tipul incorporant***. În limbile incorporante se atestă încorporarea: inserarea determinanţilor subiectului şi ai obiectului în radicalul cuvântului determinat; iar determinanţii verbului predicat (obiectele direct, indirect şi circumstanţialele) sunt încorporaţi în radicalul acestuia. În idiomurile incorporante nu există o limită tranşantă între cuvânt şi propoziţie, utilizându-se aşa-numitele *cuvinte-propoziţii*.

TIPUL DE LIMBI. TRĂSĂTURILE DE BAZĂ
Tipul activ. Este pertinentă opoziţia dintre verbele de acţiune (dinamice) şi verbele stării (statice). Substantivele se împart în active şi neactive, iar adjectivele şi verbele copulative, de obicei, lipsesc. În cadrul propoziţiei se face distincţia dintre subiect şi obiect, dintre verbele tranzitive şi cele intranzitive, dintre cazurile nominativ şi acuzativ ale substantivelor. ***Tipul nominativ***. Verbul predicat tranzitiv / intranzitiv este însoţit de subiectul la nominativ; acesta i se opune obiectului verbelor tranzitive. În unele limbi indo-europene (engl.) şi semitice, diferenţa dintre nominativ / acuzativ este pierdută, cu excepţia pronumelor. ***Tipul ergativ***. Absolutivul corespunde subiectului verbelor intranzitive şi obiectului verbelor tranzitive şi i se opune ergativului, care se referă la subiectul verbului tranzitiv. Există opoziţia dintre agentiv (agentul acţiunii) şi factitiv (purtătorul acţiunii). În propoziţia cu complementul direct, subiectul stă la cazul ergativ, iar complementul direct – la cazul absolutiv. În propoziţia fără obiectul direct, subiectul stă la absolutiv. Subiectul raportat la verbele intranzitive coincide formal (absolutiv) cu obiectul verbelor tranzitive. Substantivul la ergativ desemnează atât subiectul verbelor tranzitive, cât şi complementul indirect.

Tema IX
CONCEPTUL *TIP ROMANIC*. TRĂSĂTURILE GENERAL ROMANICE DE ORDIN STRUCTURAL

Obiective:

- să definească conceptul *tip romanic*;
- să indice trăsăturile general romanice de ordin structural;
- să comenteze poziţia limbii române în corelaţie cu limbile romanice occidentale;
- să definească noţiunile *formă sintetică* şi *formă analitică;*
- să ilustreze formaţiunile în cauză;
- să estimeze rolul elementelor relaţionale în realizarea structurilor analitice.

Subiecte:

- Conceptul *tip romanic* în viziunea prof. E.Coşeriu
- Conceptele *formă sintetică* şi *formă analitică.* Rolul elementelor relaţionale în realizarea structurilor analitice
- Trăsăturile structurale ale limbilor romanice în domeniul gramaticii
- Poziţia limbii române în corelaţie cu limbile romanice occidentale.

Bibliografie

1. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998.
2. *Coşeriu E.* Unitatea limbii române – planuri şi criterii. În: Limba română (Chişinău), 1994, nr.5–6, p.9–15.
3. *Coşeriu E.* Latinitatea orientală. În: Limba română (Chişinău), 1994, nr.3, p.10–25.
4. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
5. *Evdoşenco A.P.* Introducere în studiul filologiei romanice. Chişinău: Lumina, 1987.
6. *Manoliu-Manea M*. Gramatica comparată a limbilor romanice. Bucureşti, 1971.

7. *Munteanu Şt.* Introducere în lingvistică. Iaşi, 2005.
8. *Păduraru G., Oglindă E.* Elemente de morfosintaxă contrastivă (suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2010.
9. *Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
10. *Катагощина Н.А., Вольф Е.М., Лухт Л.И., Гурычева М.С.* Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Проблема структурной общности / Ответственный редактор М.С. Гурычева. Москва: Наука, 1972.

❖ *Conceptul* tip romanic *în viziunea prof. E.Coşeriu*

Abordând limbile romanice din perspectivă tipologică, prof. E.Coşeriu relevă un principiu tipologic esenţial: distincţia dintre **funcţii „neactuale**" sau „**nerelaţionale**" ca genul şi numărul şi **funcţii „actuale**" sau „**relaţionale**" (cazul şi comparaţia), ceea ce reprezintă **tipul romanic** [2, p.12].

> ***Tipul romanic*** este definit în felul următor*: determinări materiale interne, paradigmatice, pentru funcţiuni interne, nerelaţionale; determinări sintagmatice (perifrastice) pentru funcţiuni relaţionale.*

Delimitarea menţionată se manifestă în diferite domenii ale sistemelor lingvistice romanice, bunăoară în sintaxa formelor nominale şi verbale, în propoziţie şi frază, în lexic şi în formarea cuvintelor. Analizând limbile romanice, savantul semnalează două subfamilii: occidentală (franceza, provansala, spaniola, portugheza, retoromana) şi orientală (italiana, româna, dalmata), limba sardă ocupând o poziţie intermediară. În opinia prof. E.Coşeriu, «toate limbile romanice, în afară de franceza modernă, ţin de acelaşi **tip lingvistic**, care, după cum am putut stabili cu altă ocazie, nu este nici „analitic", nici „sintetic"» [3, p.12]. În corelaţie cu idiomurile înrudite, limba română diferă în plan areal. Toate celelalte limbi romanice denotă nu doar unitatea genealogică, ci şi cea tipologică şi areală.

Analizând tipul romanic, savantul semnalează conceptul *comunitate structurală*. În legătură cu noţiunea în cauză, ar trebui evidenţia-

te anumite trăsături specifice ale limbilor romanice, ca exponente ale comunităţii de structură, pe de o parte, şi trăsăturile diferenţiale ale acestora, pe de altă parte. Între latină şi idiomurile descendente există atât similitudini, cât şi deosebiri în plan structural: „Diferenţa dintre latinitate şi romanitate constă în aceea că latina preferă, în gramatică, procedeul determinării interne, în timp ce romanitatea face distincţia dintre funcţiile externe şi interne, dintre cele relaţionale şi nonrelaţionale". Cu alte cuvinte, limbile romanice preferă perifraza în locul flexiunii, mai bine reprezentată în latină" [3].

❖ Conceptele *formă sintetică* şi *formă analitică*

Formele analitice redau sensurile gramaticale prin intermediul cuvintelor auxiliare autonome: prepoziţii, articole, verbe auxiliare, adverbe, conjuncţii: rom. răsărit *de* soare, fr. le lever *du* soleil; rom. a se adresa *către* invitaţi, fr. s'adresser *aux* invités; rom. *mai* frumoasă, it. *piu* bella, sp. *mas* bonita, fr. *plus* belle; rom. *va* face, fr. il fera / il *aurait* fait; rom. *să* fie, sp. *que* sea; rom. *să* facă, fr. *qu'il* fasse ş.a.

Formele sintetice conţin afixe ce exprimă sensurile gramaticale; în procesul declinării numelor şi al conjugării verbelor are loc modificarea afixului (de exemplu, a desinenţei) în componenţa cuvântului: lat. *lex, legis, legi, legem, lege; leges, legum, legibus, leges, legibus*; rom. *legea,* (*al, a*) *legii, legii, legea; legile,* (*al, a*) *legilor, legilor, legile* etc.; lat. *cantavi*, *cantavisti, cantavit, cantavimus, cantavistis, cantaverunt*; rom. *cântai, cântaşi, cântă, cântarăm, cântarăţi, cântară*. Un rol deosebit are flexiunea nominală şi verbală, care „înseamnă capacitatea majorităţii cuvintelor de a-şi schimba forma în timpul vorbirii în funcţie de necesităţile de comunicare" [7, p.158].

Fenomenele ce ilustrează sintetismul şi analitismul evoluează cu timpul. Trebuie amintit că noţiunile *arhaism* şi *inovaţie* au un caracter istoric: ceea ce este inovaţie într-o anumită perioadă de dezvoltare a limbii poate deveni arhaism ulterior. Unele forme sintetice se pot constitui în urma contopirii unor elemente care îşi pierd autonomia şi devin desinenţe. Un exemplu edificator este formarea viitorului indicativ în limbile romanice după modelul: *cantare habeo> je chanterai*. Forme de tipul: fran.: *je dirai, tu viendras, il chantera* etc. sunt sintetice şi provin dintr-o îmbinare de cuvinte în care s-a produs agluti-

narea formelor auxiliarului *habere* > it. *avere*, sp. *haber*, fr. *avoir* la infinitivul verbului de conjugat. De exemplu, în franceză: *chanter + ai > chanterai; chanter + as > chanteras; chanter + a > chantera; chanter + ons > chanterons; chanter + ez > chanterez; chanter + ont > chanteront*.

Examinarea raportului dintre analitism şi sintetism solicită a elucida gradul în care se manifestă caracterul mai arhaic al unor limbi romanice în comparaţie cu altele. Nu este suficient să se ia în seamă doar inventarul formelor gramaticale, ci şi funcţionalitatea acestora. Variate forme nominale, verbale ş.a. din limbile studiate trebuie examinate atât în temeiul inventarului sau al învelişului material, cât şi ţinând cont de poziţia pe care o ocupă în sistemul limbii şi de funcţiile realizate.

Din acest punct de vedere, prezintă interes funcţiile „supinului" românesc ce cuprinde variate formaţiuni (greu *de spus*, aparat *de iluminat*, au terminat *de arat*, s-a apucat *de scris* ş.a.) în corelaţie cu cel din latină; în română situaţia acestui mod nepersonal diferă funcţional. Se ştie că supinul latin se folosea în anumite ambianţe: acuzativul supinului terminat în *–um* avea valoare finală şi se îmbina cu verbele mişcării: „*Veniunt spectatum*" („Vin să privească"), iar ablativul aceluiaşi mod nepersonal terminat în *–u* exprima sensul de *ablativus limitationis* şi se asocia cu adjectivele şi adverbele: „*Facile dictu, difficile factu*" („Uşor de zis, greu de făcut").

Supinul românesc, asemenea infinitivului, îndeplineşte variate funcţii sintactice [8, p.90–97] şi se utilizează:

- independent, în funcţie de subiect (*De scris nu e uşor; De spus minciuni e ruşinos*);
- independent, în funcţie de predicat verbal simplu, de obicei cu valoare de imperativ (*De scos aceste rânduri! De stins focul!*);
- în poziţie postverbală, în ambianţa verbelor modale şi faziale, în componenţa predicatului verbal compus (*se aşterne pe scris, se apucă de notat, se opreşte din plâns, sfârşeşte de vorbit* ş.a.);
- în poziţie postsubstantivală, în funcţie de atribut verbal (*aparat de filmat, cameră de luat vederi, carte de citit* etc.);
- în anturajul verbelor cauzative în funcţie de complement direct sau indirect (*îl pune la săpat, îi îndeamnă la cules porumb* ş.a.),

în îmbinare cu verbele mişcării, ale acţiunii ş.a. în funcţie de complement circumstanţial final (*pleacă la pescuit crapi, ajută la văruit casa* ş.a.) etc.

Analizat din această perspectivă, supinul românesc este mai degrabă o inovaţie decât un arhaism.

În studiile de specialitate nu este pe deplin elucidat conceptul de *comunitate structurală*. Ce trăsături specifice ale limbilor cercetate trebuie considerate ca exponente ale comunităţii de structură? În ce măsură trăsăturile diferenţiale sunt în dezacord cu domeniul dat?

În comparaţie cu limba de origine unde fiecare formă gramaticală denotă o anumită informaţie de ordin gramatical, în limbile romanice se observă concentrarea informaţiei gramaticale [9]. Aici se evidenţiază rolul articolului care este purtătorul informaţiei respective.

În limbile sintetice lipsesc sau se atestă rar anumite elemente auxiliare (de ex., articolul), iar limbile analitice sunt private, totalmente sau parţial, de flexiuni. În limbile romanice genul şi numărul substantivelor sunt redate cu ajutorul flexiunilor; însă doar articolul este apt a exprima caracterul definit / indefinit al substantivelor. A se compara: lat. *pater filii*> rom. *tatăl fiului*; sp. *el padre del hijo*; fr. *le père du fils*; lat. *pater filii infirmi* > rom. *tatăl fiului bolnav*; sp. *el padre del hijo enfermo*; fr. *le père du fils malade*.

În sistemul verbal ale limbilor romanice, persoana şi numărul sunt desemnate prin flexiuni; sunt multiple forme analitice compuse şi supracompuse. Şi în latină existau forme compuse ale diatezei pasive: *dilecta est; amatus est; ornati sunt* etc.

❖ *Trăsăturile structurale ale limbilor romanice în domeniul gramaticii*

În raport cu idiomurile neromanice, limbile romanice se caracterizează prin multiple trăsături structurale la nivel gramatical. În cele ce urmează vom menţiona unele trăsături general romanice [9, p.285–286]:

- Cu excepţia limbii române, se observă *dispariţia categoriei de caz* (parţială sau totală). Sistemul cazual al limbii române cuprinde cinci cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul şi vocativul ale căror valori pot fi redate cu ajutorul articolului hotărât postpozitiv, al articolului nehotărât antepus şi al morfe-

melor în componenţa cuvintelor [10, p.152]. În sistemul cazual s-a produs „o restructurare completă”, datorată, în mare măsură, sincretismului, identificării formelor de nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ [5, p.81].

- *Redarea categoriei de caz prin intermediul mijloacelor analitice în limbile romanice occidentale*. În acest sens, lingvistul D.Copceag remarcă: „În limbile romanice (afară de română) raporturile cazuale nu se exprimă prin modificarea formei substantivului. Declinarea „sintetică” latinească a fost înlocuită prin procedee „analitice”” [1, p.59]. În limba română, categoria vizată se redă atât pe cale sintetică, cât şi analitică: *zorii zilei / zori de zi; oamenii satului / oamenii din sat; a li se adresa ascultătorilor / a se adresa către ascultători; a le împărţi pâine săracilor / a împărţi pâine la săraci*.
- *Substituirea opoziţiei ternare* (masculin – feminin – neutru) *prin una binară* (masculin – feminin) în cadrul *categoriei de gen*, ca rezultat al pierderii, cu excepţia limbii române şi, parţial, a celei italiene, a substantivelor de gen neutru.
- *Constituirea unei noi clase lexico-gramaticale – a articolului*, menite a reda categoria determinării, fapt care apropie idiomurile romanice de unele limbi germanice (germană, engleză) şi slave (bulgară) care posedă articol. Lingvista M.Manoliu-Manea observă: „Limbile romanice au dezvoltat o categorie de substitute necunoscută latinei, formată din secvenţe morfematice caracterizate prin faptul că nu pot constitui singure un grup nominal, ca un substitut obişnuit, dar pot intra într-un grup nominal de doi membri (bimembru) alături de un substantiv...” [6, p.236]. Această parte de vorbire denotă asemănări şi diferenţe de ordin structural şi funcţional. În toate limbile romanice se atestă articolul substantival hotărât (definit) şi nehotărât (indefinit); celelalte varietăţi de articole diferă: astfel, în română există articolul adjectival şi posesiv, iar în limbile italiană şi franceză – articolul partitiv.
- *Constituirea unei clase neautonome de pronume personale (determinative ale verbelor)*. În unele limbi romanice (de exemplu, în franceză) pronumele personal este un element obligatoriu al

paradigmei verbale şi indică persoana verbului. De exemplu, conjugând verbul *penser* (a se gândi) la Présent de l'Indicatif (prezentul indicativ): *je pense, tu penses, il, elle pense; nous pensons, vous pensez, ils, elles pensent*, observăm că formele *je, tu, il, elle, ils, elles* ale pronumelui personal ajută la delimitarea persoanei verbului, întrucât formele verbale respective se pronunţă deopotrivă.

- *Apariţia unor formaţiuni analitice de perfect* în baza structurilor latineşti de tipul: *habeo epistulam scriptam > J'ai écrit la lettre*; *Am scris scrisoarea*. În limbile romanice modelul de perfect indicativ include formele personale ale verbului auxiliar *a avea* (*avoir, avere, haber* ş.a.), iar în limbile franceză şi italiană – şi cele ale auxiliarului *être, essere* („a fi") la timpul prezent + participiul perfect al verbului de conjugat.
- Pierderea vechiului model sintetic de viitor indicativ latin şi *constituirea, în limbile romanice occidentale, a modelului sintetic* al acestui timp în baza construcţiei de tipul: *cantare habeo > je chanterai*. În română s-a creat modelul analitic *volere facere > voi face* şi cel analitico-sintetic: *am să fac*.
- *Formarea, pe teren romanic, a condiţional-optativului*, inexistent în latină. Formele de prezent şi perfect ale acestui mod se constituie pe cale analitică în limba română (*aş lucra, ai lucra, ar lucra; am lucra, aţi lucra, ar lucra; aş fi lucrat, ai fi lucrat, ar fi lucrat, am fi lucrat, aţi fi lucrat, ar fi lucrat*), iar în limbile romanice occidentale, bunăoară în franceză, prezentul condiţional înglobează forme sintetice (*je travaillerais, tu travaillerais, il, elle travaillerait, nou travaillerions, vous travailleriez, ils travailleraient*) şi perfectul condiţional include forme analitice (*j'aurais travaillé, tu aurais travaillé, il, elle aurait travaillé; nous aurions travaillé, vou auriez travaillé, ils, elles auraient travaillé*).
- Crearea *unui nou model analitic al diatezei pasive*, ce a înlocuit formele sintetice ale aceleiaşi diateze din limba de origine: rom. „*Scrisoarea este scrisă de mama mea*"; fr. „*La lettre est écrite par ma mère*"; sp. „*La carta es escrita por mi madre*"; rom. „*El este considerat de toţi frumos*"; it.„*Egli è considerato da tutti bello*".

- *Pierderea verbelor deponente şi semideponente* şi înlocuirea formelor în cauză prin cele obişnuite. De exemplu, verbul deponent latin *morior, mori, mortuus sum* (a muri) este privat de calitatea sa de verb deponent, ceea ce dezvăluie reflexele: rom.: *a muri*, ital.: *morire*, span.: *morir*, fran.: *mourir*.
- Modificarea calitativă a raportului temporal între formele analitice de pasiv [8, p.190]. Astfel, formaţiunile romanice de tipul: rom. *sunt iubit / iubită*; it. *sono amato /amata*; fr. *je suis aimé / aimée*; sp. *soy amado / amada* etc. reprezintă timpul prezent al diatezei pasive, şi nu perfectul, ca structurile similare din limba latină:

amatus sum (perfectum)	sono amato (presente)
amatus eram (plusquamperfectum)	**era amato (imperfetto)**

- Modificarea calitativă a raportului temporal al formelor de conjunctiv: de exemplu, mai-mult-ca-perfectul conjunctiv din limba de origine devine imperfect conjunctiv al aceluiaşi mod în limbile romanice occidentale: lat. *amavissem* (*plusquamperfectum* coniunctivi) > fr. *aimasse*, span. *amase*, it. *amassi*. Trebuie indicată evoluţia diferită a mai-mult-ca- perfectului în limba română, unde se încadrează în paradigma mai-mult-ca-perfectului indicativ: lat. *duxissem* > rom. *dusese*.
- În diferite limbi romanice, în special în franceză, se constată o frecvenţă sporită a cuvintelor cu sens generalizator: (fr.: *homme, chose, faire, avoir* ş.a.). Au loc neutralizări semantice în unităţi de felul: lat.: homo> fr.: **on**. Fenomenul în cauză este în concordanţă cu tendinţa limbajului vorbit de a folosi expresii indefinite.

❖ *Poziţia limbii române în corelaţie cu limbile romanice occidentale*

Pentru a determina poziţia limbii române în corelaţie cu limbile romanice occidentale, este necesar să ţinem seama de multiple trăsături manifestate la diferite niveluri ale limbii. În domeniul gramaticii, remarcăm:

- postpoziţia articolului definit şi antepoziţia celorlalte tipuri de articole;
- perpetuarea genului neutru, alături de formele de gen masculin şi feminin;
- constituirea modelului analitic al gradelor de comparaţie la adjective şi adverbe şi lipsa modelului sintetic (cu excepţia câtorva formaţiuni de tipul: *rarisim, serenisim* ş.a., împrumutate după modelul limbilor romanice occidentale, şi nu moştenite) şi a celui supletiv: rom. *foarte frumoasă*, it. *belissima*; rom.: *foarte înalt*, it. *altissimo*; rom. *mai bun*; it. *migliore*, sp. *mejor*, fr. *meilleur* etc.;
- formarea viitorului indicativ pe cale analitică, cu ajutorul auxiliarului *a voi* + infinitivul verbului de conjugat (*voi lucra, veţi face, vor cânta* etc.) şi pe cale analitico-sintetică, prin intermediul auxiliarului *a avea* + conjunctivul verbului de conjugat (*am să lucrez, aveţi să faceţi, au să cânte* etc.);
- elaborarea perfectului compus pe cale analitică, după modelul: auxiliarul *a avea* la timpul prezent + participiul perfect al verbului de conjugat: *am zis, ai zis, a zis* etc.
- constituirea supinului românesc ce inserează obligatoriu prepoziţiile-morfeme *de, la, pentru, pe*, *din*, antepuse participiului perfect: *de scris (răvaşe), pentru copt (pâine), la cosit (fân)* ş.a. Supinul este apt să regenteze complementul direct, ca şi celelalte forme verbale: vas *de frământat aluatul*; „S-au apucat *de văruit pereţii*", „Au plecat *la cules ciuperci*" etc. Definirea acestui mod nepersonal drept substantiv deverbativ [10, p.331] este exagerată, întrucât formaţiunile articulate de tipul: *tăiatul, scrisul, coptul, cositul* etc. îşi pierd caracteristicile verbale şi nu se deosebesc de alte substantive.
- formarea sintagmelor predicative după modelul: V1 (semiauxiliar modal / aspectual) + V2 (conjunctiv / infinitiv / supin), în care modurile nepersonale – infinitivul şi supinul – sunt concurate de conjunctiv: *se apucă de tăiat lemne / se apucă să taie lemne / se apucă a tăia lemne; termină de scris articolul / termină să scrie articolul / termină a scrie articolul*. De exemplu, în ambianţa verbelor cauzative ş.a. se foloseşte preponderent

conjunctivul, dar şi sinonimele sale funcţionale – infinitivul şi supinul [8, p.127–148]: „De se apuca una să *ajute mâne-săi la văruit* casa, văruia şi cealaltă…” (I.Druţă) / se apuca una *să ajute a văruri* / se apuca una *să ajute să văruiască*; „Poate vrea să *le dea la curăţat*, gândii scuturând din cap…” (M.Preda) / Poate vrea *să le dea (ca) să fie curăţate* / Pote vrea *să le dea pentru a fi curăţate*.

Postpoziţia articolului definit, formarea viitorului cu auxiliarul *a voi,* tendinţa de reducere a întrebuinţării infinitivului şi de substituire a acestuia prin conjunctiv, repriza pronominală ş.a. se atestă atât în română, cât şi în alte idiomuri ce aparţin uniunii lingvistice balcanice – bulgara, albaneza, neogreaca, macedoneana ş.a. Cele semnalate sunt reflectate în următorul tabel:

Poziţia limbii române în raport cu limbile romanice occidentale

Limba română	**Limbile romanice occidentale**
1. *Postpoziţia articolului definit* omul, tatăl, casa, timpul	*Antepoziţia articolului definit* l'uomo, el hombre, l'homme; il padre, el padre, le père; la casa, la maison; il tempo, el tiempo, le temps
2. *Păstrarea genului neutru:* singular: degetul / plural: degetele*;* zidul / zidurile	*Dispariţia genului neutru*, cu excepţia unor exemple sporadice din italiană: il dito / le dita; fr. le doigt / les doigts; ital.: il muro / le mura; fr. le mur / les murs.
3.*Modelul analitic al gradelor de comparaţie*: mai frumos / cel mai frumos / foarte frumos	*Modelul analitic al gradelor de comparaţie, cel sintetic şi, sporadic, supletiv:* it.: piu alto /il piu alto / altissimo; fr.: plus haut; le plus haut; sp.: mas alto; el mas alto; it. buono, migliore, il migliore; fr. bon, meilleur, le meilleur etc.
4.*Formarea viitorului indicativ cu auxiliarul a voi* + infinitivul verbului de conjugat: voi cânta, voi spune	Formarea *viitorului indicativ pe cale sintetică:* fr.: je chanterai; it.: cantero; sp.: cantaré

5. *Formarea perfectului compus indicativ după modelul analitic*: am cântat; am venit	*Formarea perfectului compus indicativ după modelul analitic:* fr.: j'ai chanté; it.: ho cantato; sp.: he cantado; fr.: je suis venu(e); it.: sono venuto (a); sp.: he venido
6. Formarea sintagmelor predicative după modelul: V1(saux.)+V2 (conj./inf./supin): vreau să scriu; termin să scriu /a scrie / de scris	*Formarea sintagmelor predicative după modelul:* *V1(saux.)+V2 (inf.):* je veux écrire; voglio scrivere; deseo escribir

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Definiţi conceptul *tip romanic* în accepţia prof. E.Coşeriu.
2. Comentaţi noţiunea *tip lingvistic* în corelaţie cu noţiunile *sistem, normă, vorbire*.
3. Argumentaţi diferenţa dintre formele analitice şi cele sintetice. Daţi exemple.
4. Demonstraţi că noţiunile *sintetism* şi *analitism* comportă un caracter istoric.
5. Descrieţi trăsăturile structurale ale limbilor romanice în domeniul gramaticii. Comparaţi-le cu unele particularităţi ale limbilor studiate (engleza, franceza, rusa ş.a.).
6. Explicaţi trăsăturile diferenţiale şi cele comune ale limbii române – idiom romanic oriental – cu cele ale limbilor romanice occidentale.

Aplicaţii:

- Citiţi studiul: *Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile româneşti şi sud-italiene*. În: *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998, p.184–197. Scrieţi un rezumat al studiului. Răspundeţi la întrebările:
- Ce factori au condiţionat reducerea utilizării infinitivului în graiurile româneşti şi sud-italiene?
- În ce ambianţe sintactice conjunctivul este folosit în detrimentul infinitivului?
- Citiţi articolul: *Coşeriu E.* Latinitatea orientală. În: Limba română (Chişinău), 1994, nr.3, p.10–25. Întocmiţi un tabel care să conţină fenomenele caracteristice limbii române, descrise în acest articol.

Tema X
TIPOLOGIA CATEGORIILOR NOMINALE, PRONOMINALE ŞI VERBALE
(pe materialul limbilor romanice)

Obiective:

- să aplice analiza contrastivă şi cea tipologică la descrierea categoriilor nominale, pronominale şi verbale;
- să releve mărcile categoriilor de gen şi număr în limbile romanice în raport cu cele neromanice;
- să delimiteze mijloacele sintetice şi analitice de exprimare a valorilor cazuale;
- să explice categoria determinării şi tipologia mijloacelor de redare a acesteia;
- să descrie tipologia articolului în idiomurile studiate;
- să evidenţieze diverse categorii de pronume şi adjective pronominale în limbile romanice;
- să argumenteze rolul pronumelor în calitate de elemente deictice în idiomurile analizate;
- să caracterizeze raportul dintre diateză şi tranzitivitate în diferite limbi;
- să explice teoria privind cronogeneza în viziunea lui G.Guillaume, C.Frâncu ş.a.;
- să aplice concepţia lui G.Guillaume privind realizarea imaginii-timp la tipologia modurilor verbale în limbile studiate;
- să ilustreze variate forme sintetice şi analitice ale verbului romanic;
- să comenteze corelaţia mod *vs* modalitate în limbile romanice;
- să releve tipologia modurilor personale ale verbului romanic;
- să caracterizeze modurile nepersonale în idiomurile studiate.

Subiecte:

- Categoria genului şi numărului în limbile romanice
- Cazul, categoria „conectivă neiterativă”. Mijloace sintetice şi analitice de exprimare a valorilor cazuale

- Categoria determinării în limbile romanice
- Aspecte ale tipologiei pronumelor în limbile romanice
- Generalităţi privind diateza verbului în limbile romanice. Diateza „factitivă” în franceză
- Modurile verbale prin prisma teoriei lui G.Guillaume privind cronogeneza
- Tipologia modurilor personale în limbile romanice
- Tipologia modurilor nepersonale în idiomurile studiate.

Bibliografie

1. *Bărbuţă I., Cicala A., Constantinovici E.,Cotelnic T., Dârul A*. Gramatica uzuală a limbii române / Coord.: T.Cotelnic. Red. resp.: M.Avram, S.Berejan. Chişinău: Litera, 2000.
2. *Borchin M.I.* Valorile modale ale conjunctivului. În: Analele Universităţii de Vest, Timişoara, XLV, 2007, p.75–92.
3. *Constantinescu-Dobridor Gh*. Gramatica limbii române. Bucureşti, 2001.
4. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998.
5. *Coteanu I.* Gramatică. Stilistică. Compoziţie. Bucureşti, 1990.
6. *Dârul Al*. Schiţe de gramatică funcţional-semantică a limbii române. Chişinău, 2002.
7. *Dimitriu C*. Tratat de gramatică. Vol.I. Morfologie. Iaşi, 1999.
8. *Ducrot O., Schaeffer J.M*. Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului. Bucureşti, 1996.
9. *Evdoşenco A.P.* Introducere în studiul filologiei romanice. Chişinău: Lumina, 1987.
10. *Gherasim P*. Semiotica modalităţilor. Iaşi: Demiurg, 1997.
11. *Guillaume G*. Temps et verbe. Paris, 1929.
12. *Imbs P.* Subjonctif en français moderne. Essai de grammaire descriptive. Paris, 1953.
13. *Irimia D*. Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă. Iaşi, 1997.

14. *Le Querler N*. Typologie des modalités. Caen: Presses universitaires de Caen, 1996.
15. *Manoliu-Manea M*. Gramatica comparată a limbilor romanice. Bucureşti, 1971.
16. *Păduraru G., Oglindă E.* Elemente de morfosintaxă contrastivă (suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2010.
17. *Popescu C.M*. La grammaticalisation du *présomptif* en roumain. În: Revue roumaine de linguistique, 2009, LIV, nr.1.
18. *Râbacov Gh.* Le temps et la temporalité. Répères théoriques. În: Intertext. Revistă ştiinţifică, Caen, 2010, nr.1-2.
19. *Référovskaia E.A., Vassiliéva A.K*. Essai de grammaire française. Cours théorique. Leningrad, 1973.
20. *Tanase E.* Essai sur la valeur et les emplois du subjonctif en français. Montpellier, 1943.
21. *Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
22. *Дебренн М.* Синтаксические функции французского инфинитива. În: Проблемы типологии и контрастивного описания языков. Новосибирск, 1984, с.86–96.
23. *Катагощина Н.А., Вольф Е.М., Лухт Л.И., Гурычева М.С*. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Проблема структурной общности / Ответственный редактор М.С. Гурычева. Москва: Наука, 1972.
24. *Реферовская Е.А*. Философия языка и грамматические теории во Франции. Москва, 1996.
25. *Реферовская Е.А*. Философия лингвистики Гюстава Гийома. Москва, 1997.
26. *Реферовская Е.А.*Лингвистическая концепция Г. Гийома. În: Вопросы языкознания, 1977, № 3.
27. *Сокол Л.С*. Реализация образа времени в системе языка с позиций теории Г. Гийома. În: Сборник научных трудов НГТУ, 2006, № 4 (46), с.105–106.

❖ *Categoriile genului şi numărului în limbile romanice*

În idiomurile romanice occidentale categoria genului denotă o opoziţie binară între formele de masculin şi cele de feminin, iar limba

română se caracterizează printr-o opoziţie ternară a aceleiaşi categorii, ce cuprinde semnificaţiile de masculin, feminin şi neutru.

Se remarcă opoziţia dintre *genul natural* (aparţine planului obiectiv, extralingvistic) şi genul *gramatical*. În această privinţă, sunt de menţionat exemple de tipul: rom. *mamă*, it., sp. *madre*, fr. *mère*; rom. *fiică*, it. *figlia*, sp. *hija*, fr. *fille*; rom. *amic*, it. *amico*, sp. *amigo*, fr. *ami*; rom. *frate*, it. *fratello*, sp. *hermano*, fr. *frère* ş.a. ce dezvăluie concordanţa dintre genul natural şi cel gramatical, şi substantive de tipul: rom. *masă*, sp. *mesa*, it. *tavola*, fr. *table*; rom. *râu*, sp. *rio*, it. *fiume*, fr. *fleuve*; rom. *mână*, it., sp. *mano*, fr. *main* ş.a. al căror gen dispune de marca gramaticală respectivă, fără să existe concordanţa în cauză.

După cum semnalează cercetătoarea M.Manoliu-Manea, „în limbile romanice, genul apare ca o categorie semică iterativă, prin care se conectează informaţii exprimate de constituenţi care fac parte din acelaşi grup nominal sau din grupuri nominale diferite" [15, p.135]. Autoarea relevă categoria redundanţei postulată de către funcţionalistul praghez R.Jakobson; categoriile gramaticale sunt considerate ca elemente conective, repetate în discurs, „cu scopul de a lega informaţiile, de a asigura izotopia mesajului" [ibidem]. În opinia lingvistei, în limbile franceză, spaniolă, italiană, genul se apropie de număr prin capacitatea de a lega informaţiile numelui de cele ale pronumelui şi adjectivului: fr. *une petite fille, un homme fatigué, ces fautes, son fils;* sp. *una muchacha bonita, un hombre gordo, vuestro salud* etc.

Din punctul de vedere al structurii morfematice, limbile italiană şi spaniolă se disting prin opoziţia dintre substantivele de gen masculin ce atestă frecvent la singular flexiunea **–o** şi cele de gen feminin, ce posedă la singular flexiunea **–a** [23, p.126–127]: it. *fratello*, sp. *hermano*; it. *sorella*, sp. *hermana*; it. *amico*, sp. *amigo*; it. *amica*, sp. *amiga*; aceleaşi mărci denotă şi formele de masculin şi feminin ale adjectivelor: it. *buono*, sp. *bueno*; it. *nuovo*, sp. *nuevo* etc. Există şi alte flexiuni menite a exterioriza această opoziţie: **- e (**masc., fem.); **0 (**masc.**) –a (**fem.**)**: it., sp. *madre, padre*; it., sp. *grande*; sp. *español / española*, *estudiante, feliz* etc.

Spre deosebire de idiomurile romanice occidentale, în română „conexiunea adjectivului cu numele poate fi realizată şi prin repetarea cazului": o casă frumoasă / unei case frumoase. Genului i se atribuie o

valoare relaţională, cea „de a lega prin acord substantivul de determinanţii săi nominali”: *copii cuminţi, fete harnice, această întâmplare, aceşti oameni, graiul nostru, mâni tremurânde* etc.

Un alt specialist în materie, D.Copceag, constată că, în comparaţie cu unele idiomuri neromanice – slave şi germanice, „în limbile romanice categoria genului este mai „gramaticalizată”, repezentată mai bine în planul expresiei, decât în limbile germanice şi cele slave. Sincretismele romanice de tipul *verde* ... trebuie interpretate ca un fenomen accidental, care nu duce la desfiinţarea categoriei genului (în planul expresiei)” [4, p.57]. Semnificaţiile de gen sunt exprimate de variate determinative ale substantivului – adjectivul, adjectivul pronominal (demonstrativ, posesiv ş.a.), articolul ş.a. A se compara: rom. *casa noastră*, it. *nostra casa*, sp. *nuestra casa*, fr. *notre maison*; rom. *femeia frumoasă*, it. *la bella moglie*, sp. *la mujer bonita*, fr. *la belle femme* etc.

Substantivele neutre româneşti reprezintă o categorie productivă şi denotă marca [- animat]. Ele desemnează diverse categorii de obiecte: *ciocan, strung, topor, tablou*, nume de jocuri: *fotbal*, *basket*, nume de senzaţii: *auz, văz, simţ*, fenomene ale naturii: *vânt, cutremur*, denumiri de alimente, produse, băuturi: *ceai, vin*, grupuri sociale ş.a.: *duet, regiment* etc. [5, p. 114]. La singular desinenţele specifice ale substantivelor neutre coincid cu cele ale genului masculin, iar la plural cu cele ale genului feminin: ele pot avea desinenţa **0**: *scaun, popor, obiect, caiet*; desinenţa **-u**: *lucru, teatru*, **-u** în diftong: *tablou, ecou, panou, ou*, **-i** în diftong: *pai, nai, cui,* **-e**: *spate*. La plural neutrele posedă desinenţele **-e, -uri, -ă**: *scaune, tablouri, popoare, caiete, ecouri, ouă*.

În limbile romanice occidentale le corespund, mai cu seamă, substantive de genul masculin: rom. *consiliu* (n.), fr. *conseil* (m.); rom. *vânt* (n.), it. *vento* (m.), sp. *viento* (m.), fr. *vent* (m.); rom. *tablou* (n.), fr. *tableau* (m.) etc. Sunt de semnalat unele reminiscenţe ale substantivelor de gen neutru în limba italiană, a căror formă coincide la singular cu cea a substantivelor de gen masculin, iar la plural – cu cea a substantivelor de gen feminin, ca şi în limba română. A se compara la singular: rom. *degetul lung*, it. *il dito lungo*, plural: rom. *degetele lungi*, it. *le dita lunghe*; singular: rom. *zidul înalt*, it. *il muro alto*, plural: rom. *zidurile înalte*, it. *le mura alta*.

În limba italiană se observă fluctuaţii de tipul: *il membro* (membru) / *le membra* (membrele corpului), *i membri* (membrii societăţii) [15]. De menţionat că unele substantive neutre în limba de origine nu şi-au păstrat forma respectivă nici în română, nici în idiomurile romanice occidentale şi chiar atestă fluctuaţii de gen: lat. *lumen* (n.), rom. *lume* (f.), it. *lume* (m.), sp. *lumbre* (f.); lat. *mare*, rom. *mare* (f.), it. *mare* (m.), sp. *mar* (m., f.)

În limba spaniolă există articolul de gen neutru *lo* şi pronumele neutre: *ello, lo, eso, esto, eso, aquello*. Articolul *lo* serveşte la substantivizarea adjectivelor: *el bueno* (bun) şi *lo bueno* (binele). Pronumele neutre apar în ambianţe de felul: „Que es esto?" (Ce-i aceasta?), „*Debemos saberlo*" (Trebuie să ştim aceasta) şi nu atestă opoziţia dintre singular şi plural. În legătură cu cele relatate, M. Manoliu-Manea subliniază: „Când sunt pronume, formele neutre anunţă sau preiau informaţia unor nume feminine sau masculine. *Neutrul pronumelui încetează aşadar să mai fie dirijat de afixele de gen ale numelui*" [15, p.140]. Şi în franceză, alături de formele pronumelui demonstrativ de gen masculin *celui-ci* (*là*) şi de gen feminin *celle-ci* (*là*), se foloseşte pronumele neutru cela (ça).

O trăsătură distinctivă a limbilor romanice rezidă în diferenţierea după forma de gen şi după sens a substantivelor de tipul: sp. *el plazo* (termenul) – *la plaza* (piaţa); sp. *el pez* (peştele) – *la pez* (smoala); it. *il fine* (scopul) – *la fine* (sfârşitul) ş.a. [23, p.133].

În limbile română şi spaniolă există aşa-numitul „gen personal" [5, p.115], examinat din perspectiva particularităţilor fonetice şi morfosintactice ale unor substantive dotate cu semele + animat, + uman. Asemenea substantive sunt anticipate la cazul acuzativ de prepoziţia *pe* în română şi *a* în spaniolă: rom. „Îl văd pe Ion", sp. „*Veo a Juan*".

La redarea categoriei de număr, în limbile română şi italiană este întrebuinţată flexiunea de plural **–i** pentru masculine, **-e** pentru feminine [15, p. 161], pe când în limbile franceză şi spaniolă se utilizează flexiunea **–s** pentru ambele genuri. A se compara substantive de genul masculin, la singular şi la plural: rom. *frate / fraţi*, it. *fratello / fratelli*; rom. *băiat / băieţi*, it. *ragazzo / ragazzi*; rom. *prieten / prieteni*, it. *amico / amici*; fr. *frère / frères*, sp. *hermano / hermanos*, fr. *garçon / garçons*, sp. *muchacho / muchachos*, fr. *ami / amis*, sp. *amigo / ami-*

gos şi, respectiv, substantive de genul feminin, la singular şi la plural: rom. *casă / case*, it. *casa / case*, rom. *prietenă / prietene*, it. *amica / amiche*, rom. *fată / fete*, it. *ragazza / ragazze*; fr. *maison / maisons*, sp. *casa / casas*, fr. *amie / amies*, sp. *amiga / amigas*, fr. *fille / filles*, sp. *muchacha / muchachas*.

❖ *Cazul, categoria „conectivă neiterativă". Mijloace sintetice şi analitice de exprimare a valorilor cazuale*

În opinia acad. I.Coteanu, cazul „este forma pe care o iau substantivele, pronumele, numeralele, articolul şi adjectivele spre a se putea îmbina între ele, precum şi a se pune în legătură cu verbul" [5, p.44].

Cu referire la categoria vizată, savanţii au emis păreri controversate. M.Manoliu-Manea consideră cazul drept categorie „conectivă neiterativă" [15, p.188], evidenţiind mijloacele analitice de redare a acestuia în limbile romanice occidentale. Lingviştii care definesc cazul drept o categorie universală, proprie tuturor limbilor, îşi întemeiază opinia pe criteriul *semantic*, făcând abstracţie de forma gramaticală a cazurilor. În baza criteriului *morfologic,* se constată existenţa acestei categorii doar în limbile sintetice. Mai este formulată şi o a treia părere, potrivit căreia cazul ar fi o categorie pur *sintactică*. De aici provine următoarea definiţie: „Cazul este forma pe care o ia numele, pentru a intra în relaţii cu alte cuvinte în propoziţie". Cazul constituie o categorie morfologică redată cu ajutorul diferitelor logoforme, iar semantica i se determină în contextul propoziţiei, pornind de la funcţia sintactică şi raporturile dintre nume cu alte cuvinte.

În limba română, valorile cazuale se pot reda atât pe cale analitică, cât şi pe cea sintetică. În prima situaţie, se recurge la cuvinte auxiliare – prepoziţii, articole. Astfel, la declinarea substantivelor cu articol nehotărât acesta reprezintă un instrument analitic de exteriorizare a raporturilor cazuale. În procesul declinării se schimbă numai articolul nehotărât: *un student / a unui student / unui student, pe un student*. Declinarea substantivelor cu articol hotărât cuprinde forme sintetice, fiindcă articolul în cauză apare în rol de flexiune: *studentul / studentului / studentului /studentul, studentule* etc. Însă, substantivele proprii – nume de persoană masculine, unele substantive comune (masculine, feminine la genitiv /dativ) primesc articolul hotărât antepus.

Formele analitice de caz se exprimă cu ajutorul prepoziţiilor. A se compara în limba română cuplurile ce marchează semnificaţia de genitiv: *fiica profesorului / fiică de profesor; directorul întreprinderii / director de întreprindere*. La redarea genitivului analitic se folosesc prepoziţiile: *de, de la, la, din, pentru,* de ex.: *razele soarelui / raze de soare; roţile de la automobil /roţile automobilului; oamenii satului / oamenii din sat* etc. Dativul analitic este anticipat de prepoziţiile: *la, către, pentru, pe la, faţă de* ş.a.: *distribuie elevilor manuale / distribuie manuale la elevi; face semne celor adunaţi / face semne către cei adunaţi* etc. În limba română unele raporturi semantice pot fi exteriorizate atât de substantive în genitiv, cât şi de acuzativul prepoziţional în funcţie de atribut substantival:

Raportul	**Cazul genitiv**	**Cazul acuzativ**
Raport de apartenenţă, filiaţie	directorul şcolii	director de şcoală
raport temporal	aerul verii	aerul de vară
raport spaţial	obiceiul ţării	obicei de ţară

Genitivul din limba română marchează valorile subiectivă (*venirea oaspeţilor*), obiectivă (*prelucrarea metalului*), calitativă (*frumuseţea fetei, omenia colegilor*), valoarea de apartenenţă (*fratele mamei*), explicativă (*apele fluviului*), partitivă (*ferestrele casei*) ş.a., iar acuzativul poate indica obiectul care suferă acţiunea, suportă anumite modificări, apare ca rezultat al unei acţiuni (*a smulge rădăcinile, a vopsi pereţii, a scrie o poezie*), agentul acţiunii (*clădire zidită de muncitori*), conţinutul obiectului (*recipient cu apă*), raporturile partitiv (*a-i da pâine*), sociativ (*vine cu mama*), calitativ (*livezi în floare*), instrumental (*taie cu foarfecele*) ş.a.

În idiomurile romanice occidentale este utilizat doar modelul analitic de redare a semnificaţiilor de caz, ce include prepoziţii şi articole. De exemplu, valoarea genitivului se atestă în îmbinări ce conţin prepoziţia **de** + articolul (definit / indefinit) + substantivul: *sp. la casa de mi padre, it. la casa del mio padre, fr. la maison de mon père*.

Trebuie să menţionăm că prepoziţia **de** introduce variate tipuri de atribute, apte a dezvălui raporturile posesiv, material, de conţinut ş.a.:

rom. *casă de piatră; poartă de aramă*; rom. *o masă de lemn*, it. *una tavola di legno,* fr. *une table de bois*; rom. un pahar de apă, fr. un verre d'eau. Atât în limba română, cât şi în alte limbi romanice, în sintagmele atributive sunt folosite şi alte prepoziţii; **cu, din, a**: rom. *coş cu mere*, *oamenii din sat*; rom. *fata cu ochi albaştri*, fr. *la fille aux yeux bleus*, sp. *la muchacha de los ojos azules*.

Semnificaţia de dativ este desemnată cu ajutorul prepoziţiei **a / à** + articolul (definit / indefinit) + Substantivul şi introduce obiectul indirect: it. *Do questi libri al mio amico*; sp. *Doy estos libros a mi amigo;* fr. *Je donne ces livres* à *mon ami*. În limba franceză aceeaşi prepoziţie indică destinaţia ca în îmbinarea: *un pot au lait*, iar în limba spaniolă poate anticipa atât obiectul indirect, cât şi cel direct: „*La madre ama a su hijo*" (mama îşi iubeşte copilul). Şi în limba română prepoziţia *pe* este considerată drept marcă a obiectului direct: „*Îl vede pe copil*", „*O conduce pe mama acasă*".

Analizând rolul cuvintelor auxiliare în idiomurile romanice, M.Manoliu-Manea susţine că „folosirea prepoziţiilor pentru precizarea raporturilor face inutilă prezenţa morfemelor de caz", ceea ce a avut consecinţe în structura gramaticală a limbilor romanice occidentale, iar „tendinţa limbii vorbite spre concret şi rapiditate a jucat, desigur, un rol important în grăbirea procesului de dispariţie a vechii flexiuni sintetice" [15, p.189].

❖ *Categoria determinării în limbile romanice*

În diferite limbi, categoria determinării comportă natură deictică şi sintactică. Prof. D.Irimia defineşte determinarea în felul următor: „este interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor şi „obiectul" denumit de substantiv, din perspectiva cunoaşterii în interiorul relaţiei clasă – constituenţi" [13, p.54]. Savantul relevă două variante bilaterale de opoziţii: *nedeterminare – determinare; determinare minimă – determinare maximă.*

Nedeterminarea semnifică rămânerea „obiectului" denumit de substantiv în afara opoziţiei *cunoscut – necunoscut* şi poate fi obiectivă şi subiectivă. Nedeterminarea obiectivă, de factură sintactică, este legată de anumite funcţii sintactice ale substantivului. În cadrul predicatului nominal, în calitate de nume predicativ, substantivul apare

nedeterminat: „*Tânăra deveni studentă*”. Nedeterminarea subiectivă demonstrează „indiferenţa subiectului vorbitor faţă de individualizarea obiectului denumit de substantiv”, ca în exemplul: „*Soarele se prevede printre nori…*”

Determinarea, opusă nedeterminării, are conţinut sintactic. În anumite funcţii sintactice, substantivul indică un nume de obiect particular, „detaşat de clasa de obiecte, prin funcţionarea sintactică a substantivului” [13, p.54]. Determinarea minimă semnifică delimitarea unui obiect din propria clasă de obiecte: „*...la răsărit, sub soare, un negru punct s-arată* ” (V.Alecsandri). Determinarea maximă înseamnă detaşarea unui obiect din clasa de obiecte denumită de substantiv; graţie unor mărci speciale, obiectul este concretizat, relevându-se o informaţie care îl face cunoscut: „*Soarele şi luna mi-au ţinut cununa*” (Mioriţa). Determinarea se realizează în funcţie de conţinutul lexical şi de clasele semantice ale substantivelor. De notat că substantivele proprii marchează obiecte individuale şi nu posedă categoria determinării, iar substantivele ce indică substanţe, materia, metale ş.a. denotă fie determinarea zero (*Am băut lapte / apă*), fie determinarea maximă (*Am fiert laptele*).

La nivel morfologic, categoria determinării corelează cu clasa lexico-gramaticală a articolului. Potrivit concepţiei acad. I.Coteanu, articolul realizează următoarele funcţii:

- arată în ce măsură obiectul numit de substantiv este cunoscut sau este considerat cunoscut;
- leagă între ele diverse părţi de vorbire;
- transformă unele părţi de vorbire în substantive;
- asigură declinarea indicând cazurile gramaticale [5, p.32].

În limba română, articolele denotă funcţia de flexiune nominală, astfel încât paradigma declinării este întemeiată pe formele de caz ale articolului [6, p.135–136].

Atât în limba română, cât şi în limbile romanice occidentale se atestă articolul substantival hotărât (definit) şi cel nehotărât (indefinit). Celelalte categorii de articole diferă: astfel, româna posedă articolele adjectival şi cel posesiv, iar franceza şi italiana conţin articolul partitiv. Formele acestora sunt incluse în tabelul ce urmează:

Varietăţile articolelor în limbile romanice

Articol definit	**Articol indefinit**	**Alte categorii de articole**
Italiană: il / i; lo/gli; l' /gli; la /le	uno, una	***Articol partitiv:*** del, della
Franceză: le, la / les	un, une /des	***Articol partitiv:*** du, de la / des
Spaniolă: el / los, la / las	uno, una	***Articol posesiv:*** al,a, ai, ale
Română: -l, le /i; -a /-le	un, o /nişte	***Articol adjectival:*** cel, cea, cei, cele

În limbile romanice occidentale, spre deosebire de limba română, se atestă contopirea (amalgamarea) formelor articolului definit cu diverse prepoziţii care îl anticipează [21, p.223], ceea ce reflectă următorul tabel:

Forme ale articolului definit, contopite cu diverse prepoziţii

Limba	**Prep.+Articol**
Italiană	al, allo, alla; del, dello, della; nel, nello, nella; sul, sullo, sulla; pel, pella, col, collo, colla
Spaniolă	al, a la, del, de la
Portugheză	ao, a, do, da, no, na, pelo, pela
Franceză	au, a la, du, de la

Comentând fenomenul vizat în limba italiană, lingvista M.Manoliu-Manea remarcă: „În italiană, sudura articolului cu prepoziţia depăşeşte cadrul general romanic, extinzându-se şi asupra prepoziţiilor *in* (*in+il = nel, in+ la = nella* etc.), *con* (*con + il = col, con+ lo = collo* etc.),

per (*per + il = pel, per + i = pei* etc.), *su* (*su + il = sul, su + la = sulla* etc.)" [15, p.192]. Autoarea nu acceptă ideea despre un caz „ablativ" în italiană, care ar avea un „comportament" deosebit, similar cu cel al prepoziţiilor corespunzătoare din limba de origine. Argumentul ar fi că „în italiană, la fel ca în toate celelalte limbi romanice, în afară de română, nu se poate vorbi de existenţa unor cazuri la categoria numelui, întrucât substantivul, ca de altfel şi adjectivul, nu au forme diferite care să fie cerute de poziţia în lanţul vorbirii (sintagmatic)" [15, p.193].

❖ *Aspecte ale tipologiei pronumelor în limbile romanice*

Dintre toate limbile romanice, româna posedă un număr sporit de forme cazuale ale pronumelor, delimitându-se nominativul, genitivul, dativul, acuzativul. Spre deosebire de alte idiomuri romanice, româna cunoaşte opoziţia dintre dativ şi acuzativ la toate persoanele şi posedă variante ale formelor scurte: *îmi* spune, *îmi* va face, *mi*-a spus, dă-*mi*.

În limba spaniolă, formele oblice ale pronumelor personale de pers. I-a şi a II-a nu se diferenţiază în ipostaza de obiecte directe sau indirecte în care sunt folosite, ci în funcţie de faptul dacă sunt sau nu precedate de prepoziţie [15, p.220; 21]: nominativ: *yo*; dativ-acuzativ.: *me, a mi*; prepoziţional: *de / a / con mi*. Spaniola atestă şi variantele: *conmigo, contigo*, *consigo*. La persoana a III-a, dativul (*le*) şi acuzativul (*lo, la*) se identifică în ambianţa [+personal].

În limba franceză există aceeaşi formă pentru dativ – acuzativ, la pers. I-a şi a II-a (me, te). Formele de pers. a III-a (*il, elle*) pot fi înlocuite prin substantive şi păstrează valoarea pronominală: *il dit / l'homme dit*. Forma utilizată după prepoziţie apare în toate formele emfatice şi în cele neemfatice absolute: *Moi, je viens. Qui a dit ça? Toi.*

Limba italiană, la pers. I-a şi a II-a singular şi plural, conţine forme unice pentru dativ şi acuzativ: *mi, ti, ci*, *vi*. Se disting forme absolute de nominativ: *io, tu, egli* ş.a. şi de caz oblic: *me, te, lui, lei, loro.*

Româna posedă forme de nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ: acesta / acestuia; aceştia / acestora, acela / aceluia, aceia / acelora ş.a., pe când celelalte limbi romanice nu dispun de flexiune cazuală pentru pronumele demonstrative. În italiană se utilizează pronumele demonstrative: *ci, cio, questo, costui, quello, colui, stesso, codesto, medesimo*; în spaniolă menţionăm demonstrativele: *este, aqul, ese, mismo*;

franceza conţine pronumele demonstrative: - *ci, ce, ce(t), celui, même.* Categoria pronumelor posesive cuprinde variate forme: it. *mio, mia, tuo, tua, suo, sua, nostro, nostra, vostro, vostra, loro*; sp. *mio, mi; mia, mi; tuyo, tu; suyo, su, suya, su; nuestro, nuestra; vuestro, vuestra*; fr. *mien, mon; mienne, ma; tien, ton; tienne, ta; sien, son; sienne, sa; notre, votre, leur*. În limbile romanice, cu excepţia limbii franceze, determinativele posesive pot anticipa sau succeda numele: sp. *mi amigo / un amigo mio*; it. *il mio amico / un amico mio* [21, p.227–230] etc.

În cadrul pronumelor relativ-interogative, menţionăm două forme cazuale ale reflexelor romanice: rom. *cine* şi *cui*; it. *chi* şi *cui*; sp. *cuyo*. În franceză, neutrul *que* are forma oblică *quoi*, care apare în funcţie de subiect în construcţii interogative: *Quoi de nouveau*? Pronumele relativ-interogativ rom. *ce*, it. *che*, sp. *que*, fr. *qui* nu are flexiune de caz. Cât priveşte pronumele relativ *que* din limba franceză, sunt de indicat formele de caz: nominativ-acuzativ *que*; gen. *dont* (de unde), prep. à*, de quoi*.

❖ *Generalităţi privind diateza verbului în limbile romanice. Diateza „factitivă" în franceză*

În limbile romanice s-au constituit trei diateze: activă, pasivă şi reflexivă, care atestă unele particularităţi de ordin funcţional şi combinatoric. În limbile franceză şi italiană, forma reflexivă a verbelor tranzitive formează timpurile perfective cu auxiliarul „a fi", iar activul cu auxiliarul „a avea" [21, p.254]: *je me suis lav*é */ je t'ai lav*é. În limba franceză construcţia reflexivă este întrebuinţată mai rar în comparaţie cu româna ş.a., iar agentul indefinit este marcat cu ajutorul pronumelui **on**. A se compara: rom. „*Se vede un munte*"; fr. „*On voit une montagne*".

Diateza pasivă în limbile romanice se formează după modelul analitic. A se compara: rom. „*Mama îl mângâie pe copil*", „*Copilul este mângâiat de mama*" şi fr. „*La mère caresse l'enfant*" , „*L' enfant est caressé par sa mère*"; rom. „*Tatăl îşi iubeşte copilul*", „*Copilul este iubit de către tatăl său*" şi sp. „*El padre ama a su hijo*", „*El hijo es amado por su padre*".

Cu referire la franceză, se menţionează, alături de diatezele activă, pasivă şi reflexivă, şi despre diateza factitivă (*la voie factiti-*

ve). Se consideră că factitivul implică trei actanţi, dintre care unul este în acelaşi timp obiectul acţiunii „de a determina la o acţiune" şi subiectul acţiunii determinate [15, p.207]: „*Tu me fais rougir*" (Mă faci să roşesc). După cum susţin lingvistele E.A.Referovskaia şi A.K.Vassilieva, „construcţiile ce conţin verbul *faire* + infinitif trebuie să fie considerate ca forme ale unei diateze „factitive". Aceste construcţii posedă o caracteristică stabilă şi bine determinată, ce rezidă în faptul că subiectul construcţiei este reprezentat drept iniţiator al unei acţiuni pe care nu o realizează el însuşi, ci îl face pe altcineva să o îndeplinească. Acest „altcineva" este desemnat în frază de un complement direct" [19, p.229]: „*Il avait fait sortir ses compagnons*" (El i-a făcut să iasă pe însoţitorii săi); „*Tu me fais comprendre cette idée*" (Mă faci să înţeleg această idee).

❖ *Modurile verbale prin prisma teoriei lui G.Guillaume privind cronogeneza*

Reputatul lingvist francez Gustave Guillaume, fondator al lingvisticii *psihomecanice*, promovează concepţia privind natura unică a trei categorii verbale – aspectul, modul şi timpul. Cunoscutul savant francez este de părere că „aspectul, modul şi timpul reprezintă unul şi acelaşi lucru considerat în momente diferite" [11, p.11]. Contrar gramaticii tradiţionale, care evidenţiază caracterul eterogen al categoriilor nominalizate, viziunea psihomecanică schiţează trei faze ale ***cronogenezei*** ce semnifică formarea ***imaginii-timp*** în gândire. În conformitate cu teoria menţionată, funcţia de bază a *modurilor verbale*, numite ***cronoteze***, rezidă în fixarea fazelor în procesul *cronogenezei*. Modurile verbale nu sunt altceva decât faze sau „pauze" în dinamica formării imaginii-timp [26; 27, p.111].

Potrivit teoriei lui G.Guillaume, întregul sistem al limbii, inclusiv nivelul morfologic, este o reflectare a lumii obiective în conştiinţa umană. Astfel, orice acţiune sau stare este examinată în raport cu „*timpul interiorizat*" şi „*timpul exteriorizat*". În sistemul limbii, formele morfologice ale verbului sunt menite a raporta acţiunea la un anumit „timp exteriorizat", fiind, totodată, apte a dezvălui corelaţia faţă de „timpul interiorizat" [27, p.110]. Formarea treptată a imaginii-timp este „întreruptă" de „pauze" ce finalizează anumite etape ale

acestei mişcări continue, pentru care fiecare limbă elaborează categorii morfologice adecvate [24, p.5–11; 25, p.69–84].

Pe axa ce înfăţişează ***timpul cronogenetic*** se delimitează trei faze, dintre care faza iniţială marchează timpul **in posse,** când imaginea-timp este ***realizabilă***; faza medie se referă la timpul **in fieri**, ***în devenire***, când imaginea-timp se creează în gândire; faza finală corelează cu timpul **in esse**, ce corespunde unei ***imagini terminate***.

Faza ***in posse*** denotă *infinitivul şi participiul*; timpul ***in fieri*** constituie *conjunctivul*, iar *indicativul* corespunde timpului ***in esse***. Este lesne de observat că schema postulată de către savantul francez nu este completă, lipsind, dintre modurile personale, condiţionalul şi imperativul. Cel dintâi este raportat la formele de viitor ale indicativului, pe când imperativul, cu precădere „mod al gândirii", include forme preluate de la acelaşi indicativ, dar şi de la subjonctiv.

Pornind de la schema imaginii-timp, unii cercetători sunt tentaţi a califica „formele nominale" ale verbului – infinitivul şi participiul – drept nepersonale şi atemporale; formele conjunctivului ar fi personale şi „atemporale", iar cele ale indicativului – personale şi temporale. Altfel spus, infinitivul şi participiul evocă, deopotrivă, ideea de verb: infinitivul – din perspectivă virtuală, iar cel de-al doilea – din perspectivă aspectuală [18]. Semnificaţia virtuală nu-i lipseşte conjunctivului, capabil a se raporta la persoană; indicativul ancorează acţiunea în timp, raportându-se la persoană. În acord cu teoria analizată, gramatica tradiţională nu pune în evidenţă decalajul dintre valorile reale ale formelor gramaticale şi cele atribuite prin definiţie.

❖ *Tipologia modurilor personale în limbile romanice*

Lingvistul C.Dimitriu observă că „la analiza verbului românesc trebuie avute în vedere **toate** *felurile în care este prezentată acţiunea ca proces în actul comunicării (reală, posibilă, condiţionată-dorită, ireală, nesigură, poruncită-permisă*), fără ignorarea nici unuia din aceste feluri…" [7, p.541]. Aceeaşi părere este valabilă şi în cazul limbilor romanice occidentale care posedă următoarele moduri personale: indicativul, conjunctivul, imperativul, condiţionalul (sau condiţional-optativul) cărora în română – limbă romanică orientală – li se adaugă modul prezumtiv.

➢ ***Indicativul***

În sistemul modurilor personale al limbilor romanice, indicativul se distinge printr-o varietate impunătoare de forme temporale, realizând opoziţia ternară **trecut – prezent – viitor**. Indicativul comportă o serie de trăsături prin care li se opune celorlalte moduri personale.

Din punctul de vedere al conţinutului, modul analizat se distinge prin semele: **[+ real], [+ cert]** şi redă acţiuni *reale, sigure*. Indicativul intră în relaţii opozitive cu alte moduri personale, în baza raporturilor *real* şi *ireal, cert* şi *incert*. Dintre timpurile acestuia, viitorul indicativ are tangenţe cu imperativul, înglobând „formele unei realităţi proiectate". În opinia prof. D.Irimia, „viitorul reprezintă, în interiorul modului indicativ, timpul unei relative incertitudini, iar *imperativul* este, de fapt, din punctul de vedere al protagonistului comunicării, un mod al certitudinii relative" [13, p.225].

Atât în română, cât şi în alte limbi romanice, indicativul denotă „**marca zero**" sau „**morfemul zero**" [1, p.150; 3, p.152; 13, p.226] în planul expresiei: nu dispune de indici structurali / formali, specializaţi în a desemna sensul categorial modal, care, însoţind întreaga paradigmă, să-l diferenţieze de celelalte moduri personale. Dintre toate modurile verbale, doar indicativul cuprinde cele trei timpuri fundamentale: trecut – prezent – viitor, exteriorizând variate semnificaţii.

În sfera indicativului din limbile romanice se observă unele fenomene comune şi diferenţiale: în idiomurile romanice occidentale s-a creat simetria timpurilor de indicativ [23], astfel încât fiecărui timp simplu (sintetic) îi corespunde un timp compus (analitic). Prezentul corelează cu perfectul compus, iar auxiliarul acestuia apare la prezent; imperfectului îi corespunde mai-mult-ca-perfectul al cărui auxiliar este folosit la imperfect; perfectul simplu corelează cu perfectul anterior al cărui auxiliar este utilizat la perfectul simplu; viitorului indicativ îi corespunde viitorul anterior al cărui auxiliar este întrebuinţat la viitor.

A se compara formele: fr. *je parle – j'ai parlé; je parlais – j'avais parlé; je parlai – j'eus parlé, je parlerai – j'aurai parlé*; it. *parlo – ho parlato; parlavo – avevo parlato; parlai – ebbi parlato; parlero – avro parlato*; sp. *hablo – he hablado; hablaba – habia hablado; hablé – hube hablado; hablaré – habré hablado.*

O asemenea simetrie lipseşte în limba română: *vorbesc – am vorbit; vorbeam – vorbisem; vorbii; voi vorbi.* Mai mult decât atât, unor timpuri sintetice din română le corespund timpuri analitice în idiomurile romanice occidentale, şi viceversa: unele timpuri analitice din română corelează cu cele sintetice în limbile romanice occidentale. De exemplu, viitorului indicativ românesc, format pe cale analitică, îi corespunde acelaşi timp construit pe cale sintetică în limbile romanice occidentale; mai-mult-ca-perfectului sintetic românesc îi corespunde mai-mult-ca-perfectul analitic în celelalte idiomuri romanice. A se compara: rom. *voi cânta,* it. *cantero*, sp. *cantaré*, fr. *chanterai* etc.; rom. *scrisesem*, fr. *j'avais écrit* etc. Tabelul de mai jos conţine unele timpuri ale indicativului în limbile confruntate:

italiana	**spaniola**	**franceza**	**româna**
parlo – ho parlato	hablo – he hablado	je parle – j'ai parlé	vorbesc – am vorbit
parlavo – avevo parlato	hablaba – habia hablado	je parlais – j'avais parlé	vorbeam – vorbisem
parlai – ebbi parlato	hablé – hube hablado	je parlai – j'eus parlé	vorbii

- **Conjunctivul**

Conjunctivul (respectiv, it. *congiuntivo*, sp. *subjuntivo*, fr. *subjonctif*) este definit ca mod al acţiunii „*ireale*", opus indicativului, mod al acţiunii *reale*. Este apt a exprima variate valori afective, ceea ce-i justifică marca de mod al *subiectivităţii*, al *afectivităţii*. Modul vizat „situează acţiunea verbală *sub semnul incertitudinii*", desemnând acţiuni realizabile, *posibile*, dar *nesigure* şi intră în opoziţie cu indicativul, „mod al *realităţii*, al *certitudinii-realitate*". Indicativul este modul „constatării exprese a realităţii, iar subjonctivul, opusul său contradictoriu, este modul non-constatării" [20].

Opoziţia dintre conjunctiv şi indicativ presupune două valori fundamentale ale modului analizat: una *modală*, detectabilă în propoziţii independente, şi alta – *amodală*, preconizată în cadrul subordonatelor. Unitatea morfologică a conjunctivului (subjonctivului) este evidentă în corelaţie cu indicativul, iar semantica acestuia „face parte din structura în care apare".

În variate contexte, conjunctivul redă o gamă bogată de valori [12], care nu pot fi reduse la o singură semnificaţie modală de bază atât în poziţie independentă, cât şi în cadrul subordonatelor. Trebuie reţinut că în ambianţe de felul: „*Vreau ca ei să facă aceasta*” ; „*Mă îndoiesc să vină devreme*” etc., semnificaţiile optativă şi dubitativă se datorează, întâi de toate, sensului verbelor regente *vreau, mă îndoiesc*, şi nu în aceeaşi măsură verbului la conjunctiv din subordonatele respective. După cum susţin cercetătoarele E.A.Referovskaia şi A.K.Vassilieva, „nu se reuşeşte a stabili o corelaţie constantă între formele verbale şi modalitatea frazei subordonate” [19, p.236].

O părere peremptorie emite cercetătoarea Paula Gherasim: „Conjunctivul prezent poate actualiza, prin formele sale, toate modalităţile stabilite […]; forţa modală a conjunctivului a făcut ca unii lingvişti să susţină că acest mod constituie „singura formă verbală autentică ce exprimă modalitatea” [10, p.163].

Cercetătoarea M.Borchin îşi propune să examineze potenţialul expresiv al conjunctivului „din perspectiva valorilor modale pe care acesta le poate actualiza individual sau în combinaţie cu alţi modalizatori” [2, p.73]. M.Borchin distinge două tipuri de conjunctiv:

- conjunctivul în ipostaza de modalizator „slab”**,** în „condiţii de dependenţă sintactică”, care se asociază cu semiauxiliarele de modalitate, cu diverse verbe modale; cu adverbele de modalitate etc.;
- conjunctivul în calitate de modalizator „tare”, „distribuit în condiţii de independenţă sintactică”.

În limba română se observă substituirea infinitivului prin conjunctiv – fenomen specific limbilor din uniunea lingvistică balcanică. În limbile romanice occidentale în ambianţe similare este preferat infinitivul şi alte moduri. A se compara: rom. *vreau să scriu*; it.*voglio scrivere*; fr. *je veux écrir*, sp. *deseo escribir*; rom. *mă faci să plâng*, it. *mi fai piangere*, sp. *me haces llorar*, fr. *tu me fais pleurer*; rom. *stau să plâng*, sp. *estoy llorando*, it. *sto piangendo*.

Modul menţionat este utilizat în contexte de tipul: fr. „Elle est mécontente *que* vous nous *quittiez*” (Ea este nemulţumită că ne părăsiţi); „Je veux *qu'ils viennent*” (Vreau să vină (ei)); „Il a rencontré quelqu'un *qui sache* resoudre ce problème” (El a întâlnit pe cineva

care să poată rezolva această problemă); it. „Spero che Maria *sostenga* l'esame" (Sper ca Maria să ia examenul); „Voglio che tu *venga*" (Vreau ca tu să vii); „Se tu *fossi* gia arrivato!" (Dacă ai fi ajuns deja! / Să fi ajuns deja!); sp. „Quiero una casa que *tenga* jardin" (Vreau o casă care să aibă grădină); „*Antes de que llegue* mi marido, prepararé la cena" (Înainte ca să vină soţul meu, voi pregăti cina).

Conjunctivul independent şi-a păstrat diverse semnificaţii: cea de *coniunctivus imperativus*: rom. *să intre*, it. *che entri*! fr. *que entre*! sp. *que entre*; cea de *coniunctivus optativus*: fr. *Dieu te veuille*! sp.: *Dios quiere*; fr. *Ainsi soit-il*; *Vive la patrie*; it. *Evviva la patria*! etc.

- **Condiţinal-optativul**

Sensul de bază al modului condiţional-optativ este cel al *posibilităţii* – dorite, condiţionate, presupuse. Iată cum îl caracterizează prof. C.Dimitriu: „*Modul condiţional-optativ* cuprinde forme flexionare verbale ce exprimă (la fel cu ale conjunctivului) **două** *conţinuturi modale* **fundamentale** – *acţiunea ca proces considerată* **realizabilă**, **posibilă** şi *acţiunea ca proces considerată* **ireală**" [7, p.554]. D.Irimia distinge „trei ipostaze fundamentale" ale modului în discuţie: de *potenţial*, de *ireal* şi de *optativ*, subliniid că acţiunea acestuia „poate fi privită dintr-o perspectivă *statică*, a caracterului ei *potenţial*, sau dintr-una *dinamică*, a trecerii de la *potenţial* la real" [13, p.249].

Condiţional-optativul cu valoare de *potenţial***,** sugerează acţiuni realizabile, posibile, fără să fie precizat dacă aceasta este îndeplinită sau nu şi fără a dezvălui autenticitatea afirmaţiilor locutorului: „*Ar fi avut* o casă unde să se adăpostească" (G.Călinescu); „El *n-ar fi îndrăznit să plece*. De-aceea a rugat pe viitorul lui stăpân să vie…" (V.Eftimiu).

A se compara: fr. „Je *pourrais* vous conseiller..." (Aş putea să vă sfătuiesc); sp. „*Seria* interesante estudiar" (Ar fi interesant de studiat), it. „*Prenderesti* una tazza di tè?" (Ai vrea să iei o ceaşcă de ceai?).

Condiţional-optativul cu valoare de *optativ* exprimă o acţiune dorită, realizabilă; valoarea optativ-deziderativă se datorează, în variate contexte, verbelor modale *a vrea, a dori, a ruga, a pofti, a prefera, a voi, a plăcea* ş.a. Asemenea condiţional-optativului cu

valoare potenţială, cel cu sens optativ este întrebuinţat preferenţial în propoziţii independente, regente: „*Dare-ar fi dat* Dumnezeu să nu mai fi avut trecere şi stare în Ţara Moldovei …" (M.Sadoveanu); „Un om subţire … *ar vrea,* bunăoară, copii de la o anumită femeie, pe care o iubeşte…" (G.Călinescu).

Aceeaşi semnificaţie modul analizat comportă şi în alte limbi romanice: fr. „Je *voudrais* vous parler" (Aş vrea să vă vorbesc); it. „*Darei* tutto per aiutarti" (Aş da totul pentru a te ajuta); „*Dovresti* dirmi la verità" (Ar trebui să-mi spui adevărul);

Condiţionalul-optativ cu valoare de *condiţional* se atestă în componenţa unor enunţuri unde sunt redate două procese diferite, între care se stabileşte un raport condiţional. Atât verbul din regentă, cât şi cel din subordonată sunt la condiţional (prezent sau perfect).Verbul în componenţa subordonatei condiţionale marchează condiţia, indispensabilă pentru îndeplinirea acţiunii din propoziţia regentă / principală: „*Aş fi căzut* demult victima lor, *dacă* Providenţa *nu* mi-*ar fi trimis* un arhanghel protector …" (V.Eftimiu); „*Să fie* măria sa femeie şi mamă, *ar cugeta* altfel …" (M.Sadoveanu).

A se compara: fr. „S'il faisait beau temps, nous sortirions" (Dacă ar fi fost vreme frumoasă, am fi ieşit); „Si tout allait bien, je *pourrais* partir" (Dacă totul ar fi în regulă, aş putea pleca); it. „Ieri *saremmo andati* da lui, se stava in buona salute" (Am fi venit la el ieri dacă s-ar fi simţit bine); sp. „Yo *viajaria*, pero no puedo" (Aş călători, dar nu pot); sp. „Si yo *tuviera* tiempo, *iria* al cine" (Dacă aş avea timp, aş merge la cinema).

Semnificaţia de *ireal* este evidentă în frazele cu subordonate comparative de inegalitate, în care conectorii *ca şi cum, ca şi când, de parcă* contribuie la redarea unei comparaţii ipotetice / ireale, iar verbul predicat poate fi întrebuinţat atât la prezentul, cât şi la perfectul condiţional: „Toţi tăceau însă *parcă* le-*ar fi fost frică* să nu tulbure somnul unui bolnav istovit de suferinţe"; „Bătrânul clipi din ochi, *ca şi când n-ar fi înţeles* întrebarea" (G.Călinescu).

În tabelul ce urmează sunt incluse forme ale condiţional-optativului şi ale conjunctivului (subjonctivului) ale căror modele diferă de cel din limba română:

română	italiana	spaniola	franceza
aş cânta aş fi cântat	canterei avrei cantato	cantaria habria cantado	je chanterais j'aurais chanté
să cânt să fi cântat	canti abbia cantato cantasse avesse cantato	cante haya cantado cantase cantara hubiese (hubiera) cantado	que je chante que j' ais chanté que je chantasse que j'eusse chanté

- **Imperativul**

În corelaţie cu alte moduri personale, imperativul se înscrie în sfera modurilor *certitudinii*, ceea ce-l apropie de indicativ şi îl delimitează de condiţional-optativ, conjunctiv şi prezumtiv. Acţiunile redate de modul menţionat sunt percepute drept certe de către locutor, odată ce se impune îndeplinirea obligatorie a ordinului.

Locutorul (subiectul vorbitor) consideră acţiunea exprimată de imperativ (pers. a II-a) drept *reală*, pe când persoana care o înfăptuieşte o apreciază drept *realizabilă, posibilă*. Imperativul este considerat un mod al *certitudinii presupuse* [13, p.215] ce „se cuprinde între modurile certitudinii vorbitorului – relativă – că acţiunea verbală se va săvârşi. Se apropie, prin caracterul relativ al certitudinii, de viitorul indicativului" [13, p.256].

Trăsătura semantică de bază, atribuită imperativului, în opoziţie cu celelalte moduri, este semul volitiv**.** Spre deosebire de celelalte moduri personale, imperativul românesc nu posedă categoria timpului. Exprimarea ordinului, a îndemnului, a sfatului, a rugăminţii ş.a. în momentul vorbirii implică planul prezentului la care se raportează acest mod, chiar dacă îndeplinirea acţiunii se proiectează în viitor: „*Ridică* ochii, staroste Căliman, îmi porunceşte măria sa." (M.Sadoveanu); „Generalul îşi curmă reflecţiile şi-i zise poruncitor: – *Ia notă* că locotenetul Bologa va fi repartizat la muniţii!" (L.Rebreanu); „*Lasă* linguşirile şi vicleniile. *Răspunde* dacă acesta e străinul cu care ai stat de vorbă…" (M.Sadoveanu).

În limbile romanice occidentale se utilizează diverse forme (afirmative şi negative) ale imperativului. Franceza posedă forme de imperativ la persoana a II-a singular şi I-a şi a II-a plural: *Passe ! / Passons!*

/ Passez!; Laisse! / Laissons! / Laissez! ; *Sois! / Soyez! / Soyons!; Aye! /Ayons! Ayez!;Mange! /Ne mange pas!; Mangeons! /Ne mangeons pas!; Mangez! /Ne mangez pas!*

În limbile spaniolă şi italiană acest mod dispune de forme speciale la persoanele a II-a singular şi plural, a III-a singular şi plural, I-a plural. De exemplu, imperativul spaniol include forme de tipul: la persoana a II-a singular şi plural: *Habla ! No hables! / Hablad! No hableis!*; la persoana a III-a singular şi plural: *Hable! No hable! / Hablen! No hablen!*; la persoana I-a plural: *Hablemos! No hablemos*!

În italiană sunt întrebuinţate forme afirmative de persoana a II-a singular şi plural: *Raconta! / Racontate*!; persoana a III-a singular şi plural: *Raconti! Racontino*!; la persoana I-a plural: *Racontiamo*! şi cele negative: *Non racontare! / Non racontate*!; *Non raconti! /Non racontino!; Non racontiamo*!

Modul analizat este dotat cu semnificaţii similare: fr. „*Rentrez* immédiatement!" (Întoarceţi-vă imediat!); „Ayez pitié de moi!" (Aveţi milă de mine!); „*Prends* un medicament et *essaye* de dormir" (Ia un medicament şi încearcă să dormi); „*Ne touche* à rien!" (Nu atinge nimic!); sp. „*Ten* el cuaderno!" (Ţine caietul!); „*Escribe* la carta!" (Scrie scrisoarea!); „*Ven* conmigo!" (Vino cu mine!); it. „*Dammi* del pane!" (Dă-mi pâine!); „*Cammina* piu piano!" (Mergi mai încet!); „*Vieni* domani!" (Vino mâine!)

- **Prezumtivul**

Spre deosebire de limbile romanice occidentale, româna mai posedă un mod personal – prezumtivul, considerat „modul presupunerii, al bănuielii, al ipotezelor privind desfăşurarea sau nedesfăşurarea unei acţiuni verbale, existenţa sau inexistenţa unor caracteristici ale verbului propoziţiei" [13, p.253]. Lingvistul Gh.Constantinescu-Dobridor îl descrie în felul următor: „**Prezumtivul** este modul personal caracterizat prin morfemele segmentale de viitor, de conjunctiv şi de condiţional-optativ-potenţial ale auxiliarului morfologic *a fi* (respectiv: *va fi, să fi, ar fi)* şi printr-un conţinut ce exprimă *o posibilitate probabilă*, sub două forme temporale: *prezentul* (timp specific, construit cu gerunziul) şi *perfectul* (timp nespecific, omonim, construit cu participiul)" [3, p.155]. În gramaticile de limba română sunt relevate două serii de forme ale prezumtivului:

- timpul prezent ce include perifrazele gerunziale: cele ce conţin doar *viitorul va fi + gerunziul* (*va fi zicând, vor fi aşteptând*) sau perifrazele gerunziale cu viitorul, conjunctivul şi condiţionalul-optativ + gerunziul (*va fi zicând, să fi zicând, ar fi zicând*) [13, p.252–256];
- timpul perfect, constituit din *viitorul va fi + participiu* (*va fi zis, va fi aşteptat*) sau formele de viitor anterior, perfect conjunctiv şi condiţional-optativ (*va fi zis, să fi zis, ar fi zis* etc) [7]. De exemplu: *„Or fi bănuit* ei ceva şi dau acum vina pe mine" (G.Călinescu); „*O fi venind* de departe şi *ţi-o fi frig* pe gerul acesta, trage căruţa…" (M.Preda).

În studiul *La grammaticalisation du présomptif en roumain*, C.M. Popescu afirmă că, din punct de vedere semantic, prezumtivul ar fi, mai degrabă, „o variantă modală a potenţialului", redat printr-o formă specială, ce ar putea fi „calificată, eventual, drept o *variantă a condiţionalului*" [17, p.160].

Modul analizat exteriorizează variate semnificaţii: presupunerea, ipoteza, nedumerirea, detaşarea de cele afirmate, eventualitatea, dubiul, nesiguranţa, bănuiala etc. Sunt concludente exemplele: *„Or fi bănuit* ei ceva şi dau acum vina pe mine" (G.Călinescu); „*Vor fi fiind* şi alţii, dar nu cutează să vie într-această singurătate, unde stăpâneşte bătrânul" (M.Sadoveanu); „Ce e cu ăştia? se întrebă Guica trăsnită de întoarcerea aceasta a celor doi. De ce *n-o fi plecat*?" (M.Preda); „Acum mă duc că m-*o fi aşteptând* tata" (L.Rebreanu); „Înţelegând că-s apăraţi de un vrăjitor tatar, care *zice că s-ar fi aflând* aici la Timiş…" (M.Sadoveanu); „Serile …răzeşenii căutau să ghicească, oare ce musafiri *o fi având* părintele, oare ce le-*o fi pus* matuşca pe masă, despre ce-*o fi vorbind*?" (I.Druţă).

❖ *Tipologia modurilor nepersonale în idiomurile studiate*

Toate limbile romanice atestă infinitivul, participiul, gerunziul, iar româna – şi supinul. Dintre limbile romanice, româna a pierdut terminaţia infinitivală **-re**, pe când în limbile romanice occidentale infinitivul prezent are terminaţiile: **-re** în italiană, **-ar, -er, -ir** în spaniolă, **-er, -ir, -oir** în franceză, fiind folosit la diatezele activă, pasivă şi reflexivă. Prof. D.Copceag remarcă: „Limbile romanice se caracterizează prin existenţa unui raport de *corelaţie* între morfemul specific al infiniti-

vului şi morfemele altor forme ale aceluiaşi verb" [4, p.64], ceea ce implică disocierea verbelor în câteva conjugări şi reflectarea de către formanţii infinitivului a acestei diviziuni.

Participiul perfect pasiv este întrebuinţat în toate limbile romanice: rom. *spus, văzut, împodobit*; it. *terminato*, *fatto*; sp. *hecho, dicho*, fr. *dit, vu, fait* ş.a. În franceză, spaniolă se atestă şi participiul prezent: fr. *menaçant, perdant, suivant*; sp. *comiente, durmiente, alarmante* etc. În franceză formaţiunea poate funcţiona ca adverb şi ca adjectiv, de exemplu: „L'année *suivante*, elle partira a Paris." (Anul viitor ea va pleca la Paris), iar în spaniolă participiul prezent se încorporează deseori în categoria adjectivelor, adverbelor sau a substantivelor: *permanente* (permanent), *estudiante* (student), *bastante* (suficient).

Participiul perfect apare în construcţii participiale absolute: rom. *Odată testamentul scris, femeia moare*; it. *Fatto il testamento, la donna muore*; sp.: *Hecho el testamento, la mujer muere*; fr. *Le testament fait, la femme meurt*.

În toate limbile romanice este utilizat gerunziul (în franceză – le Gérondif): rom. *cântând*, it. *cantando*, sp. *cantando*, fr. *en chantant*. De exemplu: Tout *en marchant*, il réfléchissait à ce qu'il allait lui dire." (Mergând, el se gândea la ceea ce îi va spune); sp. „Aprendo español *conversando* con el professor" (Învăţ spaniola, conversând cu profesorul); it. „Abbiamo visto il padre *ritornando* a casa" (L-am văzut pe tata întorcându-se acasă).

Dintre idiomurile romanice, spaniola conţine variate sintagme gerunziale, apte a exterioriza valori aspectuale, de exemplu: „Mi hermano *està durmiendo*" (Fratele meu doarme (acum)); „*Estoy mirando* el cuadro" (Privesc tabloul).

Spre deosebire de limbile romanice occidentale, în care *verba sentiendi* (verbele simţirii) regentează construcţia *Acc. cum infinitivo*: it. „Lo vedo *venire*", fr. „Je le vois *venir*", în limba română, în ambianţa aceloraşi verbe este folosită construcţia „Acuzativ cu gerunziu": „Îl văd *venind*". Dintre toate limbile romanice, supinul se atestă doar în română în variate poziţii sintactice, cumulând valorile verbală, substantivală, adjectivală.

În cele ce urmează vom releva unele particularităţi funcţionale ale infinitivului în limbile romanice. În calitate de verb, infinitivul comportă

regim verbal (regentează obiectul direct şi indirect), poate fi raportat la persoană; îi sunt proprii categoriile diatezei, ale tranzitivităţii / intranzitivităţii etc. Trăsăturile verbale şi nominale ale modului analizat au evoluat în mod diferit, ceea ce condiţionează unele deosebiri de ordin funcţional. Astfel, în limba portugheză, alături de infinitivul «nepersonal» are circulaţie «*infinitivul personal*», dotat cu marcherii personei [23, p.330, 335] şi cuprinde forme de tipul: *falar, falares, falar; falarmos, falardes, falarem*. În italiană şi franceză este întrebuinţat *infinitivul istoric*, considerat drept echivalent al perfectului [16, p.89].

În limbile romanice occidentale – franceză, italiană, spaniolă – sunt folosite frecvent variate tipuri de propoziţii infinitivale. Substituind substantivul în anumite anturaje, formaţiunea dată se poate substantiviza, preluându-i indicii nominali (articolul ş.a.). Fenomenul remarcat s-a extins în spaniolă, unde semnalăm structuri de tipul: *el decirlo, el oirte, verle* etc. [23, p.356].

Infinitivul poate fi întrebuinţat atât independent, cât şi dependent. În ipostază independentă, realizează funcţiile de subiect şi predicat. De exemplu, în limba franceză, infinitivul în rol de subiect poate fi însoţit sau nu de indicele prepoziţional **de**: fr. *Mentir, c'est une honte*. (A spune minciuni este o ruşine); *Ça ne vous embête pas, de mourir*? (Nu vă înfurie ideea de a muri?)

În funcţie de predicat, modul analizat apare atât cu verbul copulativ, cât şi neînsoţit de acesta. În propoziţia enunţiativă infinitivul poate fi asertiv, exclamativ, interogativ. Îmbinarea *Subiect* + *Infinitiv* poate fi centrul predicativ al *propoziţiei infinitivale*, considerate ca echivalent al construcţiei „accusativus cum infinitivo".

Atât în română, cât şi în alte idiomuri de aceeaşi origine, infinitivul denotă multiple semnificaţii [23, p.356–357]:

- valoare de *imperativ*: rom. *A se stinge focurile*! fr. *Eteindre les feux*! sp. *No tocar!* (A nu se atinge!);
- spre deosebire de limba română, în limbile romanice occidentale este utilizat *infinitivul istoric* ce corespunde, funcţional, indicativului: fr. *Et lui de repondre* (El începu să răspundă); *Et les enfants de crier* (Copiii începură să strige);
- modul menţionat exprimă valori afective: *Moi mentir*! (Eu să mint?), sensul debitativ: *A vous de jouer*! (Trebuie să jucaţi!).

Atât în română, cât şi în limbile romanice occidentale, modurile nepersonale sunt utilizate din abundenţă în componenţa sintagmelor predicative, în construcţiile cauzative, în ipostaza diferitelor complemente (directe, indirecte, circumstanţiale) [13, p.260–284; 23, p.357]. În ambianţele semnalate, în franceză şi în alte limbi romanice occidentale se atestă frecvent infinitivul, pe când în română infinitivul poate fi concurat nu doar de modurile nepersonale (supin, participiu), ci şi, mai cu seamă, de conjunctiv [12, p.496–497].

În idiomurile romanice occidentale sunt răspândite îmbinările cu infinitivul, apte a exprima diverse valori aspectuale: fr. *commencer + à + Infinitif, achever + de + Infinitif, terminer + de + Infinitif etc.*; sp. *volver +a +Infinitivo, ponerse + a +Infinitivo, echar(se) + Infinitivo, ir +a + Infinitivo ş.a.* şi modale: fr. *vouloir + Infinitif, pouvoir + Infinitif; sp. haber + de + Infinitivo, tener + que + Infinitivo ş.a.* [19, p.316; 23, p.359] etc.: sp. *ha de hacer* (are de făcut), *se echo a reir* (începu să râdă); fr. *il ne peut revenir* (el nu poate reveni), *nour voulons chercher* (vrem să căutăm) etc.

În limbile romanice occidentale (bunăoară, în spaniolă şi franceză), modului analizat i se atribuie semnificaţii circumstanţiale în ambianţe de tipul: „*Al salir* del trabajo, me encontré con Juan" (Plecând de la lucru, m-am întâlnit cu Juan); „*De haberlo sabido*, habriamos preguntado" (Dacă am fi ştiut, am fi întrebat); fr. „*A la voir*, il fut content" (Văzând-o / Când a văzut-o, el se bucură).

În limba franceză infinitivul se poate asocia cu verbul dominant atât cu marca **de**, cât şi privat de aceasta. Infinitivul fără **de** se îmbină cu verbele impersonale: *il faut, manquer, faillir, avoir beau + l'Infinitif*, cu verbele modale: *vouloir*, *pouvoir, savoir, avoir a* + l'Infinitif, cu verbele intenţionale: *préferer, aimer mieux, désirer*, *souhaiter, esperer, compter, penser + l'Infinitif*, cu verbele *sembler, paraitre* + l'Infinitif. Precedat de marca **de**, modul vizat se îmbină cu verbele ce arată năzuinţa, cele faziale şi cu verbele ce exprimă teama.

În limbile romanice se întrebuinţează construcţiile cauzative ce conţin infinitivul [19, p.319–324]. Asemenea formaţiuni presupun interacţiunea a două subiecte, unul dintre care provoacă realizarea acţiunii de către celălalt subiect în construcţii eteroprosopice de tipul: fr. Je leur ai dit *de venir* à l'université (Le-am zis să vină la universitate);

Le lendemain elle me *fit appeler* (În ziua următoare, ea m-a chemat); sp. „Sus amigos los invitaron *a pasar* el domingo con ellos" (Prietenii săi l-au invitat să petreacă duminica cu ei).

În limba franceză, spre deosebire de română, este avansat gradul de coeziune între părţile componente ale construcţiilor cauzative *laisser + Infinitif, faire + Infinitif*, ceea ce împiedică intercalarea altor cuvinte între verbele respective şi infinitiv: „*Il les fit trésallir*", „ *Etienne la laissa passer*", „*Il laissa tomber sa coupe*". În franceză se atestă o multitudine de verbe regente ale formaţiunilor în discuţie: *pousser, contraindre, forcer* etc. Asemenea construcţii au drept echivalente în română subordonatele conjunctivale (completive, finale etc.).

Infinitivul se atestă în variate anturaje sintactice cu valoare destinativă şi finală. Anticipat de prepoziţia **a**, comportă sens *debitativ* şi cel *limitativ*: fr. *Facile à dire, difficile à faire* (Uşor de zis, greu de făcut); *Elle met la théière à bouillir* (Ea a pus ceainicul să clocotească). Cu semnificaţie destinativă, este folosit şi în poziţie postnominală: *machine* à *coudre; fer* à *repasser*. În diferite limbi romanice, infinitivul este apt să indice în ce rezidă esenţa unui fenomen, obiect: rom. *Înţelepciunea constă în a înţelege esenţa lucrurilor*; fr. *Le courage consiste* à *donner raison aux choses*.

În română infinitivul nu este apt să apară în contexte de felul: fr. *Il n'est pas homme* à *insister sur ce qui le touche plus* (Nu este omul care să insiste asupra lucrurilor care îl afectează mai mult). Infinitivul complineşte adjectivul, precizând modul în care este redată o însuşire: *Il avait cru rester libre d'arrêter cette aventure*. (Crezuse că va putea să oprească această aventură).

În limba franceză, infinitivul anticipat de prepoziţia **de** arată cauza unei acţiuni sau stări: *Je tremble de t' ennuyer* (Mi-i frică să nu te plictisesc), iar cel precedat de prepoziţia **pour** denotă sens final: fr. *Il commence à parler pour remarquer aussitôt*...(Începe să vorbească pentru a remarca îndată...). Cu aceeaşi semnificaţie este întrebuinţat infinitivul fără prepoziţie, asociat cu verba movendi: fr. *Il vient nous chercher* (El vine să ne caute) [22].

Cele relatate în această secţiune sunt reflectate în tabelul „***Fenomene lingvistice de ordin gramatical în limbile romanice***":

Domeniul	Fenomenul lingvistic şi limbile care îl atestă sau nu
Morfologie: Clasa lexico-gramaticală a substantivului	✓ Categoria numărului este redată printr-un morfem special, diferit de morfemul de gen (sp., port.); morfemele de gen şi număr s-au contaminat (fr., it., rom.). ✓ Genul şi numărul sunt redate prin determinativul numelui (fr.) sau prin flexiune (it., sp., port., rom.). ✓ Prezenţa substantivelor neutre (rom., ital.), lipsa acestora (sp., port., fr.). ✓ Determinanţii numelui se declină (rom.) sau nu se declină (it., sp., port., fr.).
Clasa lexico-gramaticală a articolului	✓ Prezenţa articolului partitiv (fr., it.) şi lipsa acestuia (sp., port., rom.). ✓ Prezenţa articolelor adjectival şi posesiv (rom.) şi lipsa lor (fr., sp., it.).
Clasa lexico-gramaticală a pronumelui	✓ Valoarea posesivă se redă prin pronume posesiv (fr.) sau prin articolul definit şi cazul dativ al pronumelui reflexiv (it., rom., sp., port.). ✓ Existenţa pronumelor subiective non-autonome (fr.) şi lipsa lor (sp., port., it., rom.). ✓ Pronumele non-autonom **on** în fr. şi lipsa lui în rom., it., sp., port.
Clasa lexico-gramaticală a adjectivului	✓ Modelul analitic al comparativului de superioritate, format cu adverbul *piu, plus* (it., fr.) şi cu adverbul *mas, mai* (sp., rom.). ✓ Prezenţa modelelor sintetic şi supletiv ale gradelor de comparaţie la adjective în it., sp., fr. şi lipsa acestora în rom.

Clasa lexico-gramaticală a verbului	✓ Modelul analitic de perfect compus ce inserează auxiliarul *a avea* (*avoir, haber, avere*) + participiul perfect al verbului de conjugat în toate limbile romanice; ✓ Modelul analitic de perfect compus cu auxiliarul *essere* / *être* (it., fr.) şi lipsa lui în rom., sp., port. ✓ Formele compuse, în general, inserează auxiliarele *avere* / *avoir*, *essere* / *être* (fr., it.) şi doar *haber* / *a avea* (sp., port., rom.); este folosit auxiliarul *tener / ter* (sp., port.) ✓ Forma analitică de mai-mult-ca-perfect (it., sp., port., fr.) şi lipsa ei (rom.); modelul sintetic de mai-mult-ca-perfect în română. ✓ Modelul sintetic de viitor indicativ (it., fr., sp., port.) de tipul: fr. *je ferai* şi cel analitic şi analitico-sintetic în rom.: *voi face / am să fac*; ✓ Existenţa viitorului anterior (it., fr., sp., port.) şi lipsa lui (rom.). ✓ Existenţa simetriei timpurilor simple (sintetice) şi compuse (analitice) în limbile romanice occidentale şi lipsa unei asemenea simetrii în română. ✓ Întrebuinţarea în limbajul vorbit, alături de cel al perfectului compus, a formelor de perfect simplu (it., sp., port., rom.) şi lipsa lor (fr.). ✓ Existenţa perfectului şi mai-mult-ca-perfectului conjunctiv (fr., it., sp., port.) şi lipsa lor (rom., fr. vorbită). ✓ Constituirea, alături de indicativ, conjunctiv şi imperativ, a condiţionalului (în toate limbile romanice) şi a prezumtivului (rom.). ✓ Utilizarea supinului, alături de conjunctiv şi infinitiv, în variate funcţii sintactice (rom.), lipsa lui (fr., it., sp., port.)

Clasa lexico-gramaticală a adverbului Sintaxă:	✓ Este întrebuinţat frecvent sufixul adverbial *-mente* (fr., it., sp., port.), pe când în română apare sporadic. ✓ Topica Subst. + Determ. (rom.) şi Determ. + Subst. (it., sp., port., fr.). ✓ Verbul de bază în sintagmele predicative cu semiauxiliarele modale şi aspectuale este utilizat la infinitiv (fr., sp.) sau şi printr-o formă personală (conj.) – (rom., port.); în limba română verbul de bază poate fi folosit şi la supin. ✓ Întrebuinţarea în ambianţa verbelor *sentiendi* a construcţiilor infinitivale (fr., sp., port., it.) şi a celor gerunziale (rom.). ✓ Tendinţa de a reduce utilizarea infinitivului şi de a-l substitui prin conjunctiv (şi supin) (rom.).

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Descrieţi mijloacele de redare a opoziţiilor categoriale de gen şi număr în limbile romanice.
2. Explicaţi termenul *gen personal* (în limbile română şi spaniolă).
3. Indicaţi substantive de gen neutru în limbile română şi italiană şi descrieţi „comportamentul" acestora.
4. Relevaţi mărcile categoriei de caz în română în raport cu limbile romanice occidentale.
5. Ilustraţi diferite categorii de articole în română şi în idiomurile romanice occidentale. Prin ce se deosebesc acestea în comparaţie cu articolele din limbile neromanice (germană, engleză ş.a.)?
6. Specificaţi semnificaţiile categoriei determinării.
7. Menţionaţi unele particularităţi ale pronumelor în limbile studiate.
8. Explicaţi în ce rezidă simetria timpurilor sintetice şi analitice în limbile romanice occidentale. Există acelaşi fenomen şi în română?

9. Exemplificaţi tendinţa de reducere a utilizării infinitivului şi de substituire a acestuia prin conjunctiv în limba română. Ce moduri îi corespund în franceză, spaniolă ş.a.?
10. Daţi exemple ce ar ilustra modelul: Subst. + Determ. din română şi modelul: Determ. + Subst. în limbile romanice occidentale. Ce particularităţi de topică a elementelor *determinat* şi *determinativ* atestă unele limbi neromanice (rusa, engleza ş.a.)?
11. Comparaţi modelele de sintagme predicative ce conţin diverse semiauxiliare în limbile studiate. Prin ce moduri este exprimat verbul de bază?
12. Comparaţi unele construcţii cu moduri nepersonale în limbile studiate. Ce elemente regente conţin acestea? Clasificaţi-le în funcţie de semantica lor.

Aplicaţii:

- Consultaţi tabelul: „***Fenomene lingvistice de ordin gramatical în limbile romanice"***. Caracterizaţi una din limbile romanice studiate (română, franceză, spaniolă, italiană) ţinând seama de trăsăturile ce le posedă.
- Citiţi Capitolul V „Identităţi formale" în: *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998, p.46–76. Scrieţi un rezumat al acestui capitol. Răspundeţi la întrebările:
- ✓ Ce conţinut i se atribuie sintagmei *identităţi formale*?
- Explicaţi opoziţia substantiv / adjectiv.
- ✓ Ce se înţelege prin *solidaritatea* categoriilor de gen şi număr în limbile romanice în comparaţie cu cele neromanice.
- ✓ Cum se exteriorizează flexiunea internă şi cea externă în limbile romanice în comparaţie cu cele germanice (engleză, germană)?
- Relevaţi tranzitivitatea procesuală şi cea rezultativă în limbile romanice.

Tema XI.
DIN ISTORIA TIPOLOGIEI LINGVISTICE

Obiective:

- să releve contribuţia fondatorilor tipologiei lingvistice: Fr.Schlegel, A.Schlegel, W. von Humboldt ş.a.;
- să explice conceptele şi teoriile elaborate de aceşti savanţi în domeniul tipologiei lingvistice;
- să compare interpretarea clasificării tipologice a limbilor de către W. von Humboldt, A.Schleicher, H.Steinthal, A.Potebnea;
- să argumenteze teza despre caracterul dinamic al tipurilor de limbi;
- să indice contribuţia savanţilor de la sfârşitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea (H.Schuchardt, B. de Courtenay) la elaborarea unor noi concepte de tipologie lingvistică;
- să examineze unele probleme axate pe tipologia lingvistică şi noile direcţii ale acesteia în concepţia lingviştilor din sec. al XX-lea (N.Troubetzkoy, T.Milewski, E.Coşeriu, N.Chomsky, V.Solnţev ş.a.);
- să evalueze realizările în materie de tipologie lingvistică în perioada sec. XIX-XXI.

Subiecte:

- Prima paradigmă a tipologiei lingvistice. Fondatorii acesteia (W. von Humboldt ş.a.)
- A doua paradigmă a tipologiei lingvistice (A.Schleicher, H.Steinthal, A.Potebnea)
- A treia paradigmă a tipologiei lingvistice (H.Schuchardt, B. de Courtenay)
- A patra paradigmă a tipologiei lingvistice (E.Sapir, N.Marr, I.I.Meşcianinov ş.a.)
- A cincea paradigmă a tipologiei lingvistice (G.Greenberg, E.Coşeriu, N.Chomsky ş.a.).

Bibliografie

1. *Chomsky N.* Cunoaşterea limbii. Bucureşti, 1996.
2. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998.

3. *Coşeriu E.* Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Chişinău, 1994.
4. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
5. *Ducrot O., Schaeffer J.M*. Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului. Bucureşti, 1996.
6. *Frâncu C*. Curente şi şcoli lingvistice ale secolului nostru. Iaşi, 1997.
7. *Gheorghiu M.* Probleme de tipologie contrastivă a limbilor. Determinanţi congruenţi de relaţie. Bucureşti, 1981.
8. *Graur Al., Wald L*. Scurtă istorie a lingvisticii. Ed. a 2-a. Bucureşti, 1965.
9. *Humboldt W. von*. Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii. Bucureşti, 2008.
10. *Ionaşcu Al.* Clasificarea tipologică. În: Tratat de lingvistică generală / Red. resp. Al.Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971, p.452–282.
11. *Ionescu E.*Manual de lingvistică generală. Bucureşti, 1992.
12. *Lyons J*. Introducere în lingvistica teoretică. Bucureşti, 1995.
13. *Munteanu E.* Humboldt şi humboldtianismul / Introducere. Humboldt W. von. Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii. Bucureşti, 2008.
14. *Novac L., Oglindă E*. Lingvistica generală. Materiale didactice. Chişinău, 1998.
15. *Oglindă E.*Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chişinău: CEP USM, 2005.
16. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.
17. *Robins R.H*. Scurtă istorie a lingvisticii. Iaşi: Polirom, 2003.
18. Tratat de lingvistică generală / Red. resp.: Al.Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971.
19. *Vraciu A*. Studii de lingvistică generală. Iaşi: Junimea, 1972.
20. *Алпатов В.М.* Актуально ли учение Марра? În: Вопросы языкознания (Москва), 2006, №1, с.3-15.

21. *Березин Ф.М*. История лингвистических учений. Москва, 1984.
22. *Гринберг Дж*. Квантитативный подход к морфологической типологии языков. În: Новое в лингвистике. Вып.3. Москва, 1963, с.60-95.
23. *Гухманн М.М*. Историческая типология и проблема диахронических констант. Москва, 1981.
24. *Даниленко В.П.* Общая типология языков в концепции Э.Сепира. old.islu.ru/danilenko/articles/sepirtipol.htm
25. *Десницкая А.В*. Лингвистические взгляды братьев Шлегель и их роль в формировании исторического языкознания. În: Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. *Десницкая А.В*. Ленинград, 1984, с.54-104.
26. *Десницкая А.В*. Понятия языкового роазвития и языковой истории в лингвистической концепции Августа Шлейхера. În: Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. *Десницкая А.В*. Ленинград, 1984, с.236-276.
27. *Кацнельсон С.Д*. Содержательно-типологическая концепция Вильгельма Гумбольдта. În: Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. *Десницкая А.В*. Ленинград, 1984, с.126-135.
28. *Кацнельсон С.Д*. История типологических учений. În: Грамматические концепции в языкознании XIX века. Ленинград: Наука, 1985, с.6-58.
29. *Климов Г.А*. К взаимоотношению генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. În: Теоретические основы классификации языков. Москва, 1980, с.6-23.
30. Мещанинов И.И. Эргативная конструкция в языках различных типов. Ленинград, 1967.
31. *Мещанинов И.И*. Члены предложения и части речи / Отв. ред.: В. З. Панфилов, П. Я. Скорик. Академия наук СССР. Отделение литературы языка. [Изд. 2-е]. Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 1978.

32. Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / Отв. редактор: Б.А.Серебренников. Москва: Наука, 1973.
33. Развитие типологии в СССР. И.И. Мещанинов. bachelor.ucoz.ru/load/v_m_alpatov...**tipolog**ii_v.../6-1-0-276
34. *Сепир Э*. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва, 1993.
35. *Солнцев В.М*. К вопросу о предмете и задачах типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.151-154.

❖ *Prima paradigmă a tipologiei lingvistice. Fondatorii acesteia (W. von Humboldt ş.a.)*

În istoria tipologiei lingvistice se disting câteva perioade sau paradigme, începând cu prima jumătate a sec. al XIX-lea până la începutul sec. al XXI-lea. În cele ce urmează propunem o descriere succintă a paradigmelor tipologiei lingvistice.

Cea dintâi paradigmă cuprinde prima jumătate a sec. al XIX-lea, avându-i ca reprezentaţi pe fraţii Fr.Schlegel şi A.Schlegel [25, p.54–104], W. von Humboldt [27, p.126–135]. În perioada vizată, sunt puse în discuţie variate probleme de tipologie lingvistică, mai cu seamă clasificarea morfologico-tipologică a limbilor lumii, corelaţia dintre formele internă şi externă ale limbii, gradul de sinteză a acestora ş.a. Referindu-se la dificultăţile unei asemenea clasificări, cercetătorul E.Ionescu observă: „... acei care au purces la o atare clasificare nu şi-au ales ca punct de reper limba însăşi, ci un nivel al ei, şi anume: **morfologia**. Este şi motivul pentru care multe din clasificările tipologice ale limbilor mai sunt denumite şi clasificări morfologice" [11, p.29].

O concepţie argumentată privind problemele semnalate emite reputatul lingvist german **W. von Humboldt (1767 – 1835)**, despre care cercetătorul E.Munteanu remarcă: „Ideile sale îşi păstrează valabilitatea şi pot sugera oricând, la o lectură atentă a textelor…, noi ipoteze pentru o mai adecvată înţelegere a limbajului şi a limbilor umane" [9, p.22]. Probleme de tipologie sunt abordate în lucrările lui W. von Humboldt: „Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii", 1822; „Über die

Kawi-Sprache auf der Insel Jawa" („Despre limba kawi de pe insula Jawa"),1836–1839 ş.a.

În opinia lui Humboldt, **conceptul lingvistic** este fondat pe raportul dintre *conţinut* şi *expresie,* dintre material şi ideal; în limbă nu există materie în afara formei, întrucât forma însăşi serveşte pentru delimitarea limbilor. Conţinutul şi forma constituie o integritate nedisociabilă în cadrul simbolului lingvistic, iar conceptul lingvistic presupune interdependenţa celor două laturi. În limbă coexistă şi se presupun reciproc *formele externă* şi *internă*: cea dintâi determină specificul fiecărei limbi şi corespunde materiei sonore a limbii şi modului de organizare a acesteia. Conceptul *formă internă* semnifică nu numai ansamblul de sensuri (lexicale şi gramaticale) de care dispune limba, ci şi un model funcţional, structura abstractă a limbii, în general, ce înglobează o totalitate de structuri ale limbii [9, p.16].

W. von Humboldt susţine că gradul de sinteză între cele două forme diferă de la o limbă la alta: în unele idiomuri acesta este avansat, pe când în altele – scăzut. Savantul aplică ideea în cauză la clasificarea morfologico-tipologică cvadripartită care include tipurile: izolant, aglutinant, flectiv, incorporant. Potrivit concepţiei sale, idiomurile izolante, private de elementele relaţionale, în primul rând de flexiuni, atestă cel mai scăzut grad de sinteză a formelor internă şi externă, de aceea ar fi „imperfecte". Limbile flective, dimpotrivă, denotă un grad sporit de sinteză a formelor menţionate şi sunt evaluate drept „perfecte". Pretinsa „perfecţiune" a limbilor flective s-ar datora unui registru bogat de unităţi de relaţie, flexiunii şi altor afixe, variatelor mijloace derivative şi de compunere.

În legătură cu cele relatate, Humboldt delimitează gramatica generală şi cea particulară [28, p.29]. În gramatica generală sunt descrise categoriile gramaticale proprii diverselor limbi ale lumii, dezvăluindu-se posibilitatea de a transforma categoriile logice în cele ale limbii. Gramatica particulară este a unei singure limbi şi vizează corelaţia dintre categoriile gramaticale ale acesteia şi categoriile logice. Limba constituie „organul care generează ideea", fiindu-i specifică funcţia de formulare a gândurilor; prin intermediul unităţilor sale sunt elaborate categoriile gândirii. Astfel, forma internă este mijlocul de sinteză a conceptului şi a laturii materiale a cuvântului. Conceptul nu se poate lipsi de complexul sonor al cuvântului, după cum omul nu-şi poate pierde faţa: „Gândirea

este indisolubil legată de sunetele limbii; altfel, gândirea nu poate obţine claritate, iar reprezentarea nu poate deveni noţiune" [15, p.21].

Savantul postulează ideea despre varietatea tipologică a funcţiilor atribuite formelor lingvistice: pe de o parte, limbile denotă finalităţi comune şi principii generale de ordin structural (caracterul articulat al sunetelor vorbirii, existenţa elementelor continue şi discontinue, disocierea limbii în vocabular şi gramatică etc.), iar, pe de altă parte, se observă unitatea de conţinut, ceea ce implică plurilingvismul şi traducerile din unele limbi în altele [27, p.129].

❖ *A doua paradigmă a tipologiei lingvistice (A.Schleicher, H.Steinthal, A.Potebnea)*

A doua paradigmă a tipologiei lingvistice este reprezentată de **A.Schleicher (1821 – 1868), H.Steinthal (1823 – 1899), A.Potebnea (1835 – 1891).** Savantul german A.Schleicher enunţă ideea despre limbă ca fenomen dinamic în cadrul *teoriei evoluţioniste*. Transformarea stadială a tipurilor morfologice înglobează trei faze: *tipul izolant* al formelor unisilabice, *tipul aglutinant* şi *tipul flectiv*, considerat „superior", ce comportă trăsăturile stadiilor anterioare [15, p.30; 16, p.320; 26, p.246]. Schleicher susţine că cele trei tipuri de limbi s-ar fi dezvoltat consecutiv unul din altul în epoca preistorică, iar în perioada istorică s-ar produce „dezintegrarea" limbii, însoţită de modificări de ordin gramatical.Tipul izolant ar fi cel mai vechi şi ar servi ca bază pentru formarea şi evoluţia celorlalte tipuri de limbi.

Asemenea lui Humboldt, A.Schleicher exagerează caracterul primordial al tipului izolant, considerat „cel mai vechi" şi, implicit, „imperfect" şi pretinsa „perfecţiune" a limbilor flective [14, p.22–23]. Savantul nu observă, deocamdată, că evoluţia tipului morfologic poate avea loc şi de la tipul flectiv spre cel izolant etc. [A se vedea: *„Limbile Europei şi reflectarea lor sistematică",* Bonn, 1850].

Un alt lingvist german, H.Steinthal, a emis o concepţie genetico-tipologică [28, p.32], ipoteza despre sincretismul numelor arhaice, fază relativ târzie a propoziţiilor bimembre. În lucrarea *Caracteristica principalelor tipuri de limbi* (1860), el a abordat problema clasificării tipologice a limbilor, încercând să elucideze corelaţia dintre substanţa şi forma limbii. În opinia sa, ar exista două categorii de limbi

[15, p.44]: 1) *limbile amorfe,* „lipsite de formă”, bunăoară birmana, thailandeza, limbile altaice, idiomurile amerindiene ş.a., în care nu este demarcată substanţa şi forma limbii; 2) limbile dotate cu formă, de exemplu, chineza, limbile indo-europene şi semitice, în care este cu putinţă delimitarea substanţei şi a formei.

Potrivit concepţiei savantului ucrainean A.A. Potebnea, categoriile logice se disting de cele lingvistice, iar categoriile gramaticale se divizează în propriu-zis lingvistice şi cele ce aparţin lingvisticii interne. A.A. Potebnea semnalează legătura dintre gradul de evoluţie a limbii şi gradul de diferenţiere a verbului de nume şi emite ideea despre caracterul dinamic al formelor gramaticale şi al categoriilor mentale corespunzătoare. Un rol de seamă revine *formei interne* ce reprezintă „raportul dintre conţinutul gândirii şi conştiinţă; ea arată cum ne imaginăm propria noastră idee” [15, p.50].

Se pune în discuţie problema privind procesul de dezvoltare a conţinutului de idei al formelor lingvistice: faza inferioară de evoluţie atestă predominarea numelor sincretice [28, p.40], apte a cumula sensul de obiect şi însuşirile acestuia. Spre deosebire de mulţi savanţi ai vremii, A.A. Potebnea repudiază ideea potrivit căreia dispariţia afixelor, de ex., a flexiunilor, ar însemna regresul sau degradarea limbii: orice limbă posedă structură gramaticală şi forme lingvistice corespunzătoare, indiferent de faptul dacă îi sunt caracteristice mărci formale sau nu; astfel, prioritate obţin mijloacele semantico-sintactice de redare a categoriilor şi a valorilor gramaticale [14, p.27].

❖ *A treia paradigmă a tipologiei lingvistice (H.Schuchardt, B. de Courtenay)*

A treia paradigmă a tipologiei lingvistice vizează sfârşitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea; reprezentanţi de vază sunt savantul austriac **H.Schuchardt (1842 – 1927)** şi savantul rus de origine franco-polonă **B. de Courtenay (1845 – 1929).** H.Schuchardt ia în considerare faptul că „luate în mod obiectiv, chiar şi limbile cele mai simple au importanţa lor tocmai pentru că, deşi nu posedă decât mijloace esenţiale şi, pornind logic de la construcţia lor, se poate ajunge la o structurare raţională a noţiunilor şi a denumirilor noastre ştiinţifice” [15, p.65].

Reputatul lingvist postulează teoria despre *continuumul lingvistic*, conform căreia nu există hotare tranşante între limbi şi dialecte, ci un continuum ce presupune trăsături structurale similare în diverse limbi ale lumii. Limbile, dialectele şi graiurile se întrepătrund, constituind multiple faze intermediare, înlănţuiri. Drept consecinţă, sunt contestate, în mod exagerat, unele concepte ale comparativisticii – „arbore genealogic", „strălimbă" ş.a. Potrivit concepţiei sale, *amestecul limbilor*, şi nu legile fonetice şi analogia, ar conduce la dezvoltarea limbii [14, p.32]. Teza în cauză stă la baza teoriei despre continuumul lingvistic: toate limbile sunt mixte, nu există limite între dialecte, o limbă trece în alta conform poziţiei sale geografice.

B. de Courtenay semnalează trei domenii ale tipologiei lingvistice: a) tipologia limbilor înrudite; b) tipologia limbilor neînrudite; c) tipologia limbilor învecinate teritorial. Cel din urmă se referă la uniunile lingvistice – concept formulat mai târziu de către N.Troubetzkoy, reprezentant al şcolii funcţionale pragheze. B. de Courtenay consideră că tipul lingvistic este o noţiune istorică şi se poate modifica cu trecerea timpului. Anticipând ceercetările în domeniul tipologiei contensive, savantul emite ideea despre posibilitatea de a efectua studiul tipologic atât din perspectivă sincronică / statică, cât şi diacronică (dinamică).

În lucrarea *Despre caracterul mixt al tuturor limbilor*, B. de Courtenay remarcă similitudini şi diferenţe structurale atât între limbile înrudite, cât şi între cele neînrudite şi susţine că „putem compara dezvoltarea limbilor romanice cu cea a limbilor indiene noi, evoluţia limbilor slave cu cea a limbilor semitice, dezvoltarea limbii ruse cu cea a limbii copte, dezvoltarea limbii engleze şi cea a limbii chineze etc." [apud: 15, p.94].

❖ *A patra paradigmă a tipologiei lingvistice (N.Troubetzkoy, E.Sapir, N.Marr, I.I. Meşcianinov ş.a.)*

A patra paradigmă a tipologiei lingvistice cuprinde prima jumătate şi mijlocul sec. al XX-lea, fiind reprezentată de N.Troubetzkoy, E.Sapir, N.Marr, I.I. Meşcianinov ş.a. În perioada semnalată sunt abordate probleme noi, de exemplu tipologia limbilor indo-europene, tipologia sintactică, tipologia contensivă [23], metodologia cercetărilor tipologice [32] etc.

Funcţionalistul praghez **N.Troubetzkoy (1890 – 1938)** a formulat şase criterii de ordin structural ce pun în evidenţă trăsăturile tipologice comune ale limbilor indo-europene, descrise în studiul *Cugetări despre problema indo-europeană* (1936): a) lipsa armoniei vocalice (asimilarea progresivă a vocalelor în limbile turcice, finougrice ş.a.); b) cantitatea consoanelor de la începutul cuvântului nu este mai mică decât cantitatea consoanelor în poziţia medie a acestuia; c) în limbile indo-europene unităţile lexicale pot să înceapă cu alte morfeme decât radicalul (de ex., prefixe); d) formele gramaticale sunt exprimate atât prin afixe, cât şi cu ajutorul alternanţei vocalice în temă, ce reprezintă flexiunea internă; e) limbile în discuţie se caracterizează şi prin alternanţe consonantice; f) subiectul este întrebuinţat la aceeaşi formă cazuală, cu precădere la nominativ, indiferent de tranzitivitatea / inranzitivitatea verbului predicat [16, p.345; 21, p.206]. Criteriile semnalate nu sunt exhaustive şi nu dezvăluie diversitatea structurală a limbilor indo-europene, dar pot fi invocate pentru a delimita din punct de vedere tipologic idiomurile flective de alte tipuri de limbi.

Savantul american **E.Sapir (1884 – 1939)** a reexaminat conceptul de *structură a limbii* şi clasificarea tipologică a limbilor lumii, elaborând noi criterii ale analizei tipologice. E.Sapir a definit limba drept un edificiu ale cărui „cărămizi" sunt unităţile semnificative, pe când fonemele ar fi materialul nestructurat din care sunt formate „cărămizile". Prin prisma acestei comparaţii, elementelor concrete ale limbii le corespund variate modele (= *patterns*) ce le atribuie elementelor respective o anumită formă [8, p.164; 34].

În lucrarea *Language* (1921), lingvistul american a enunţat ideea potrivit căreia orice limbă comportă trăsături structurale de bază, ce condiţionează prezenţa unor anumite sunete şi grupuri de sunete, unităţi lexicale, particularităţi de ordin gramatical, moştenite din limba de origine care determină căile de evoluţie a idiomurilor descendente.

În domeniul clasificării tipologice, lingvistul a promovat următoarele criterii: gradul relativ de sinteză sau de elaborare a cuvintelor limbii, gradul în care diferitele părţi ale cuvântului sunt sudate între ele; măsura în care conceptele relaţionale fundamentale ale limbii sunt exprimate direct ca atare [13, p.161]. După *gradul de sinteză*, sunt re-

levate patru tipuri de limbi: 1) tipul izolant (chineza, vietnameza, cambogiana, tibetana); 2) tipul sintetic slab (engleza, franceza, italiana, germana, olandeza, daneza), 3) tipul integral sintetic (araba, greaca, sanscrita, latina), 4) tipul polisintetic (eschimosa, algonchina).

În baza *gradului de coeziune* între părţile componente ale cuvântului sunt delimitate patru tipuri de limbi: 1) izolant; 2) aglutinant (limbile altaice, turca, bantu), 3) tipul inflectiv (latina şi greaca); 4) tipul simbolic (araba şi limbile semitice).

După *modul de redare a relaţiilor sintactice*, se menţionează un tip relaţional, în care relaţiile sintactice sunt marcate doar prin mijloace relaţionale şi un tip relaţional mixt, căruia îi aparţine majoritatea limbilor. Fiecare dintre tipurile semnalate include subtipuri simple şi complexe, astfel încât se disting idiomuri simple relaţionale, complexe relaţionale, simple de tip relaţional mixt şi complexe de tip relaţional mixt.

Între tipurile evidenţiate există multiple diferenţe; „principiul caracterului flectiv" preconizează prezenţa sau lipsa flexiunii. Repartizarea unor idiomuri la tipurile în cauză necesită precizări; drept limbi relaţionale sunt socotite unele idiomuri (chineza, turca ş.a.), între care se atestă deosebiri însemnate de ordin structural. Demarcarea limbilor simple şi a celor complexe este întemeiată, în principiu, pe prezenţa sau lipsa mijloacelor derivative – a afixelor. Din acest punct de vedere, nu este clar din ce motive franceza este inclusă în categoria limbilor simple, iar engleza – în categoria limbilor complexe [24].

În clasificarea tipologică promovată de E.Sapir, diverse tipuri de limbi denotă multiple tangenţe, divizându-se în subtipuri. Gradul de fuziune sau sudare a elementelor componente ale cuvintelor este extrapolat şi asupra limbilor izolante în care sunt indicate diferenţe între chineză şi limbile polineziene, cele din urmă reprezentând un subtip „aglutinant" [24]. Merită atenţie faptul că criteriul privind gradul de sinteză este aplicat nu doar pentru a delimita limbile izolante de cele incorporante, ci şi pentru a caracteriza limbile aglutinante şi flective.

Savantul georgian **N.Ia. Marr (1864 – 1934)** emite *teoria stadială*, susţinând ideea despre evoluţia de la formele inferioare la cele superioare. În procesul de evoluţie de la un stadiu la altul se formează clasele lexico-gramaticale (numele, pronumele, verbul etc.) şi catego-

riile gramaticale. În opinia sa, legităţile de formare a structurii gramaticale sunt aceleaşi pentru toate limbile lumii, iar normele stadiale în dezvoltarea gândirii se reflectă în fazele stadiale ale limbii.

Este postulată ideea privind *unitatea procesului glotogonic* [20, p.3-4]: în anumite faze de dezvoltare socială, unele elemente lingvistice se atestă în toate limbile lumii, de exemplu lexemul „su" („apă"). Toate cuvintele din diferite limbi ale lumii au aceeaşi origine, având la bază patru elemente primordiale: *sal, ber, ion, roş,* folosite iniţial în acţiuni magice. Elementul *roş* este „descoperit" în lexeme de felul: *красный*, *rouge*, *roth* etc.

La etapele timpurii, cuvântul denotă sincretism şi polisemantism; în dezvoltarea structurii gramaticale, un rol de seamă revine sintaxei. Asemenea presursorilor săi, N.Ia. Marr era de părere că limbile izolante reprezintă tipul primitiv, cel mai vechi, iar tipul superior constituie limbile flective. Concepţia sa conţine multe idei fanteziste, neconfirmate; lingvistul „nu putea nici generaliza faptele, nici să-şi demonstreze ipotezele. Numeroasele încercări de a o face generau afirmaţii evident absurde, deseori superficiale" [20]. Un exemplu concludent al interpretării sale eronate ar reprezenta limba germană, ale cărei unităţi arhaice, conform opiniei lui N.Ia. Marr, nu denotă originea indo-europeană a acesteia, ci o apropie de limba svană, de provenienţă cartvelică. Limbile franceză, engleză şi germană sunt considerate, din punct de vedere glotogonic, mai vechi decât latina: franceza nu şi-a pierdut declinarea şi conjugarea din latină, ci urmează să o elaboreze într-o fază ulterioară [20].

Lingvistul britanic R.H. Robins critică vehement speculaţiile lui N.Ia. Marr, susţinând că: „Este puţin probabil că azi mai există lingvişti care să-l ia în serios pe Marr. Ne vom aminti de el pentru aberaţiile lui sterile, un avertisment teribil al măsurii în care tirania modernă poate să înscăuneze o fantezie care contrazice realitatea" [17, p.279]. Credem că ar trebui triate afirmaţiile exagerate (chiar aberante!) ale lui N.Ia. Marr de realizările sale în domeniul cercetării limbilor caucaziene şi să apreciem obiectiv atât carenţele, cât şi unele părţi valoroase ale controversatei sale moşteniri lingvistice.

Savantul rus **I.I. Meşcianinov (1883 – 1967)** a elaborat lucrări importante în domeniul gramaticii [31] şi a fondat tipologia sintactică, aplicând teoria stadială. Drept criterii ale unei asemenea tipologii sunt

invocate construcţiile sintactice, mijloacele de redare a subiectului şi a predicatului. În idiomurile izolante, aglutinante şi flective există cuvinte şi propoziţii, însă diferă mijloacele de exprimare a relaţiilor sintactice.

O situaţie deosebită atestă idiomurile incorporante în care unitatea incorporantă, greu de raportat la o anumită parte de vorbire, este, concomitent, şi cuvânt, şi propoziţie, adică nu există limite tranşante între categoriile semnalate. În opinia lui I.I. Meşcianinov, fenomenul încorporării este mai vechi decât faza în care funcţionează propoziţia constituită din cuvinte: în procesul dezvoltării limbii, complexul incorporant este scindat în cuvinte.

În idiomurile repartizate la tipul incorporant, alături de cuvinte-propoziţii, se întâlnesc lexeme obişnuite, dotate cu trăsături ce permit includerea lor în anumite părţi de vorbire. Savantul delimitează două subtipuri de limbi încorporante: cele integral încorporante, ca ciukota, în care încorporarea cuprinde întreaga propoziţie şi limbile parţial încorporante, ca nivha, unde propoziţia conţine subiectul şi predicatul, apte a forma centre ale încorporării [33].

I.I. Meşcianinov mai distinge tipurile posesiv, ergativ şi nominativ. În idiomurile de tip posesiv (aleuta, unele limbi amerindiene ş.a.) nu există o diferenţă principială între mijloacele de redare a raportului predicativ între subiect şi predicat şi a raportului posesiv între posesor şi obiectul posedat; părţile de vorbire sunt slab diferenţiate, iar formele verbale se obţin de la temeliile nominale.

În idiomurile de tip ergativ [30], în special cele caucaziene şi limba bască, subiectul este întrebuinţat la un anumit caz, în funcţie de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului predicat: subiectul verbului intranzitiv este folosit la acelaşi caz ca şi obiectul verbului tranzitiv, iar subiectul verbului intranzitiv este utilizat la un alt caz, absolutiv. În limbile de tip nominativ (cele indo-europene), subiectul apare la acelaşi caz, de regulă nominativ, indiferent de tranzitivitatea sau intranzitivitatea verbului predicat.

Savantul distinge diverse stadii tipologice: cel mai vechi este stadiul incorporant, cu predominarea complexelor incorporante, urmând faza posesivă în care propoziţia denotă o structură nominală; ulterior se constituie tipul ergativ, unde se diferenţiază formele verbale şi, în

cele din urmă, stadiul nominativ. Este vehiculată ideea despre caracterul arhaic al stadiului ergativ, în comparaţie cu cel nominativ, pornind de la forma diferită de caz pe care poate să o ia subiectul ce indică agentul acţiunii [33].

❖ *A cincea paradigmă a tipologiei lingvistice (J.Greenberg, N.Chomsky, E.Coşeriu ş.a.)*

A cincea paradigmă este repezentată de numeroşi lingvişti din diferite ţări: J.Greenberg, N.Chomsky (S.U.A.), E.Coşeriu (Germania), G.A. Klimov, M.M.Guchmann, S.D.Kaţnelison (Rusia) ş.a. Savantul american **J.Greenberg (1915 – 2001)** a postulat principiul cantitativ la clasificarea tipologică a limbilor lumii, elaborând cinci parametri: *gradul de sinteză, mijlocul de legătură între unităţile de limbă, gradul derivării, poziţia afixului în raport cu radicalul, tipul de legătură sintactică* (lipsa acordului, acordul, topica relevantă). Fiecare dintre parametrii menţionaţi se aplică unui text, cu scopul de a determina gradul (indicele) de sintetism / analitism, cel referitor la caracterul aglutinant / fuzionar, gradul derivării [22, p. 60–95] ş.a.

De exemplu, indicele de sintetism se poate deduce în baza raportului dintre morfeme şi cuvinte într-un text. Dacă textul conţine un număr egal de morfeme şi cuvinte (100:100), împărţind numărul de morfeme la cel al cuvintelor, obţinem indicele 1; dacă însă numărul de morfeme întrece cel al cuvintelor (200:100; 300:100), indicele va fi 2 sau 3. Potrivit calculelor lui J.Greenberg, vietnameza denotă un grad sporit de analitism, indicele de sinteză constituind 1, iar eschimosa ar fi cea mai sintetică limbă cu un indice de sinteză de 3,72 [22]. În felul acesta, lingvistul american a fondat tipologia cantitativă, folosind metode cantitative pentru a stabili tipul de limbi.

Lingvistul american **N.Chomsky (n. 1928)** preia ideea cartezianǎ despre ideile înnăscute, specifice organismului uman, postulând conceptul unei *gramatici universale*, ce constituie sistemul iniţial de cunoştinţe înnăscute. Gramatica universală ar putea servi drept bază pentru a elabora gramatica oricărei limbi naturale. Potrivit opiniei reputatului savant, „studiul unei limbi poate oferi dovezi cruciale privind structura altei limbi, dacă continuăm să acceptăm presupunerea plauzibilă conform căreia capacitatea de însuşire a

unei limbi, obiectul de studiu al GU, este comună pentru întreaga specie" [1, p.48].

Un alt tip de gramatică este cea generativă ce cuprinde un ansamblu de reguli menite a genera enunţuri admisibile şi inteligibile într-o limbă dată. Gramatica generativă este întemeiată pe următoarele premise: 1) este „o teorie care se ocupă de forma şi sensul expresiilor" limbii în cauză; 2) este axată pe „acele aspecte ale formei şi înţelesului care sunt determinate de „facultatea de limbaj" [1, p.14–18]. Apreciată ca „o descriere totală a limbii", aceasta solicită cunoaşterea operaţiilor elementare subordonate unui set de reguli şi nu are ca obiect de cercetare vreo limbă, ci o structură abstractă a unui mecanism ce asigură comunicarea verbală. Sistemul abstract de reguli cuprinde nivelul structurilor de adâncime „ce determină interpretarea semantică a propoziţiei" şi structurile de suprafaţă „ce determină interpretarea fonetică a acesteia" [5, p.34–55].

Chomsky a evidenţiat *esenţa creatoare* a limbii, raportată la aptitudinea umană de a genera şi a de a înţelege enunţuri eminamente noi. Viziunea chomskyană înfăţişează limba ca o materie în perpetuă generare, şi nu ca un produs gata. Chiar dacă intepretarea chomskyană nu este lipsită de carenţe, există realmente posibilitatea de a genera un număr infinit de enunţuri inteligibile. Evaluând aportul lui N.Chomky în domeniul lingvisticii, J.Lyons subliniază: „Chomsky a introdus o opoziţie întrucâtva diferită în discutarea proprietăţilor universale ale limbajului. Este vorba de distincţia dintre universaliile „formale" şi cele „elementare", „reale". În mare măsură, această opoziţie se întemeiază pe distincţia dintre natura regulilor folosite de lingvist în descrierea limbii şi natura elementelor (adică unităţile lingvistice sau clasele de unităţi) la care se referă aceste reguli" [12, p.175].

O concepţie multiaspectuală a tipologiei lingvistice a elaborat eminentul savant **E.Coşeriu (1921 – 2002)**. Conceptul **tip lingvistic** vizează „*principiile funcţionale şi categoriile tehnice ale unei limbi*", principiile de structurare funcţională, categoriile de opoziţii funcţionale ale unei limbi [4, p.284]. Conceptul vizat „este privit ca un nivel de formalizare şi de abstractizare mai înalt decât *sistemul* (limba), după cum aceasta din urmă este un nivel mai înalt decât norma" [6, p.18].

Acestea sunt tipuri de funcţii, categoriile de distincţii, opoziţii şi structuri ce există în limba respectivă. Savantul semnalează patru planuri de structurare: planul *realizării – vorbirea* concretă şi trei planuri de *tehnică* propriu-zisă sau tehnică *virtuală*: *norma, sistemul limbii şi tipul lingvistic*:

Tehnică virtuală	4. **tipul lingvistic**
Limba funcţională	3. **sistem**
Tehnică realizată	2. **normă**
	1. **vorbire**

În comparaţie cu dicotomiile saussuriene, *tipul lingvistic* este un nivel de structurare neidentificat la F. de Saussure, pe când celelalte concepte pot fi corelate în felul următor: *vorbirea* corespunde noţiunii *parole* (vorbire) la Saussure, iar *norma* şi *sistemul* corelează cu noţiunea *langue* (limbă). Din perspectiva distincţiilor coşeriene sistem – normă – vorbire şi sincronie – diacronie – istorie, schimbările lingvistice se prezintă în felul următor [6, p.17–18]:

- o schimbare ţine de diacronie, dacă se referă la normă, dar de sincronie, dacă se referă la sistem;
- o schimbare ţine de diacronie, dacă se referă la vorbire, dar de sincronie, dacă se referă la normă;
- o schimbare ţine de diacronie, dacă se referă la limba dată, dar de sincronie, dacă se referă la tipul lingvistic.

În concepţia prof. E.Coşeriu, **diacronia vorbirii** este cuprinsă în **sincronia normei**, **diacronia normei** este cuprinsă în **sincronia sistemului**; **diacronia sistemului** este cuprinsă în **sincronia tipului** [6, p.18].

În legătură cu noţiunile menţionate, prof. E.Coşeriu distinge *arhitectura* şi *structura* limbii. „Structura" limbii semnifică faptul că „tehnica lingvistică este structurată (prezintă opoziţii funcţionale în expresie şi conţinut)", iar „arhitectura" limbii evidenţiază faptul că „în aceeaşi limbă istorică pentru funcţii analoage coexistă forme distincte (şi viceversa)" [4, p.276]. Savantul semnalează diferenţele diatopice, diastratice şi diafazice care ţin de structura limbii, „dar, mai exact, nu de **structura internă** (relaţii diferenţiale între faptele aceluiaşi

sistem), ci de **structura externă** („configuraţie” sau „arhitectură”): de relaţiile între „sisteme” (moduri de a vorbi) diferite în interiorul limbii istorice” [3, p.10]. Dat fiind faptul că un sistem poate corela cu mai multe norme de realizare, tipul lingvistic poate să corespundă mai multor sisteme. Astfel, tipul romanic denotă un principiu tipologic esenţial: distincţia dintre funcţii „neactuale” sau „nerelaţionale” (ca genul şi numărul) şi funcţii „actuale” sau „relaţionale” (cazul şi comparaţia).

O părere similară emite prof. D.Copceag care consideră că „distincţia dintre „funcţiunile interne” şi „funcţiunile externe” este mai bine exprimată formal în limbile romanice decât în limbile germanice şi slave” [2, p.146]. Analizând ordinea „determinat – determinant” în idiomurile menţionate, acelaşi autor remarcă: „În lumina principiilor pe care se întemeiază tipologia lui E.Coşeriu, ordinea „determinat – determinant” poate fi interpretată ca un *tip romanic*. Ea întruneşte cele trei elemente definitorii ale tipului:

- Este un procedeu „tehnic”, un „principiu” de construcţie propriu limbilor romanice.
- Cuprinde mai multe sectoare ale sistemului limbii. ...
- Caracterizează nu numai „funcţionarea” limbii, ci şi „constituirea” ei” [2, p.77].

Potrivit concepţiei prof. E.Coşeriu, limbile denotă trei tipuri de *afinitate*:

- *genealogică*, graţie provenienţei comune;
- *tipologică*, conform aceluiaşi tip structural;
- *areală*, datorită faptului că idiomurile în cauză, independent de gradul lor de înrudire, aparţin aceleiaşi arii de influenţe (unilaterale sau reciproce).

Cele trei tipuri de afinitate se bazează pe trei tipuri de *analogie*:

- în cazul afinităţii genealogice, analogia este şi materială, şi funcţională (de exemplu, formele şi procedeele de redare a sensurilor gramaticale sunt similare în limbile română şi spaniolă, în limbile daneză şi engleză etc.);
- afinitatea tipologică este întemeiată pe o analogie funcţională (de exemplu, armonia vocalică şi aglutinarea în limbile turcă, uzbekă şi maghiară);

- analogia *areală* este de conţinut: limbile folosesc în acelaşi mod „instrumentele" (formele) lor care pot avea origine diferită.

Şi *schimbarea lingvistică* este de trei tipuri:

- în cazul limbilor înrudite, schimbarea este *divergentă*, cu referire la limba de origine;
- în cadrul tipului lingvistic, se atestă *paralelismul* ce preconizează aceleaşi principii de structurare;
- în cadrul unităţii areale (de exemplu, a uniunii lingvistice), schimbarea este *convergentă*.

După justa observaţie a prof. E.Coşeriu, limbile din aceeaşi familie aparţin, de regulă, aceluiaşi tip şi aceleiaşi arii; cu toate acestea, se întâmplă ca limbile înrudite să se raporteze la tipuri sau subtipuri diferite (germana, prioritar sintetică, şi engleza, cu precădere analitică sau bulgara în corelaţie cu celelalte idiomuri slave). Din punct de vedere areal, româna se deosebeşte de alte limbi romanice, iar bulgara de celelalte limbi slave, deoarece fac parte din uniunea lingvistică balcanică.

Subiecte pentru autoevaluare :

1. Relevaţi paradigmele tipologiei lingvistice.
2. Explicaţi interpretarea humboldtiană a clasificării tipologice a limbilor.
3. Ce semnificaţie au termenii „limbi perfecte" şi „limbi imperfecte" în accepţia lui W. von Humboldt?
4. Caracterizaţi succint tipurile izolant, aglutinant, flectiv şi incorporant de limbi în viziunea lui Humboldt.
5. Argumentaţi ideea lui A.Schleicher potrivit căreia tipul lingvistic este un concept dinamic.
6. Delimitaţi limbile „amorfe" şi cele dotate cu formă în accepţia lui H.Steinthal.
7. Comparaţi teoria evoluţionistă a lui A.Schleicher cu interpretarea procesului glotogonic de către A.A. Potebnea.
8. Estimaţi teoria lui H.Schuchardt privind *continuumul lingvistic*.
9. Menţionaţi cele trei domenii ale tipologiei lingvistice conform concepţiei lui B. de Courtenay.

10. Caracterizaţi trăsăturile structurale de bază ale limbilor indo-europene potrivit interpretării lui N.Troubetzkoy.
11. Indicaţi criteriile de clasificare tipologică a limbilor în viziunea lui E.Sapir.
12. Comparaţi clasificarea tipologică a limbilor în interpretarea lui W. von Humboldt şi E.Sapir.
13. Relevaţi exagerările teoriei stadiale în accepţia lui N.Marr.
14. Descrieţi tipurile sintactice de limbi în viziunea lui I.I. Meşcianinov.
15. Menţionaţi orientările noi în domeniul tipologiei lingvistice la finele sec. al XX-lea.
16. Explicaţi interpretarea coşeriană a unor aspecte de tipologie lingvistică.

Aplicaţii:

- Citiţi Capitolul 8. Lingvistica în secolul XX: prima perioadă. În: *Robins R*. Scurtă istorie a lingvisticii. Iaşi: Polirom, 2003, p.264–300. Răspundeţi la întrebările:

✓ Cum interpretează limba, în general, şi metodele de cercetare a acesteia E.Sapir, Fr. Boas, L.Bloomfield?

✓ Ce idei promovează aceşti savanţi în domeniul studierii limbilor amerindiene?

✓ Ce teorii noi au fost emise de către lingviştii din prima jumătate a sec. al XX-lea?

Bibliografie

1. *Bell Roger T*. Teoria şi practica traducerii. Iaşi: Polirom, 2000.
2. *Cerches G*. Analiza contrastiv-tipologică a obiectului gramatical în limbile rusă şi română. În: Limba Română (Chişinău), 2008, nr.11-12, p.88-93.
3. *Chomsky N.* Cunoaşterea limbii. Bucureşti, 1996.
4. *Cincilei G., Junghietu M.* Studiu comparativ al substantivului în franceză şi română. Chişinău, 1980.
5. *Ciochină L*. Traducerea ca echivalenţă socioculturală, interlinguală, cu referire la versiunile în limba engleză a poveştilor lui Ion Creangă şi Petre Ispirescu şi ale povestirilor fantastice de

I.L. Caragiale şi Mircea Eliade. Teză de doctorat. Bucureşti: Editura Universităţii Bucureşti, 1998.
6. *Condrea I.* Traducerea din perspectivă semiotică. Chişinău, 2006.
7. *Constantinescu Dobridor Gh.* Dicţionar de termeni lingvistici. Bucureşti: Teora, 1998.
8. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice. Cluj-Napoca: Clusium, 1998.
9. *Coşeriu E.* Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Chişinău, 1994.
10. *Coşeriu E.* Sincronie, diacronie şi istorie: Problema schimbării lingvistice. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1997.
11. *Coşeriu E*. Lecţii de lingvistică generală. Chişinău: ARC, 2000.
12. *Coşeriu E*. Am făcut distincţia între *sistem* şi *normă* în limbă. În: Limba Română (Chişinău), 2008, nr.5-6.
13. *Coşeriu E.* Universaliile limbajului (şi celelalte). În: Dacoromania. Serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p.19-50; *Coseriu E*. Gramática, Semántica, Universales. Estudios de lingüística funcional. Madrid, 1978.
14. *Cristea T.* Analiza contrastivă – realizări şi perspective. În: *Cristea T.* Elements de grammaire contrastive. Bucureşti, 1977, p.365-366.
15. *Cristea T*. Heteronimie sau echivalenţă parţială. În: Lingvistica modernă în texte / Red. resp. M.Iliescu, L.Wald. Bucureşti, 1981, p.367-369.
16. Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
17. Dicţionarul explicativ al limbii române. Ediţia a II-a. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1996.
18. *Ducrot O., Schaeffer J.M*. Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului. Bucureşti, 1996.
19. *Eco U*. A spune cam acelaşi lucru: Experienţe de traducere. Iaşi: Polirom, 2008.

20. Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă şi română / Redactori responsabili Ecaterina Fodor, Solomon Vaimberg. Bucureşti: 1983.
21. *Frâncu C*. Curente şi şcoli lingvistice ale secolului nostru. Iaşi, 1997.
22. *Gheorghiu M.* Probleme de tipologie contrastivă a limbilor. Determinanţi congruenţi de relaţie. Bucureşti, 1981.
23. *Graur Al., Wald L*. Scurtă istorie a lingvisticii. Ed. a 2-a. Bucureşti, 1965.
24. *Humboldt W. von*. Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii. Bucureşti, 2008.
25. *Ionaşcu Al.* Clasificarea tipologică. În: Tratat de lingvistică generală / Red. resp. Al.Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1972, p.452-282.
26. *Ionescu E.* Manual de lingvistică generală. Bucureşti, 1992.
27. *Lobiuc I*. Contactele dintre limbi. Vol.I. Iaşi, 1998.
28. *Lyons J*. Introducere în lingvistica teoretică. Bucureşti, 1995.
29. *Manoliu-Manea M*. Gramatica comparată a limbilor romanice. Bucureşti, 1971.
30. *Mihail Z., Ossiac M*. Lingvistică generală şi aplicată. Ediţia a II-a. Editura Fundaţiei România de Mâine. Bucureşti, 2006.
31. *Moraru M*. Particularităţile stilistice în proza rusă contemporană şi modalităţi de redare a lor în limba română (pe baza povestirilor şi romanelor lui V.M. Şukşin). Teză de doctorat. Bucureşti, 1996.
32. *Munteanu E.* Humboldt şi humboldtianismul / Introducere. Humboldt W. von. Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii. Bucureşti, 2008.
33. *Novac L., Oglindă E*. Lingvistica generală. Materiale didactice. Chişinău, 1998.
34. *Oglindă E.*Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chişinău: CEP USM, 2005.
35. *Oglindă E., Cerches G*. Lingvistică generală. Compendiu (suport didactic destinat studenţilor de la masterat). Chişinău: CEP USM, 2008.

36. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2011.
37. *Oglindă E*. Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive. În: Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură, 2013, nr.9-12 (222), anul XXIII, p.88-93.
38. *Păduraru G., Oglindă E*. Elemente de morfosintaxă contrastivă (Suport didactic). Chişinău: CEP USM, 2010.
39. *Robins R.H*. Scurtă istorie a lingvisticii. Iaşi: Polirom, 2003.
40. *Sârbu R*. Repere ale analizei contrastive orientate uni- şi bidirecţionale. În:Analele Universităţii de Vest din Timişoara. Seria *Ştiinţe Filologice*, XLVIII, 2010, p.272-285.
41. *Sobol Al*. Unele echivalente româneşti ale verbelor aspectuale cu prefixul *no-* din limba rusă. În: Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu. Chişinău: CE USM, 2002.
42. *Steiner G*. După Babel. Aspecte ale limbii şi traducerii. Bucureşti: Univers, 1983.
43. Tratat de lingvistică generală / Red. resp.: Al.Graur, S.Stati, L.Wald. Bucureşti, 1971.
44. *Vraciu A*. Studii de lingvistică generală. Iaşi: Junimea, 1972.
45. *Акуленко В.В.* Типология и сопоставительное изучение языков. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.6-8.
46. *Алпатов В.М.* Актуально ли Учение Марра? În: Вопросы языкознания (Москва), 2006, №1, с.3-15.
47. *Березин Ф.М*. История лингвистических учений. Москва, 1984.
48. *Бондарко А.В.* Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Ленинград, 1983.
49. *Бондарко А.В.* Принципы функциональной грамматики и аспектологии. Москва, 2001.
50. *Вардуль И.Ф.* Понятие универсалии в лингвистической типологии. Языковые универсалии и лингвистическая типология. Москва, 1969.
51. *Васильев Л.М*. Современная лингвистическая семантика. Москва, 1990.

52. *Вежбицкая А*. Семантические универсалии и описание языков (Пер. с англ. А.Д. Шмелева). Москва: Языки русской культуры, 1999.
53. *Гак В.Г*. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград, 1977.
54. *Гак В.Г.* Сопоставительное изучение языков и лингвистическая типология. În: Русский язык за рубежом, 1974, №3, с.52-58.
55. *Гак В.Г*. К типологии типологических исследований. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.54-55.
56. *Гак В*. О контрастивной лингвистике. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Москва, 1989, с.5-17.
57. *Гецадзе И.О.* Типологический метод и выявление конкретных языковых универсалий. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.60-62.
58. *Городецкий Б.Ю.* Основы концептуального аппарата лингвистической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.62-65.
59. *Гринберг Дж*. Квантитативный подход к морфологической типологии языков. În: Новое в лингвистике. Вып.3. Москва, 1963, с.60-95.
60. *Гринберг Дж., Осгуд Ч., Дженкинс Д.* Меморандум о языковых универсалиях. În: Новое в лингвистике. Выпуск V. Москва, 1970, с.31-44.
61. *Гринберг Дж.* Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов. În: Новое в лингвистике. Выпуск V. Москва, 1970, с.114-162.
62. *Гухманн М.М*. Историческая типология и проблема диахронических констант. Москва, 1981.
63. *Даниленко В.П.* Общая типология языков в концепции Э.Сепира. old.islu.ru/danilenko/articles/sepirtipol.htm
64. *Десницкая А.В*. Лингвистические взгляды братьев Шлегель и их роль в формировании исторического языкознания. În:

Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. Десницкая *А.*В. Ленинград, 1984, с.54-104.
65. *Десницкая А.В*. Понятия языкового развития и языковой истории в лингвистической концепции Августа Шлейхера. Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. Десницкая А.В. Ленинград, 1984, с.236-276.
66. *Ермолаева Л.С*. Очерки по сопоставительной грамматике германских языков. Москва: Высшая школа, 1987.
67. *Есперсен О.* Философия грамматики. Москва, 1958.
68. *Касевич В.Б*. Классификация и ранжирование языков в лингвистической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.92-95.
69. *Кацнельсон С.Д*. Содержательно-типологическая концепция Вильгельма Гумбольдта. În: Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. Десницкая А.В. Ленинград, 1984, с.126-135.
70. *Кацнельсон С.Д*. История типологических учений. În: Грамматические концепции в языкознании XIX века. Ленинград: Наука, 1985, с.6-58.
71. *Климов Г.А*. Типология языков активного строя. Москва: Наука, 1977.
72. *Климов Г.А*. К взаимоотношению генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. În: Теоретические основы классификации языков. Москва, 1980, с.6-23.
73. *Колшанский Г.В*. Универсальная и частная типология языков. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.108-110.
74. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1996.
75. *Кубрякова Е.С.* О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный». În: Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2001, вып.1.
76. *Кубрякова Е.С.* Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. În: Издания АН СЛЯ, т. 63, 2004, № 3, с.3-12.

77. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990.
78. *Медникова Э.М.* Значение слова и методы его описания. Москва: Высшая школа, 1974.
79. Методы сопоставительного изучения языков. Москва: Наука, 1988.
80. Методы сравнительного изучения современных романских языков. (Под редакцией М.А. Бородиной, М.С. Гурычевой). Москва: Наука, 1966.
81. *Мечковская Н.Б.* Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей. 2-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2001.
82. *Мещанинов И.И.* Эргативная конструкция в языках различных типов. Ленинград, 1967.
83. *Мещанинов И.И.* Члены предложения и части речи / И.И. Мещанинов; Отв. ред.: В.З. Панфилов, П.Я. Скорик; Академия наук СССР. Отделение литературы и языка. [Изд. 2-е]. Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1978.
84. *Нерознак В.П.* О трёх подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения языков (типологический, характерологический, контрастивный). În: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Отв. ред. В.Н. Ярцева. Москва, 1987.
85. *Николаева Т.М.* Универсалии. În: Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990, с.535-536.
86. Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / Отв. редактор: Б.А. Серебренников. Москва: Наука, 1973.
87. Развитие типологии в СССР. И.И. Мещанинов. bachelor.ucoz.ru/load/v_m_alpatov...tipologii_v.../6-1-0-276
88. *Рождественский Ю.В.* Типология слова. Москва, 1969.
89. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва, 1993.
90. *Солнцев В.М.* К вопросу о предмете и задачах типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания”. Москва, 1976, с.151-154.

91. *Солнцев В.М.* Типология языка и тип языка. În: Вопросы языкознания, 1978, №2, с.29-34.
92. *Соловьева И.М.* Сопоставительное изучение языка и перевод. În: Преподавание иностранных языков. Москва: Наука, 1971.
93. *Степанов Ю.С.* Методы и принципы современной лингвистики. Москва, 1975.
94. *Толоченко П.* Сопоставительная характеристика языковых явлений (на материале русского и румынского языков). Кишинев, 1999.
95. *Успенский Б.А.* Структурная типология языков. Москва, 1965.
96. *Шарадзенидзе Т.С.* Морфологическая классификация языков и основные вопросы диахронической типологии. În: Тезисы дискуссии „Типология как раздел языкознания". Москва, 1976, с.172-173.
97. *Швейцер А.Д.* Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). Москва: Наука, 1988.
98. *Юсупов У.К.* Проблемы сопоставительной лингвистики. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Ташкент, 1983.
99. *Ярцева В.Н.* К определению понятия „языковой тип" . În: Лингвистическая типология. Москва, 1985.
100. *Ярцева В.Н.* „Языковой тип" среди сопредельных понятий. În: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с.24-61.
101. *Ярцева В.Н.* Контрастивная грамматика. Москва, 1981.
102. http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dominte/3-3.htm#4.
103. http://worldbibles.org.

Emilia OGLINDĂ, Aliona SOBOL

LINGVISTICĂ CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ

(Suport de curs)

Redactor – *Ariadna Srungaru*
Asistenţă computerizată – *Maria Bondari*

Bun de tipar 25.03.2015. Formatul 60 x 84 $^{1}/_{16}$
Coli de tipar 10,0. Coli editoriale 11,0.
Comanda 69. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chişinău, MD 2009